

VIGILIA

2000 / 12



Találkozás és megnyílás
Jeles magyar személyiségek válasza

OROSZ ATHANÁZ:
Isten ember lett, és az ember átistenülhet

SZELESTEI N. LÁSZLÓ: **Karácsonyi dramatikus prédikáció**

SZIGETHY GÁBOR: **Bölcsek, királyok, ajándékok**

BENEY ZSUZSA, KALÁSZ MÁRTON, LÁSZLÓFFY ALADÁR **versei**

GION NÁNDOR: **Hat alma (sok)**

Beszélgetés Várszegi Asztrikkal

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Isteni csere	881
OROSZ ATHANÁZ:	Isten ember lett, és az ember átistenülhet	882

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Találkozás és megnyílás

Andrásfalvy Bertalan, Beke László, Hafner Zoltán, Hegy Balázs, Horkay Hörcher Ferenc, Kalász Márton, Karátson Gábor, Kiss Jenő, Kopp Mária, Márton László, Mezei Balázs, Nagy Gáspár, Papp Lajos, Petőcz András, P. Gábor Mózes, Poszler György, Szokolay Sándor, Takács Zsuzsa, Tillmann J. A., Cs. Varga István, Vasadi Péter válaszol	889
--	-----

SZÉPÍRÁS

LÁSZLÓFFY ALADÁR:	Te megigért nagy ébredés (<i>vers</i>)	925
BENEY ZSUZSA:	Epigramma (<i>vers</i>)	927
KALÁSZ MÁRTON:	Mese (<i>vers</i>)	927
GION NÁNDOR:	Hat alma (sok)	928
SZIGETHY GÁBOR:	Bölcsek, királyok, ajándékok	931
SZELESTEI N. LÁSZLÓ:	Karácsonyi, dramatikus prédikáció	935
SZŐRÉNYI LÁSZLÓ:	Liszt Ferenc esztergomi miséjéről	941

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

MONORY M. ANDRÁS- TILMANN J. A.:	Várszegi Asztrikkal	944
-------------------------------------	---------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A vallás a kommunizmus idején	952
----------------	-------------------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	954
---	-----

Isteni csere

Kevés olyan hatásos és kedves jelenet létezik, mint amikor egy újszülöttet körülvesznek családtagok, rokonok, barátok. Mindenki lelkesedik a csöppségért: milyen aranyos, okos, szép. A liturgia is örvendezéssel telik meg Jézus, az Istenfia születésének ünnepén. Akkorára nőtt ez az öröm, hogy szétfeszítette a templomok, sőt a kereszténység falait, s ünnepévé lett csaknem az egész emberiségnek: még ott is a családnak és a szeretetnek ünnepévé vált, ahol nem hisznek Krisztus születésében.

„Isten Fia azért lett emberré, hogy az ember Istenné lehessen” — mondták az egyházatyák. Az ember egész sorsát megváltoztatja ez a felismerés. Az ember nem elég önmagának: embersége csak Istenben, élete csak a szeretetben válhat teljessé. Isten Fiának kellett emberré lennie ahhoz, hogy megmutassa: ki az ember, mi a hivatása, életének értelme és célja. Az atyák mondását így egészíthetjük ki: Isten Fia emberré lett, hogy az ember emberré legyen. Gyermekké lett, hogy gyermekké tegyen, mert „övék a mennyek országa”.

A kisgyerek szorosan anyjához, szüleihez kötődik: meghal, ha nincs aki táplálja és gondoskodik róla. Eltorzul bontakozó személyisége, ha nem szeretik gyöngéden és biztonságosan, ha nem tanul meg idejében szeretni másokat, és osztolni mások életében. A kisgyerek az együttléten keresztül tanul bele az életbe, válik később önállóvá, de csak azért, hogy immár szabadon választhassa az együttléteket, a szeretetet, és így tegye ismét teljessé az életét.

A földön megjelent Istenfia először pici csecsemőként fekszik előttünk. A betlehemi idill szertefoszlik, de Jézus felnőttként is gyermek marad. Nem infantilizmus ez, hanem a gyermeklétre jellemző szoros összetartozás Atyjával. Az Atyának Fia, Istenként és emberként is. Élete ebben az egységben teljes és boldog. Lételeme a szeretet, immár nemcsak az örök Szentháromságban, hanem egy „szabályos”, születéstől a halálig tartó emberélet során is. Arra tanít, hogy a szeretet nem csupán múló, átmeneti kalandja az ember életének, hanem annak legfontosabb feltétele és egyetlen kiteljesedési lehetősége. Az Isten Fia emberré lett, hogy megmutassa az emberség útját. Emberré lett, hogy Istenné tegyen a szeretet által.

Van-e, lehet-e boldogabb és boldogítóbb esemény e születésnél? Visszavonhatatlanul és kiszakíthatatlanul belefűzte Isten életét az emberség történelmébe, az ember életét pedig Isten történetébe. Embertelen világunkban is lehet megváltott emberként, Isten gyermekeként élni, föltétlen és áldozatkész szeretetben. Jézus születésének öröme rávetül keresztjének árnyéka, de avval együtt is beragyogja a feltámadás boldogsága.

Isten ember lett, és az ember átistenülhet

OROSZ ATHANÁZ

Született 1960-ban Nyiregyházán. 1985-ben szentelték pappá. Tanulmányait Rómában folytatta. 1996-ban tett örök fogadalmat Chevetogne bencés monostorában. Jelenleg a Görög Katolikus Hit tudományi Főiskolán tanít. Legutóbbi írását 2000. 4. számunkban közzöltük.

II. János Pál pápa *Kelet Világossága* című apostoli levelében a II. Vatikáni zsinatra hivatkozva említette, hogyan járulnak a keleti keresztények „az Atyaistenhez a Fiú, az Ige által, aki megtestesült...: ez által érik el a közösséget a Szentháromsággal, és így válnak »az isteni természet részeseivé«... Már a földön megkezdődik az istenivé válás... A kappadókiai atyáknak az átistenülésre vonatkozó tanítása bevonult minden keleti egyház hagyományába... Ezt azzal a gondolattal foglalhatjuk össze, amit Szent Iréneusz (...) kifejezett: Isten emberré lett, hogy az ember Istenné váljon.”¹ A megtestesülésnek és átistenülésnek ezt a teológiáját a Szentatya a keleti keresztény gondolkodás nagy kincsének tekinti, s óhajtja, „hogy a katolikusok minél gyakrabban merítsenek a keleti atyák lelki gazdagságából, amely az Isten dolgainak a szemléletére emeli fel az egész embert.”²

A Mérheteretlen korlátozza magát

¹AH III, 10, 2; IV, 6, 6; IV, 20, 4; IV, 33, 4.

²*Kelet Világossága*, 6. f. a zsinati Ökumenikus Dekrétum 15. pontját idézi.

³Uo. 10.

⁴Ménea II. November és december hónapokra, Nyiregyháza, 1998, 606, 609.

Kelet keresztényei számára valóban elképzelhetetlen olyan ünnepelés, amely ne ezen a hittitkon alapulna: Isten emberré lett. A Kárpátoktól Szibériáig ezt a dogmát vallja meg minden ünneplő közösség, valahányszor visszhangozza: Velünk az Isten! Hogy tovább is a Szentatya szavaival folytassuk: „A gazdag liturgikus himnusz-költészet, amelyre joggal büszke minden keleti egyház, (...) elmerül ennek a paradoxonnak a csodálatában: A Mérheteretlen korlátozza magát; egy Szűz fiút szül, Aki maga az Élet...”³ A keleti himnográfia másfél évezrede valóban ilyen képekkel értelmezi Isten emberré levését: A Végtelen megjelent a végesben, a gazdag a szegénységben, s az örök szellemi lény az emberek és állatok körében. „Akit a mindenség be nem határolhat, hogyan fért el az anyaméhben? Ki az Atya kebelén van, hogy került az anya karjaiba? A testnélküli önként megtestesült, s az Örökkévaló azzá lett értünk, ami még nem volt... Kétszeresen is született Krisztus, hogy a fönti világot kiegészítse” — vallják a görög hívek karácsony éjjelén, miután elénekelték Damaszkuszi Szent János szavait: „Krisztus születésével ma az ég és a föld összeköttetésbe léptek. Ma az Isten a földön megjelent, és az ember a mennybe fölemelkedett”.⁴ Az Istenszülő Szűz Máriát pedig ilyen meditációval köszöntik: „Kerubtrónként karodban hordozod a megtestesült Istent, aki hatalmas szavával a

- ⁵Uo. 199. mindenséget hordozza”.⁵ Kozmikus jelentőségű ünnepet hirdetnek meg ezek a szavak, s a gyakran ismétlődő „ma” utal arra, hogy ennek hordereje messze túlmutat a betlehemi istálló kétezer évvel ezelőtti környezetén. A megváltó mű lényegét a bizánci zsolozsma már jóval karácsony előtt így fogalmazza meg: „Az Ige megtestesül a te méhedben, Szeplőtelen Szűz, és jóindulata folytán emberré lesz, hogy az embert istenivé tegye”.⁶ Karácsony éjjelén pedig az énekes Koszmasz kánonja ezt újjáteremtésként fejt ki: „Látván a Teremtő, hogy tönkrement az ember, akit saját kezével alkotott, meghajlítja az eget, és földre száll; Krisztus Istenünk (...) emberré lett, s újjáteremtett minket”.⁷ A keletiek által Teológusnak nevezett Szent Gergely az emberiség és a világ megújulásának ezt az eseményét fejtette ki a császárvárosban 380. karácsonyán: Krisztus a mennyből jön, elébe menjetek! (...) Isten eljött az emberekhez, hogy aztán mi (...) visszatérhessünk hozzá, s ahogyan mindnyájan meghaltunk Ádámban, úgy éljünk Krisztusban”.⁸ Az embert istenivé tevő Ige annak helyreállítását kínálja föl az emberiségnek, amitől bűne folytán elesett. Megtestesülésével lehetővé teszi ég és a föld összekötését és Isten és ember örök életközösségét.

⁶Nov. 22. uo. 228.
⁷Uo. 610.
⁸Vanyó L. ford. Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre, I. Karácsonyi ünnepkör, Budapest, 1995, 15.

Isten emberré lett, hogy mi átistenüljünk

Bűnös elesettségünkben csak maga Isten válthatott meg, amennyiben teljességgel részesülni engedett saját életéből — bizonygatta Nagy Szent Athanasziosz a IV. század derekán. — Ha Jézus Krisztusban nem maga Isten jött volna hozzánk, hanem csak egy teremtmény, akkor ez már nem tudott volna bennünket Istenhez kapcsolni. A Nikaiai zsinat hitvallója a megtestesülés legfőbb okaként azt hangsúlyozta, hogy „más nem változtathatta a romlandót romolhatatlanná, mint maga az Üdvözítő, aki kezdetben a semmiből alkotott mindent, és más nem állíthatta helyre ismét az emberben azt, ami az ő képére lett teremtve, mint az Atya képe maga”.⁹ Éppen ezért az alexandriai egyházfő számára a legfontosabb a Megváltó istensége volt, amely nélkül nem lehetnénk megváltva. Legnagyobb hatása mondata az lett, amelyikben teremtőként és megváltóként így mutatta be Isten Igéjét: „Ő maga emberré lett, hogy mi átistenüljünk”.¹⁰ Az Isten „megtestesülésének” célja az, hogy megnyissa az embereknek az Istennel való közösségben zajló új életet. S bár ezt tisztán kegyelemből adja meg, de mivel a fizikai világba testesült bele, ezért a folyamat úgyszólván „fizikaivá” is válik.

Nagy Szent Baszileiosz halála előtt egy évvel így prédikált Krisztus születéséről: „Isten a földön van, Isten az emberek között van, nem tűz és harsonaszó által, nem füstölgő és homályba burkolódzó hegyen keresztül, (...) hanem kedvesen szól a vele egy fajtához tartozókhöz a testen keresztül. Isten a testben. Nem időszakonként működve, mint a prófétákban, hanem magával egy

⁹Az Ige emberré válásáról, 20. f. Óf 13, 118.

¹⁰Uo. 54. f. Óf 13, 159.

¹¹Ványó L. ford.:

*Az egyházatyák
beszédei
Krisztus-ünnepekre, I.
Karácsonyi ünnepkör,
Budapest 1995, 2.*

¹²Szó szerint:
a Lényegfölkötít szüli.
Ménea II, 613.

¹³Uo. 614.

¹⁴Könyve a
Szentlélekről, 9,23.

¹⁵A teológiáról és Isten
Fiának testben
végbevitt üdvözítő
művéről, II, 25.

természetűvé téve az emberséget, (...) és önmagához vezetve vissza az egész emberiséget”.¹¹

Ezekben a mondatokban megtaláljuk a népéhez leszálló Isten ószövetségi képét, aki miután megtekintette népének nyomorúságát, fölvezeti őket a szolgaság házából az Ígéret földjére. Az újdonság épp csak annyi, hogy aki leszáll népéhez, az itt maga „Isten a testben”. Isten Fia ugyanis igaz Isten az igaz Istentől. Éppen ezért Rómanosz Melodosz karácsonyi kontákja elmondhatja róla: „Ma a Szűz a legfelsőbb Lényt szüli...”,¹² és az utolsó versszakban a Szűz Anya ajkára ilyen hitvallást tehet: „Üdvözítsd a világot, Üdvözítő, mert ezért jöttél, (...) Vezetőm, Fiam, Teremtőm, Szabadító, kisded csecsemő, örökkévaló Isten”. A konták eléneklése után pedig a Krisztus születését köszöntő bizánci egyház így imádkozik: „Kimondhatatlan megtestesülésed megvalósításával (...) hozzánk hasonló formában meghoztad az átistenülés boldogságát”.¹³

Ez a szemlélet egyáltalán nem ellenkezik az Újszövetség teológiájával. A *János-evangéliumban* Jézus kezdettől fogva úgy jelent meg, mint Istennek teljességét hordozó, végérvényes kinyilatkoztatást hozó Fia. S az üdvösség alapja már egyes apostoli levelekben (például Kol 1,18) az volt, hogy a megváltás közvetítője azonos a teremtés közvetítőjével. A II. Péter-levél szerint ő így váltotta be nekünk legszebb és legnagyobb ígéreteit, hogy ezek révén az isteni természet részeseivé legyetek (1,4). Az átistenülés teológusai erre az apostoli kijelentésre hivatkoznak, de ez a görögök-nél bővül a kozmikus távlatokkal, amelyek hozzátartoznak az emberhez mint „mikrokozmoszhoz”.

Nagy Szent Baszileiosz még kortársainak meggyőződéseként írhatta le: „és a legvégső azok közül, amelyekre vágyódunk: az istenivé válás”.¹⁴ Ennek távlatában az üdvösség nemcsak azt jelenti, hogy az emberiség valamilyen bajból szabadul meg, hanem hogy a megtestesült Ige jóvoltából minden egyes ember a Fiú isteni létmódjában találhat haza az Atyához, aki ingyenes ajándékként gyermekké fogadja őt. „Vágyaink netovábbja: az istenivé válás” tulajdonképpen a Fiú örökségének elnyerését, az ő helyzetébe való beiktatást jelenti, amit az ember csakis kegyelemből kaphat meg. A hetedik századi Szent Maximosz szerint a megtestesülés célja az, hogy az emberiség a körébe érkezett Istentől elnyerje az isteni létmódot: „Az Atyának Fia azért lett Emberfia és ember, hogy az embereket istenné és Isten fiaivá tegye. Hisszük tehát, hogy majd mi is ott leszünk, ahol most a mi helyünkben maga Krisztus van”.¹⁵ Ez az „istenivé válás” tehát nem személytelen elragadtatás az isteni lényegbe, hanem személyes részesedés a megtestesült Ige istenfiúságában. „Ezt akarta az Atyának Igéje, a közénk való leereszkedésének kimondhatatlan módján, (...) hogy az Atyával kibékülhessünk s újra visszajuthassunk arra a boldog életre, amelytől valaha elszakadtunk.” — írja egyik levelében a

¹⁶Ep 11, PG 91,453 BC.

Hitvalló.¹⁶ Isten a megtestesüléssel újra fölkínálta azt a boldogságot, amelyre természeténél fogva minden ember rá vágyott, s azt a szellemi jólétet, amely a szétesett világ egységesítését is biztosítaná.

Úgy tűnik, ez ma már korántsem közmeggyőződése a kereszténységnek, sőt korunk teológusai nemegyszer épp ezzel ellentétes hírokat pendítettek meg. Sok mai teológus szerint az átistenülés helyett inkább az ember humanizálódását kellene végre elérni, tehát hogy az ember legalább normális ember legyen. Mások szerint az átistenülés félreértésekre, mitikus elképzelésekre ad okot, s legfőjebb a gnózis örök folytatóinak, a New Age képviselőinek áll jól, akik csak az istenit keresik önmagukban. Márpedig azok, akik csak magukban akarják fölismerni az Istent, önmaguk istenítésével az ideológiák zsákutcájába jutnak: ahol már csaknem elvérzett a 20. századi emberiség.

Míndenestire a keletiek továbbra is meg vannak győződve arról, hogy az átistenülés fogalma a keresztény hit lényegéhez tartozik, mert Isten magának teremtett, magára irányított mindenkit, s az ember furcsa módon épp azáltal valósíthatja meg emberi rendeltetését, hogyha istenivé válik. Ha pedig az Istennel való közösségről lemondva vagy azt visszaautasítva valaki csak saját véges lényét vagy élvezeti cikkeit fogja boldogság-pótlékként isteníteni, ezzel önmagát itéli végleges halálra.

A kölcsönös szeretet örökös folyamata és ünnepe

„Isten jósága folytán az ember értelmes szellemi lelket kapott, mégpedig Alkotója képmására,” — írja Szent Maximosz, akinél a legszébben bontakozott ki az ókeresztény szemlélet, mely szerint Krisztus hívei épp az Istenhez hasonlással tudják beteljesíteni a minden emberben eleve adott istenképiséget: „Kinek-kinek minduntalan tudatosítania kell a tőle telhető legteljesebb istenszeretetet, hogy Istenhez hasonulva elnyerhesse az átistenülést”.¹⁷ Ez nemcsak magánügye az embernek, hiszen mint a világ közepén álló „mikrokozmosz”, felelős a szétesett világegyetemért is. „A szentek azt mondják, hogy a létező lények összességét öt megosztás szakította szét; s az első az, amely a teremtetlen természettől választja el a teremtett természetet...”¹⁸ Márpedig ha Isten Igéje ember lett, akkor az Ádám által elmulasztott egységesítő mű kezdetét veszi, s nem is csak egy „mikrokozmosz”-ban, hanem a Krisztus titokzatos Testeként formálódó „makroanthróposz” kozmikus liturgiájában. A megtestesült Ige misztériumában hazatalál a mindenség, mert nemcsak az ég és a föld kerül összeköttetésbe, hanem Isten új paradicsomkertben telepíti le a benne egységesülő emberiséget.

¹⁷Magyarázata a Teológus Szent Gergelynek 14. beszédéhez. Amb. 7.

¹⁸Amb 41, PG 91, 1304 D.

¹⁹A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről, I, 66.

²⁰Az Úr imádságáról, PG 90, 877 A.

²¹Amb 7, PG 91, 1081

A Hitvalló szerint „az Ige megtestesülésének titka magában foglalja az Írás összes rejtélyének és előképének erejét, s minden érzékelhető és szellemi teremtmény megértését”.¹⁹ Eszerint még a teremtett világ és a Szentírás értelme is csak a megtestesülés fényében válik világossá, hiszen végső soron „Isten ezért teremtett mindent, (...) hogy az újjászületettek úgy lehessenek istenné, ahogyan ő emberré lett, és a szenvedélyeket magából kivető ember ugyanannyira elérheti az istenséget, amennyire Isten Igéje az üdvösség rendje szerint önszántából kiüresítette magát tiszta dicsőségéből, s valóban emberré lett”.²⁰ A Hitvallónak a megtestesülésről szóló elméleteiben folyton visszatér az „annyira-amennyire” típusú mondatszerkesztés. Ez a forma juttatja kifejezésre nála a Fiú megtestesülésével végbement hatékony kölcsönhatást. Amit a korábbi egyházatyák még célhatározói mellékmondatokkal fogalmaztak meg: „Isten emberré lett, hogy mi átistenüljünk”, azt ő így még nyomatékosabban hangsúlyozza. Mert a megtestesüléssel fölvetett ember épp annyira megdicsőülhet, mint amennyire Teremtője megalázta magát. Ezt a megdicsőülést persze ki-ki csak annyiban érheti el, amennyiben „természetes istenképsége szépségét szabad elhatározásból érényei révén az Istenhez hasonulásá bontakoztatja ki,” hiszen a megtestesült Ige nemcsak közvetítő csatorna Isten és ember között, hanem eleven életpélda. A hozzája igazodó keresztény „kegyelemből már maga is Isten lesz, ugyanakkor viszont Isten hozzája ereszkedve érette ember lesz. Ily módon jut kifejezésre a kölcsönös szeretet ereje, mely az embert Istenné átisteníti istenszeretete révén, Istent pedig emberré alakítja emberszeretete révén, s e csodaszép kölcsönhatás folytán végül is Istent az ember átistenüléséért emberré, az embert pedig az Isten emberrélevése folytán istenivé teszi. Mert az isteni Ige és Isten mindenkor és mindenhol működésbe akarja hozni megtestesülése misztériumát”²¹.

A mindenkiben személyesen működő megtestesülés ünnepe

Ezért beszél Szent Maximosz „az Ige test szerinti eljövételén túl” arról, hogy „maga a megdicsőült isteni Ige megtestesülésével saját lelki eljövételének is előhírnöke lett. A lelkeket ugyanis saját igéivel nevelgeti az ő dicsőséges isteni eljövételének fogadására, amit aztán minduntalan meg is valósít”.²² Nem véletlenül veti föl ezt így a Hitvalló, hiszen szerinte „az Ige test szerinti eljövetele csak előfutára önmagának a másodikhoz képest”,²³ s a megtestesülés végső célja a minden embert közvetlenül érintő második eljövétel. A Mi-atyánk-kommentárban azt szögezte le, hogy „Krisztus folyton megszületik a lélekben, s testet ölt azokban, akik üdvözülnek”.²⁴ Bizonyára ezért akarja „Isten mindenhol működésbe hozni megtestesülése misztériumát”, hogy kinek-kinek személyes életvitelében is

²²A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről, II, 29.

²³Amb 21, PG 91, 1256 C.

²⁴Az Úr imádságáról, PG 90, 889 C.

úgy világra jöhessen az Ige, mint ahogy a Szűz ölen jelent meg kétezer éve. Mert „érettem lett az Ige emberré, számomra végzi a megváltás egész művét”,²⁵ s ameddig én ilyen tökéletlen vagyok, hogy nem engedelmeskedem Istennek a parancsok végzésével, ...addig magát Krisztust is tökéletlennek tarthatják”.²⁶ Krisztus, „aki érettem vett föl szolgálai alakot”,²⁷ „míg ezt fölveszi érettem, saját tulajdonságait tárja föl számomra”, s így „adja meg nekem azt, ami neki természeténél fogva sajátja”.²⁸ Ő mindenkiiben világra akar jönni, ezért „eljövendő Üdvözítőként” is közeleg mindazokhoz, akik az ő vezetésével hajlandók helyreállítani istenképiségüket. „Minden misztérium közül is ez a legtitokzatosabb: maga Isten lett szeretetből emberré..., hogy megmentse az embert, s nekünk embereknek önmagát adja át mint az erény modelljét, illetve az ő és mások iránti szeretet és jószándék eleven képmását.”²⁹ Ezt a Hitvalló így magyarázza el: „Isten azért lett emberré..., hogy a képét megmentse”, vagyis hogy a fölvelt emberi természetet eredeti rendeltetésének megfelelően az Istennel való élet- és szeretetközösségbe emelje föl. „Isten leereszkedett ...szeretetből hozzánk. (...) Egészen olyan lett, mint mi, hogy megújítsa a szeretet erejét.”³⁰ Ez a szeretet véget nem érő ünnepének és a szeretetben hazataláló keresztények átistenülésének teológiai megalapozása.

Így bontakozik ki a karácsony fénykörében Krisztus folytonos megtestesülésének misztikája. A bizánci teológia vázát a megtestesülés és átistenülés kölcsönössége adja. Az egész világtörténelem e két pólus áramkörében rendeződik: „Az egyik világkorszak az Isten emberekhez való lejövetelének ideje, a másik pedig az emberek Istenhez emelkedésének kora”.³¹ Maximosz hitvalló azt is tisztázza, hogy az átistenülés sohasem lehet emberi önistenítés eredménye, mert ez utóbbival csak bajt vonhat magára az ember. Isten és ember szeretetének kölcsönös nagy műve csakis a megtestesült Fiú emberségében valósult meg, hiszen ő a láthatatlan Isten örök képmása, s „benne lakik testi formában az istenség egész teljessége” (Kol 2,9). Így benne feltáru minden ember végső hivatása: hogy „Krisztus eleven ikonjaivá legyünk, mégpedig nem is csak az ő hasonmásaiként, hanem kegyelemből vele azonosulva”.³² Mert minél inkább hasonlítani tud valaki Krisztushoz, annál tisztábban célt ér benne a megtestesülés, mert megvalósul benne Isten hasonlósága: „Krisztusban (...) lényegileg »benne lakik testi formában az istenség egész teljessége«. Bennünk viszont kegyelmileg van meg az istenség egész teljessége, amikor magunkba gyűjtünk minden erényt és bölcsességet, s már semmilyen módon nem maradunk el ősmintánknak emberileg elérhető igazi utánzásától”.³³

A keleti egyházak liturgiája nemcsak visszaemlékezés, és még a karácsony sem maradhat érzelgős nosztalgia. Az „Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön” (1Kor 11,26) apostoli mondat határozottan előre fordítja figyelmünket a végidő Krisztusával való

²⁵Thal 63, PG 90, 672 C.

²⁶A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről, II, 30.

²⁷Thal 53, PG 90, 501 B.

²⁸Uo., 672 C.

²⁹Ep 44, PG 91, 644 B.

³⁰Ep 2, PG 91, 397 B.

³¹Thal 22, PG 90, 320 B.

³²Amb. 21, PG 91, 1253 D.

³³A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről, II, 21.

szembesülés felé. Nem szabad leragadni a régmúlt romantikusan kiszínezett emlékeinél. Az üdvrend egészét figyelembe vevő keresztény közösség nem maradhat meg pusztán a „fenyőgallyas kis Jézuska” kispolgárian retusált bájinál, mert az egyház a megtestesült Igét már nem gyermekként, hanem a második eljövételét ígérő megdicsőült Úrként találhatja meg. Ezért éneklí a bizánci egyház szenteste a 9. században élt Anatóliosz érsek költeményeit, amelyek nem magatehetetlen újszülöttről, hanem az általa képviselt Isten országáról szólnak: „A te országod, Krisztus Istenünk, örökkévaló ország, és a te uralkodásod nemzedékről nemzedékre tart; te megtestesültél a Szentlélektől, és a mindenkor szűz Máriától emberré lettél... Te világosság vagy a világosságtól, az Atyától való kisugárzás, mellyel mindenkit megvilágítasz. Azért minden lélek dicsér téged mint az Atya dicsőségének képmását, aki mindig vagy és mindig voltál, s a Szűztől tündöklöttél fel, Isten, könyörülj rajtunk!” Dávid városára és messiási utódjára tekintve az Isten és ember között megvalósult „csodálatos csere” nagyszerűségét juttatja kifejezésre az egyház. Meg van győződve az Isten ígéreteinek hitelességéről, ezért már a Szűz anya által jászolba tett Fiúról megvallja, hogy „benne lakik testi formában az istenség egész teljessége”, s Isten országát ünnepelve világgá kürtöli, hogy „benne ti is ennek a teljességnek részesei lettetek”,³⁴ vagyis hogy személy szerint és közösségileg is az „istenség teljességében” részesülhet az ember.

³⁴Kol 2,10.

Találkozás és megnyílás

...olykor belép valaki
és ami van, hirtelenül kitarúl
Elég egy arc látványa, egy jelenlét,
és a tapéták vérezni kezdenek.

(Pilinszky János)

Az evangéliumok történetei szerint a pásztorok és a bölcsek ráismertek az újszülött Jézusra, felismerték benne az Istenfiát. Egy földi találkozáson keresztül a túlvilágra nyílt rá a szemük.

A vallástörténet számos olyan tapasztalatról számol be, amelyben valamilyen földi esemény túlvilági távlatokra nyitotta rá az ember szemét: a profán történés a Szent világába emelkedett fel. E teofániák történhettek vízióban, de adhattak rá alkalmat történeti események, vagy éppen a személyiség mélyeit megragadó emberi találkozások is.

Kérjük, mondja el véleményét e találkozás lehetőségéről, vagy írja le személyes emlékét, amikor megtapasztalta ezt a megnyílást, ráismert Isten vagy egyáltalán a transzcendens, a Szent létére.

Uram, bizony rejtőzködő Isten vagy!

ANDRÁSFALVY
BERTALAN
néprajztudós

Minden ember óhajtva várja, hogy megszólítsd. De Te nem szólítasz meg senkit, csak a prófétákat... Talán őket sem, csak ők hivatkoznak arra, hogy megszólítottad őket...

Megszólítottad a választott népet, amikor kihoztad Egyiptomból, és megszólítottad Mózeset, a mennydörgés hangjával. Megszólítottad fiadat a Jordán vízében, és megszólítottad Jézus tanítványait a Színeváltozás hegyén.

Emberi ésszel nem tudom felmérni sem, mennyire gyarlók a mi gondolataink, amikor megkíséreljük elképzelni Istent. Istenem! „Léted világít mint az égő Nap, de szemünk bele nem tekinthet.”

Ha megszólítanád teremtményeidet, már nem lenne hitetlen egy sem. Látták már végtelen hatalmadat és most már engedelmeskednének.

Ez a mi kérésünk, óhajtásunk vétek és bűn? Csak a zsidókat vezeted a pusztákon keresztül? Igaz, aztán mégsem hittek és aranyborjút készítettek maguknak... Rólunk szólna ez a történet is? Oly sokszor megtagadtak Téged a választottak, a Téged látók, mégis vakok?

Rejtőzködő Isten vagy, nem jelentél meg előttem úgy, hogy felkiáltssak a római katonával: ez valóban Isten fia volt! Nem adtad meg az ujjongó felismerés örömét, nem állítottál meg lesújtva a damaszkuszi úton, mint Pált!

De ha visszatekintek életem közel hetven évére, megilletődöm és hálával telik meg a szívem. Kiváltságos boldog életet adtál nekem. Megmentettél a háborúban, betegségekben, balesetekben, forradalomban, sortűzben. Megáldottál csodálatos édesanyával és apával, társsal és gyermekekkel, hivatással és feladatokkal. Ajándékként kaptam magyarságomat is. Körülnéztem nemegyszer, ki kapott ennél többet, mint én? Isszonyú sorsok, szenvedés, nyomorúság van körülöttem! Miért lehetnék én kiválasztottad? Mit tettem én? Resten és kényelmesen, langyosan és óvatosan éltem. Mivel kell még megfizetnem e sok kegyelmet? A végén kell fizetnem, és mennyit, hogy igazság legyen a földön? Talán mások érdeméből, áldozatából, imájából kaptam? Édesanyámért? Krisztus szenvedéséért? Akit látni, tapasztalni, óhajtani meg nem szűnök, bizonyosságért kiáltva!

Hányszor szegte meg kenyeremet, és csak később döböntem rá, hogy csak Ő lehetett; mint az emmauszi tanítványok. Nem kaptam megszólítást, jelenést, hívást, — életem mégis csak az Ő kegyelme volt csupán... Ingyen ajándéka.

BEKE LÁSZLÓ
művészettörténész

Levél a Vigiliának

Minél többször olvasom a Vigilia felkérő levelét, annál nehezebbnek tartom a feladatot. Amúgy is soroltam volna (legszívesebben a végtelenségig), mi minden akadályozza az embert, amikor a Leglényegesebbet akarja másoknak átadni.

A Pilinszky-idézet viszont pontos és felkavaró. Távlatot nyit, de nem közvetlenül az Istenre. Hanem egy megrázó látványra, a vérző tapétákra. Amelyek mögött azonban minden bizonynal ott van az Isten. Az Istenember. Ilyet kellene nekem is írnom!

Találkozás Jézussal, a Szentséggel, e találkozás lehetősége, emlékem erről (a megnyílásról), ráismerés az Istenre (a transzcendens, a Szent létére). Ezek a témák, amelyekről várják az írásomat. Legáltalább négy-öt élet programja lehetne... hát még írni is róluk!?

Inkább a legegyszerűbben kell felfogni az egészet: ha sikerül imádkoznunk, mindent meg tudunk valósítani. És az Isten segítségével ez sikerül is. Mert Ő akar velünk találkozni.

Valakivel néhány napja spontán teológiai beszélgetésbe keveredtem. Csak azt nem értem, hogyan engedhette meg Isten, hogy a fia kínhalált haljon! — fogalmazta meg a kételkedők egyik legjellegzetesebb kérdését. A katekizmusból szerzett reflexszel, de meggyőződéssel tudtam neki válaszolni: Az emberek iránti szeretetből! Úgy vettem észre, hogy ezt azonnal megértette.

Évekkel ezelőtt egy vallásos összejövetelen a vezető atya megkérdezte az egybegyűlteket: Honnan tudhatjuk, hogy mi az igazság? Egy fiatal lány a legtermészetesebben ráfelelte: Jézus. Mert ő az igazság, az út és az élet. Ilyen egyszerű. A magyarázattal — mely gondolati struktúráját tekintve hasonlít a hazug krétaiak paradoxonához — legfeljebb bonyolítani lehet: ha feltételezzük, hogy Jézus igazat mondott (és mi oka lett volna, hogy ne mondjon igazat?), akkor tényleg csak ő lehet maga az igazság! Ha pedig így van, és tényleg hiszünk neki, ráadásul még az (örök) életet és az ahhoz vezető utat is megtaláljuk!

Ilyesmiről csak akkor szabadna beszélni, ha feltétlenül meggyőzőek tudunk lenni. Mert ennél többet nem lehet mondani. De hajlamosak vagyunk a sok beszédre, a redundanciára és az iróniára, és ezért akik erről az oldalunkról ismernek bennünket, nem hisznek nekünk.

Wittgenstein törekvése a legtiszteletreméltóbb kísérletek egyike, hogy a (beszélt és az írott) nyelvnek újra méltóságot szerezzen. Ugyanis az eredeti Nyelv minden bizonnyal Szent volt.

Az volt az Ige. A Testet öltött Ige, Jézus, minden igazi művészet prototípusa. Erről számomra — aki hivatásszerűen a művészet megértésével és megértetésével foglalkozom — a legszebben mindaddig Hugo Ball, a dadaista művész nyilatkozott. Minden igazi művészet, mely az önazonosságot keresi, segít abban, hogy ráébredzen: csak az Isten magánvaló. Magamat is csak Benne találhatom. Ennek az élménynek a művészi megformálása a legszentebb feladat: az Isten dicsőítése.

Karácsony-idéző

A körkérdésről egy régi történet jutott eszembe, amely talán mindannyiunk személyes emléke is lehetne:

Teherpályaudvar, tele vonatokkal, a vonatok zsúfolásig telve menekültekkel, sebesült katonákkal. Köztük egy idős baka csecsemővel, akit halott édesanyja mellől hozott magával. Minden egyes állomáson kikiabál a báméskodó tömegbe, kerítsenek egy asszonyt, s minden egyes állomáson talál is egyet, aki a gyermeket megszoptatja. Minderről a felcseperedett kisfiú mesél, nem tudni pontosan, kinek, mintha a történet nem is vele esett volna meg. Hangjában nincs panasz, nem sír, csak folynak a könnyei, észre sem veszi. Ül az utca forгатagában, a járókelők lába előtt sapkája, benne néhány aprópénz. Feje olykor álmosan lehanyatlik, s ha feltekint, néz csak, el, semerre, messzire — A csendet egy halk, gazdátlan hang törte meg: talán mindannyiunk sorsa most dől el, ennek a kisfiúnak a sorsán.

* * *

Nézni, de honnan a betlehemi jászolt? Mi történik ott, akkor: itt és most? Mi vezett, veszik el, általam, bennem; megértem-e bűnemet? Jól kérdezni, és jól nem kérdezni. — A hely, ahonnan nem lehet büntetlenül félre nézni.

Arcról ismerem

Találkozás első ránézésre? Vagy inkább viszontlátás?

Évekkel a leszerelés után futottunk össze. Beültünk a közeli kávézóba. Annak idején, a laktanyában egyik este, hirtelen minden villany kialudt. A hangszórók elvesztették a hatalmukat. Mi ketten kikönyököltünk az ablakpárkányra. Bámultunk a sötétbe. Elnézegettük a szorgalmas csillagokat. És észrevétlenül átbeszélggettük az éjszakát.

Lám, most újra összefutottunk. Itt a nagy alkalom! Mégis — egyikünk sem tudott a helyzettel mit kezdeni. Csak zavartan babráltuk a kávécsészénket.

Az ember arca más csecsemő korában. Más a kamaszkorban, és ismét más felnőtté válása idején. Ő maga azonban, bár legalább ennyit változik, lényegét tekintve ugyanaz.

De mi hiányzott ott a kávézóban?

Azóta megtanultam, ha *ugyanazzal* a valakivel akarok találko-

ni, akkor azt a valakit kell befogadnom, aki *most* lép elélem. Minden változásával, minden újdonságával együtt. Sőt! Elsősorban azzal együtt. Különböző újratalálkozásunk pályája túlhalad és megtörik. Éppígy, katonatársamtól sem kérhettem volna számon — több év civiltörténet után — az eggyel korábbi arcát. Most már sejtek valamit abból, mi lehetett volna újratalálkozásunk kapuja. A teremtés óta kijelölt főbejárata.

Olvassuk Jézusról, hogy növekedett korban és bölcsességben, Isten és az emberek előtt. Más volt az arca Betlehemben. Más volt, amikor a tanítványaival járt. Ismét más volt a kereszten, és megint más a kenyér és a bor színében.

Jézus körül mindig lesz mozgás. Sokan csatlakoznak és sokan lemorzsolódnak. Bizonyára mindenkinek megvan a maga elképzelése. És ahogy Jézus előre tart, úgy mozdul el körülötte az ember hozzáállása — egészen a pálcatorésig.

Jézus pedig csak megy és megy. Találóaan jegyzi meg róla János evangélista, „ismerte mindnyájukat, és nem szorult rá, hogy bárki is felvilágosítsa az emberről. Tudta ő, mi lakik az emberben” (Jn 2,24b-25).

Jézus ma sem tesz ki magáért. Eltelt kétezer év. *Ő ugyanaz tegnap, ma és mindörökké* (Zsid 13,8). És milyen könnyű mégis elszalasztanunk.

Kell bátorság ahhoz, hogy valakit elkísérjünk. Befogadjuk őt, szüntelen változó és alakuló arcával együtt. Abban az állapotában, ahogyan előttünk lépdel — egy életen át.

Sokan mondják, mennyire más volna, ha Jézus egyszer csak ismét köztünk járna. Szerintem nem volna más. Mert ha össze is futnánk? Megtorpannánk vajon? Vagy (más arcra várva) menénk tovább?

Talán egyszer mégis összefutunk. Beülnénk egy közeli kávézóba. Hirtelen (mint a tisztak az áramszünettel) nem tudnánk egymással mit kezdeni. De már egyikünket sem zavarná. Csak könnyökölnénk boldogan. És lányos zavarunkban elbabrálnánk a kávécsészéinkkel.

Találkozás egy műalkotással

HORKAY HÖRCHER
FERENC
esztörténetész

Életünk folytonos várakozásban telik. Mióta eszmélkedni kezdünk, bennünk van ez az érzés. Annak biztos tudata, hogy ha még ezt vagy azt képesek vagyunk megtenni, ha még ezen vagy azon a küszöbön sikerül átjutnunk, utána majd bekövetkezik az, amire vá-

runk. Biztosak vagyunk benne, hogy el fog jönni. Hogy meg fog történni. Ahogy az Írásban áll, a próféták megjövendölték, a pázstorok megérezték, a napkeleti bölcsek megkeresték. Mindnyájunkra vár még ez a találkozás. Még itt, a földi életben. A pillanat, amire majd ráismerünk, mert pontosan olyan, amilyennek várjuk.

Talán fáradtan lefekvéshez készülődünk már éppen, kissé törődött, vagy nagyon is kiábrándultan, amikor éles hangon megszólal a telefon, és valaki egyszerű szavakkal belemondja a hallgatóba. Az üzenet, amire azóta várunk már. Vagy napsütéses balatoni nap lesz, a nyárfák között zizeg a szél, a partról távoli ricsaj hallatszik, és ahogy ballagunk az állomás felé, valaki szembejön. Egy alak, olyan ismerős, mintha vele éltük volna le az életünket, pedig sohasem láttuk még, egy arc, olyan szelíd, mint a lelkiismeret, és megáll, egymásra nézünk, és tudjuk. Ő az. És ez a pillanat, amire vártunk. Eltéveszthetetlen volt.

Nem is találkozás lesz az, inkább viszontlátás. Mindnyájunkban ott lakik egy tékozló fiú, akinek minden siralmas bűne, minden eltékozolt mozdulata erre a pillanatra várt, amikor befordulunk az utcánkba, a mi utcánkba, már látszik a ház, az ablakon át kiszűrődik a benti meleg fény, itthon vannak, igen, ahogyan elképzeltük, de hányszor elképzeltük, és akkor már tudjuk mi is, hazaérkeztünk.

Úgy gondolom, a ráismerés ilyesfajta érzése telít el bennünket, amikor egy műalkotással szembesülünk. Pontosán ilyen súlya, ilyen elementáris ereje van annak a találkozásnak, amikor egy műalkotásban ráismerünk Istenre. Isten áldotta tehetség, szokták mondani régebben azokra a művészekre, akik képesek voltak műveik által ezt az érzést felkelteni bennünk. Akiknek a keze alól olyan tárgyak kerültek ki, melyek életre keltek, hogy megszemélyesítsék Őt. Annyiban minden műalkotás kép, amennyiben képes megjeleníteni azt, ami nincs ott. Amennyiben ráismerünk benne arra, akit addig elképzelni se tudtunk.

Egy igénytelen, lecsupaszított kép egy pár használt cipőről. Semmi különlegesség, semmi furcsaság: úgy ábrázolja tárgyát, ahogy azt a legegyszerűbben lehet. De az ábrázolás révén képes feltámasztani egy embert, egy emberi sorsot, s az egyszeri, esendő emberi sorsban a megszenteltet, a kegyelemben részesülőt. Végül, ha van erőnk végigkövetni az értelmezés nagyon is meredek útján, e tárgyban ráismerünk mindennek csak jelzett halomnyi szenvedésnek az értelmére is, és akkor felragyog valami, annak a megszentelő kegyelemnek a forrása is, amely a képet élteni.

Erre a csodára azért képes a művészet, mert olyan tárgyakat alkot, amelyeknek több arca van. Minden műtárgy megformált anyag, ennyiben egyszeri, mulandó és esetleges. Ugyanakkor minden műtárgy több is önmagánál, egy emberi akarat, terv megvalósulása, üzenet, gesztus. Csodáljuk a képességet, a született tehetséget, mely képes a vak anyagba lelket lehelni, hogy a tárgy

révén tudja kimondani azt, amit mondani szeretne. Ám ez sem az utolsó arca a műnek, ez sem az utolsó héja a hagymának. Legbelül, a feltáratlan mélyben, ahol ijesztő árnyak laknak együtt kimondhatatlan sejtelmekkel, van valami, amire a néző, ha úgy tud nézni a néma tárgyra, ha hajlandó beleásni magát a látványba, ráismerhet. Minden befogadás egyszeri alkalom, megismételhetetlen. Egy unalmas délután minden cél nélkül rápillantunk egy százszor látott képre, és mintha ez is ugyanaz a kép lenne, melyet már rég megszoktunk, elfelejtettünk, leírtunk, hirtelen felizik. Nincsen rá semmiféle magyarázat, csak nézzük, kövé dermedten, és elfelejtünk minden iskolában tanult tudományt, mert most személyes ügyünkről van szó. Ez a különös ráismerés a műalkotással való találkozás igazi értelme.

KALÁSZ MÁRTON
költő, műfordító

Találkozás

Ma már nem lepődnék meg annyira a válaszon, amit akkor történetemre kaptam. Sikerült másra, magamra, a világra vonatkozóan, úgy hiszem, bőséges tapasztalatot szereznem érvényéről, a válasz lehetséges igazáról. A válasz akkor az volt, így hangzott annak szájából, akivel történetemet, életem megrendítő emlékét megosztani akartam: „A fölülelemkedés, akár való, akár vélt sérelemről, előítéletéről, pusztá indulatról van is szó, nem egyszerűen megbocsátás, megbékélés, belenyugvás, nagylelkű beismerés — az én szememben nem is csak a legkülönb emberi erény. Csoda, minden tulajdonságunk a jóra való összefogása, s ezzel találkozunk a legfőbb emberi jóval”. Amióta ezt a választ ismerem, s töprengek rajta, előfordul, hogy néha nehezen mondanám, mondom el a történetet, úgy érzem. S egyszerűben él bennem a kényszer, hogy újra meg újra elmondjam. Főlnagyítva is akár, saját megrendült emlékezetem szerint igazítva — bár olyan, nincsen igazán mit nagyítani rajta. Tudtam annyit, akinek történetemet akkor elmondtam, annak életéről is, hogy válaszát megalapozottnak, mélységét föltárni nem kívánóan hitelesnek vegyem.

Utazom egy évben egy idegen városba, barátom révén, akivel együtt utazunk, találkozom valakivel. Csak annyit tudok róla, hogy barátom barátja. S hogy első pillanatban kivételesen rokonszenves, kicsit irigylem is barátomat a láthatóan szép s fesztelen beszélgetésért. Az élmény V. belvárosában engem, a tartózkodó alkatút is, hirtelen könnyeddé, mindent el- és befogadóvá tesz. Szinte a délután így telik — s két napra rá barátom háta mögül úgy sietek be egy városzéli lakás ajtáján, kihallva az előszobába a folszabadult s általam nem beszélt nyelven zajló hangoskodást,

hogy úgy gondolom, itt valami természetszerűen folytatódik, s megérint ugyanaz a jóérzés, ami különben V-ben ismerkedésről ismerkedésre. A benti társaság ugyancsak barátom barátai, kitörő az örömük, rivalgás, ölekezés. Hány pillanat telik el így – én ottmaradok magamba húzódva egyedül. Barátomtól, kifelé utazva a városszélre, annyit megtudtam, azon a nyelven, amelyen én, a magyart kivéve, beszélek, s végtére anyanyelvem, itt megszólalni nemigen tudok. A kihallatszó hangokon földerülve erről hirtelen megfeledkeztem, bent a lármában eszembe jutott. M., a házigazda, barátom barátja, hamar elkapta kétségbeesett tekintetemet. Máskor elég jól meg szoktam lenni a hallgatag, magányos szerepével, itt azonban, alighanem az első délután emléke miatt is, valamiképp nagyon vágytam volna közvetlen magam a jókedvnek.

M. úgy igyekezett megoldani a házigazda-szívésséget s a velem való óvakodó ismerkedést, hogy természetesnek tetsző, bár nekem akkor eleinte különösnek érzett módot választott. Rengeteg könyve közül egy-egy gerincet kiválasztott, a szerző nevére mutatott, s rám nézett, bölintok-e. Azonos-e az ízlésünk, a művet kedvelem-e. Bölintottam minden alkalommal. Közben egyszeregyszer még megpróbálkoztam szóval a bölintás helyett, németül, M. elengedte szavam a füle mellett, mutogatott, tovább mutogatott. Megértettem, s kezdtem mutogatni én is, M. rendszerint böllogatott. Azon kaptuk végül magunkat, hogy mindketten eluntuk a mutogatást, állunk szemben egymással, nézzük egymást, mosolygunk. Ekkor történt meg, amit évekre rá, akivel ezt az emlékemet megosztani kívántam, úgy hívott, csoda. M. megszólalt, hibátlan német nyelven mondta, ne haragudjam, neki fogadalma van, amíg él, németül nem szólal meg.

Hallgattam egy emléket, magamban az apokaliptikus történetek folyamára fölfűztem. M. faluja határában német katonákat öltek meg, azért körülvették a falut, valamennyi gyereket kihajtották a határba, túszként, ahogy mondták. Belökdösték őket egy hatalmas, sárga búzaföldbe, megmondták nekik, a búzaföldön át kell kúszniuk, akinek feje csak kiemelkedik a mezőből, lelövik. Pontosan emlékszik, mondta, hányan, kik haltak meg, s kik voltak, akik teljes testükben reszketve ott lapultak a tábla túlsó végén, a mesgyén sötétedésig. Elhallgatott. Már nem kívántam, hogy tovább németül megszólaljon, magam sem szólaltam meg. Elvegyültünk a társaságban, időnként egymás tekintetét kerestük.

A kilencvenes években Németországban, Stuttgartban, ahol rosszkedvűen éltem, minden évben advent idején vigaszt kerestünk az Altes Schloss udvarán, hallgattuk a karácsonyi hangversenyt. Az udvaron moccanni nem lehetett, annyian szorongtunk, rendszerint suhogott ránk a fagyos téli eső. A hangverseny hivatalos része után énekeltünk, olyan lelki emelkedettségről szinte

nem tudok, amilyennel a tömeg énekelt. Utolsó alkalommal hirtelen eszembe jutott M., az énekek német nyelven hangzanak, megszólalna-e velünk. Összeérne-e értőn a tekintetünk? Akinek történetünket először elmondtam, akkor még hozzátett válaszához egy mondatot, amíg az emberi jóról való találkozásunkról beszélt. „Miért kerülgessem, arra a pillanatra legalább véten önmagunkkal találkozunk.”

KARÁTSON GÁBOR
író, festő

Vékony fal, semmi más?

Emlék, egy régi decemberi este

Hogy Isten valóban ott áll-e mindig a küszöbön, vagy éppen csak a fal másik oldalán, kérdezni lehet, tudni nem; én legalábbis nem tudom; de vannak az életünknek olyan pillanatai, amikor hirtelen, egész közlőrl, majdnem megmutatkozik.

1956 novemberében vagy decemberében, nem tudom már (nem laktam otthon, bújkáltam éppen), bizonyos estén, váratlanul, még utoljára valamely lehetőség adódott, hogy elhagyhatnám az országot. Nemcsak, hogy bizonyos voltam abban, börtönbe kerülök majd (ami így is lett), attól is félttem, fölakasztanak ('57 nyarán, a Fő utcán, néhány hónapig úgy tetszett, ebben is volt valami, de ebből aztán semmi se lett, megúsztam másfél évvel), s így megfontolandónak látszott a dolog: teherautóval, Jugoszlávián keresztül. Reggelre kellett döntenem; de én nem tudtam és nem is akartam dönten.

Általában a döntésektől egész életemben viszolyogtam.

Maradni félttem, menni nem akartam; ha már az ember belement a forradalomba (hogyan mentem volna bele, ilyen lehetőség aligha adódik kétszer az ember életében), nem iszkolhat el csak úgy, ha aztán leverik a forradalmat (ami, végül is, előrelátható volt).

Ma már, negyvennégy évvel később, amikor mintha tudtam volna, mi lett ennek a történetnek a vége (pedig a végét ma sem tudhatom), nem látszik olyan tragikusnak a dilemma; akkor azonban, azon az estén, a feszültség bennem, fél órába sem tellett, szinte elviselhetetlenné fokozódott.

Akartam valamit tenni persze, egészen elviselhetetlen ne legyen; de ez a valami a döntés (hisz éppen arra voltam képtelen) nem lehetett.

Imádkozni kezdtem; mutassa meg nekem Isten, mit tegyek.

Mire egy fal képzete jelent meg előttem. Vékony, viaszból föl rakott fal, de egy egész szobáé; szabálytalan, repedésekkel, dudorokkal; mint gyermekkorában gyurmázott az ember rossz minőség-

gű gyertyaviaszból ezt-azt, de nem egy ekkora falat! — Mind-össze ez a fal választ el Istentől engem.

Ha megölnék, nem más történik, átütik ezt az amúgy is alig létező falat. Valami jó történik velem akkor.

És nyomban és teljesen megnyugodtam. Ha ez a helyzet, márpedig látom, ez a helyzet, értelmetlenség volna akkor a Földön ide-oda cikáznom. Tulajdonképpen mintha biztonságban volnék.

Maradt ugyan bennem némi bizonytalanság, nem kényelem-szeretetem hozta-e létre bennem ezt a képzetet (nem mintha annyira kényelmes volna a börtön, de ragaszkodtam magyarországi körülményeimhez); dehát azt is beláttam, nem firtathatom tovább a kérdést. Mégsem kérdezhetem meg Istent:

Amit most tetszett mondani, komolyan tetszett gondolni azt?

Lehet, nem vagyok elég *mély* vagy elég *éles* vagy *önmagam számára áttekinthető*, ilyen kérdések föltevésére, de ezen most már nem segíthetek. Elhangzott a kérdés, megjelent a válasz (nem szó, hanem kép, és ez is jellemző talán rám); a pillanat, ahogy jött, elszaladt; az elkövetkező évtizedekre (a börtön után jött csak az igazi feketeleves) bőven elegendőnek bizonyult.

Sok minden más is köt ehhez az országhoz, ehhez a földhöz, azon az esti pillanaton túl; az, amit akkor megtanultam, világi értelemben bizonyos *negatív* hazaszeretetet volt (hogy a teológiából és misztikából kölcsönzött szóval éljek); egy másféle térre vonatkozott, mint a nyilvánvaló világi tér (ha van ilyen, egyáltalán, világi tér, magában véve, s nem ama másik által létezik — hagyjuk most a spekulációt). Nem azért maradok itt, mintha annyira jó volna itt nekem (ugyan mi volna itt annyira jó), hanem, mert elmenvén megtagadnám, ami az élet értelmét teszi.

Mi mindent kell majd veszítenem azokban a pártállami évtizedekben, amihez ragaszkodtam volna valóban, egyáltalán, hogy *évtizedek* lesznek, akkor persze nem láttam előre, de talán nem is érdekelt volna az sem; kértem szállásadóimtól egy almát, gyönyörű piros alma volt, és roppant elégedetten elfogyasztottam.

Megnyílás vagy más: az utak sokfélesége

KISS JENŐ
nyelvész

Ahogy az elme a kisgyermekben nyiladozni kezd, ahogy a gyermek számára a világ kitérül, ahogy egyre többet birtokba veszünk környezetünk természeti, társadalmi és szellemi világából, úgy válik bonyolultabbá, egyszersmind azonban egyszerűbbé is életünk.

Ismeretlen világokat hódítunk meg, amikor a család oltalmazó és tápláló, lendítő fészekmelegéből az iskola versenyszellemet ébresztő, a tudományos ismeretek alapjait közvetítő világába kerülünk. Az olvasás képességével ezer és ezer kis és nagy ablakot nyithatunk meg, s csodálkozhatunk azon, hogy máshol, máskor mit gondoltak és tettek mások, hogy mennyi minden történt már másokkal, ami nekünk eszünkbe se jutott volna. Elképzeljük, mi mit tettünk volna, mit tennénk, mit gondolnánk, ha olyan helyzetbe kerülnénk, amiben mások már voltak. Hamar, már gyermekként megtapasztaljuk, hogy egyesek szavára lehet adni, másokéra legfőljebb fenntartásokkal. Hogy egyesekben mennyi kedvesség, szeretet van, másokba milyen kevés szorult. Hogy tisztesség dolgában is van különbség ember és ember között. Megtapasztaljuk azt is, hogy ami a mi közvetlen környezetünkben evidencia, az másutt nem az. Így egyebek mellett azt is, hogy vannak emberek, akiknek számára Isten minden vitán fölül álló bizonyosság, s vannak, akik szerint csupán — tiszteletre méltó vagy éppen: felvilágosult emberhez méltatlan — tévhit szüleménye. Kérdező, kutató, fölfedező, önkritikusan faggató ifjúságunk idején tudomást szerzünk arról is, hogy az étellel összefüggő bizonyos alapkérdések két pólus köré rendezve válaszolhatók meg. Így vagy úgy, Istent bekalkulálva vagy kizárva. Tertium non datur. S tudatosan figyelünk: mit is csinálnak az emberek? S milyen bonyolult a világ e tekintetben is: a ránk zúduló, egymásnak ellentmondó információk, tapasztalatok özönében mi vagy ki igazít útba bennünket? Hiszen előbb-utóbb tudomást szerzünk arról, hogy a hívő emberek egy része ateistává lett, hogy korábban Istent tagadó emberek egy része meg Istent vallóvá vált. Mennyivel egyszerűbb lenne, ha ez a változás csak egyirányú volna! A tudomány objektivitásra törekvésétől, hatalmas eredményeitől megérintve az önkritikus gondolkodásra képes és hajlamos (majdnem azt írtam: bátor, nota bene, mindkét utóbbi megszorítás fontos) ifjú emberek nem kerülik meg a kérdést: akkor most hogyan is állunk, van vagy nincs Isten? S ha van, mi bizonyítja, s ha nincs, mivel igazolható az? Persze, hogy keresik az érveket, gyűjtik a tapasztalatokat, hogy dönteni tudjanak. Emlékezzünk csak! Annak idején mi is elraktároztuk elménkben, amit hallottunk, hogy ti. nagy természettudósok között bőven vannak ateisták. Hallottunk persze arról is, hogy az anyag kérdéseiben illetékesnek mondott Nobel-díjas fizikusok között vannak hitvallók. Tudtunk arról, hogy a hatvanas évek derekán egy vezető magyar államférfi azt mondta, hogy eljön az idő, amikor mentőért telefonálnak az emberek, ha kiderül valakiről, hogy hisz Istenben. Hruscsov abból, hogy Gagarin nem találkozott a világuűrben egy szakállas öreggel, arra következtetett, hogy nincs Isten. S arról is volt tudomásunk, hogy Holdra érés, illetőleg úrbéli kiruccanást követő sikeres földi landolás után imával adtak hálát az űrhajósok. És persze hallottuk azt is, hogy a haláltusával, a ha-

lállal gyakran találkozó orvosok között is vannak hívők és nem hívők egyaránt.

Egyik gimnáziumi társunk annak idején nyers őszinteséggel fogalmazott. Azt mondta, hogy „ha van Isten, s én nem hiszek benne, akkor csúnyán ráfázok. Ha viszont nincsen, akkor tiszta haszon, hogy nem hiszek benne, így ugyanis nem pocskélok el teljesen fölöslegesen sok időmet”. Egy idős professzor, aki — felelőről jövő, bármiféle kényszer nélküli — ateista környezetben nőtt föl, ötven éves kora után vált meggyőződéses hívővé, gyakorló kereszténnyé. Ő meg azt mondta: „Ha nem volna is igaz mindaz, amiről az Újszövetség szól, akkor is érdemes volna hívőnek lenni, mert így emberibb, tartalmasabb az élet”.

Mi tesz bennünket meggyőződéses hívővé vagy ateistává? Katartikus élmények, meg- és fölrazó, kijózanító események? Ahogy ateistává vált a fogságból hazatérő hívő katona, mert felesége időközben másik társat választott? Vagy, mert természeti katasztrófa vagy súlyos betegség következtében meghalt a szeretett közeli hozzátartozó? Talán akkor és azért válik valaki hívővé, mert az elveszettnek hitt családtag épségben hazakerül, a halálos betegnek gondolt családtag felépül? Vagy álmot látunk? Vagy imádkozunk és imádságunkban megfogalmazott kérésünk, kívánságunk teljesül?

Nekem nem volt részem olyan megrázó, katartikus élményben, amelyhez kötni tudnám tudatos hívőségem kezdetét. Talán, sőt nagy valószínűséggel azért, mert olyan családban, olyan környezetben nőttem föl, ahol a keresztény hit és gyakorlása — római katolikus és evangélikus megjelenési formáiban — magától értődő volt. A hit persze ilyen esetekben is ki van téve ismétlődő ostromoknak, fölmerülő s választ váró kérdéseknek. S amit megint az élet bizonyít: ezek a kérdések, kételyek két irányba vezetnek. Vagy győz a kételkedés, s az ember hitét veszti, vagy éppen ellenkezőleg: a kételyekre kapott különböző természetű válaszok megerősítik hitében az embert. Engem is kérdések sora foglalkoztatott és foglalkoztat. Vannak olyanok, amelyekre hamar kapok választ, vannak olyanok, amelyekre később, sőt évtizedek múltán tudom a magam válaszát. Arra jól emlékszem, hogy egyetemista koromban a vallástörténeti órák nem ingattak meg addigi meggyőződésemben, pedig nem eleve elhárító attitűddel vettem részt rajtuk. A gyors válaszokat követelő ifjú türelmetlenség mára megszélidült. Tudom, hogy bizonyos kérdések megválaszolásához még további „adatok”-ra, azaz élettapasztalatra, ha tetszik: éresem van szükségem. S persze vannak nyitva maradt kérdések. Ezekkel úgy élek együtt, ahogy megválaszolatlan tudományos kérdéseimmel. Remélve, hogy eljön a válasz megtalálásának az ideje. De éppen mert tudománnyal foglalkozom (= keresem az igazságot), általában is foglalkoztatnak a közvetlen és a közvetett bizonyítás lehetőségei. S e tekintetben azzal a tudóssal értek egyet, akinek

egyik munkájában olvastam, hogy az Isten-hit és az ateizmus között alapvető különbségük ellenére van egy alapvető azonosság. Az, hogy a természettudomány eszközeivel sem egyik, sem másik nem igazolható, de nem is cáfolható, azaz mindegyik hit kérdése végül is.

Az utak sokfélék. Az a tapasztalat azonban, amelyet Berzsenyi emelt költői magaslatoiba, valószínűleg sokunk számára közös élmény: „Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér, csak titkon érző lelke óhajtva sejt”.

KOPP MÁRIA
orvos, pszichológus

Szentelek egyessége

A „Szentelek egyessége”, egysége gyermekkoromtól legkedvesebb hittitkom. A Hiszekegyben, amikor ide értünk, mintha egy ajtón léptem volna be minden alkalommal. Olyan élményt jelentett, mint amit Gabriel Garcia Márquez *Száz év magányának*, szerintem a világirodalom legnagyobb regényének olvasása közben élhetünk át. Hogy a szemünkkel látható, érzékszerveinkkel tapasztalható világban csak tükör által, homályosan jelenik meg az a valóság, amely körülvesz és éltet mindannyiunkat. Czákó Gábornak egy méltatlanul elfelejtett korai regénye, a *Várkonyi krónika* ugyanezt a jelenlétet tükrözi, kedves humorral, népmesei nyelven. Ezt a könyvet vettem karácsonyi ajándékba mind a hat testvéremnek anyánk korai halála után. Hirtelen halálát nem tudtuk elfogadni, hiszen csak hatvan éves volt ez a csupa energia asszony, amikor a rák elragadta. Mindkét történetben úgy veszi körül a túlvilág a szereplőket, mint ahogy a levegő, a napfény jár át mindent, ez a jelenlét erősebb, mint az érzékszerveinkkel észlelt valóság.

Nagyon sajnálom, hogy a „Szentelek egyessége” kimaradt a Hiszekegy mostani szövegéből (a nicea-konstantinápolyi hitvallásból). Akár benne van, akár nincs, keveset gondolkozunk el azon, mi történik, amikor például a Mindenszentelek litániáját mondjuk. Azt jelenti, hogy személyesen fordulunk a minket körülvevő szentelekhez, akik hitünk szerint ezt meghallják, sőt, akik képesek segíteni mindennapi gondjainkban, életünk nehézségeiben. A katolikus tanításnak ez a nagyon radikális vonása megbotránkoztató lehet. Az áhítatos parasztasszonyok számára, akik a Mindenszentelek litániáját olyan átéléssel mondják, sokkal nyilvánvalóbb ez a titok, mint a modern világ gögös mindentudói előtt. Érdemes volna gyakrabban és mélyebben belegondolnunk, mi is az ima lényege? Az ima misztikus találkozás ezzel a másik valósággal, belehelyezkedés abba a jelenlétbe, amely állandóan körülvesz, csak nem vagyunk mindig készek jelzéseinek fogadására. A katolikus

egyház az Isten jelenlétében élők és meghaltak egységét, valódi párbeszédének lehetőségét, ennek alapvető fontosságát mindennapi gyakorlatában is vallja.

Óriási adomány, ha valaki, mint én is, kora gyerekkorától olyan légkörben nő fel, hogy ez a jelenlét természetes, nem valami ájtatos máz, hanem a teljes valóság alapvető jellemzője. Anyám, aki szinte soha nem beszélt a hitéről, hanem gyakorolta minden mozdulatában, hihetetlen lelkierejében, kedves szentjeiről úgy beszélt, mint legjobb barátairól. Nem volt ebben semmi szenteskedés, valóságosabbak voltak számára, mint élő barátnői. Ezek között a szentek között ott voltak szent életű, nagyon korán elvesztett szülei is. — Édesapja vérmérgezésben azalatt halt meg, míg édesanyja várta őt, tehát anyám már édesapja halála után született. Dr. Waigand Ferencet a búcsúbeszédekben a „szegények ügyvédjének” nevezték, aki hivatásának tekintette, hogy sikeres ügyvédként felvállalja azoknak a képviselőtét, akik nem tudták volna megfizetni igaz ügyük védelmét. Anyám odaadta nagyanyám naplóját, amiből ennek a rendkívüli párnak a halálon túl is élő kapcsolata, egyik legmélyebb gyermekkori élményem. Mindenszentek napján ezekre a hivatalosan nem kanonizált szentekre is emlékezünk, kifejezzük azt, hogy egységünk nem csupán szó, hanem élő valóság, kölcsönös szoros kapcsolat. Ha hisszük, hogy ez a kapcsolat valódi, nem szeretetlenség-e, ha nem fontos számunkra ez a lehetőség, ha nem vagyunk hajlandóak mi is tudomásul venni a valóságnak ezt az oldalát?

A szentek egysége számomra azt jelenti, hogy benne élek azok közösségében, akiknek a gondolatai, írásai alapvetően befolyásolták gondolkozásmódomat. Úgy érzem, élő kapcsolatban vagyok Teilhard de Chardinnal, aki talán legköltőibben fogalmazta meg ezt az egységet, de Rilkével és többi kedves költőimmel is — akik ugyanolyan otthonosan mozogtak ebben a túlvilágban, felvilágban, mint az evilágban.

Egy gyerekkori történet jut eszembe, ami igen mély benyomást tett rám. A kitelepítés előtt Surányba, a Szentendrei-szigetre menekültek szüleim 1951-ben, akkor ott még nem volt villany, víz, télen a Duna jegén át mentünk az iskolába, három kilométer távolságba. Igazán az Isten háta mögött éltünk, bár tulajdonképpen paradicsominak is nevezhetjük ezt az állapotot, eltekintve a hihetetlen szegénységtől. Ezért volt óriási élmény, hogy nagynénémék meghívtak Budára egy hétre. Anyám az eljegyzésére kapott brosját tűzte a ruhámra, de meghagyta, nagyon vigyázzak rá. Egyik délután a ház hatalmas kertjében sétáltam, mindent beborítottak az őszi levelek. Utána, a lakásban vettem csak észre, hogy a bross elveszett. Teljesen reménytelennek tűnt, hogy megtaláljam. Le mentem a kertbe, és imádkoztam, hogy anyám legkedvesebb emléke kerüljön elő. Mintha nagyanyám kézen fogott volna, mintha egy mágnes terébe kerültem volna, egy megmagyarázhatatlan erő

odavont az egyik fa alá, ott a lábammal felrúgtam az avart, alatta ott feküdt a néhány centis kis ékszer. Annak, hogy megtaláljam, egyszerűen semmilyen valószínűsége nem volt. Lehet, hogy egyszerű természettudományos módszerekkel is meg tudják magyarázni az ilyen eseményeket, számomra ez csupán egy azok közül a mindennapi csodák közül, amelyekről csak én tudom, mennyire ajándékszerűek és amelyek nap mint nap átszövik az életemet.

Az ilyen és hasonló események természettudományi értelemben nem bizonyíthatóak, legfeljebb a filozófia, a metafizika, a misztika talán leginkább a művészet nyelvén értelmezhetőek. A valóságnak ez a szintje nagyon szemérmesen, nagyon rejtetten vesz körül, semmi sem idegenebb tőle, mint a feltűnősködés. Nem jelent látomásokat, különleges élményeket, belesimul a mindennapok történéseibe. Nagyon nehezemre esik írni róla, ha nincs a Vigilia körkérdése, magamtól biztosan nem teszem. Fontos volna pedig többet foglalkozunk létezésünknek ezzel a túlvilági köldökszinórájával, amelynek tápláló erejét ugyanolyan öntudatlanul érezzük, mint a magzat az anyai szervezettel alkotott egységét. Vagy ahogy Jung fogalmazott, az embernek el kell jutnia önmagához, a Selbst-hez, a Teljességgel alkotott egységhez, enélkül élete reménytelenné válik. Jung szerint ez a belső hiány, üresség az élet derekán kialakuló depressziók, neurózisok legfontosabb kóroka.

A jövő évet az Egészségügyi Világszervezet a „lelki egészség” évének nyilvánította, mivel a modern világ válságának egyik legdrámaibb megnyilvánulása a lelki egészség zavarainak általánossá válása. Egyre többen fogalmazzák meg, nemzetközi tudományos fórumokon is, hogy a spiritualitás a lelki egészség egyik alapvető, a mai világban letagadott, megtagadott dimenziója.

MÁRTON LÁSZLÓ
író, műfordító

A szomszédság

Tisztelt Szerkesztőség, ezévi körkérdésükre mindenekelőtt azt válaszolhatom, hogy: nemigen tudok más lenni, mint aki vagyok. Ezért nem érzem magamat illetékesnek rá, hogy a szóban forgó, kiemelten írt *találkozás* lehetőségéről bármit is mondjak — azon túlmenően, hogy ez a lehetőség az én tudomásom szerint is megvan; hallottam és olvastam esetekről, amikor megvalósult. Idevágó személyes tapasztalataimról azonban akkor sem biztos, hogy képes volnék beszélni, ha eddigi életem folyamán részem lett volna bennük.

Ehelyett inkább elmondok valami mást.

Abban a faluban, ahol a regényemen dolgozom, van egy szomszédom, aki segít nekem kisebb-nagyobb dolgokban. Ötvenes éveiben járó férfi, népes családja van, és közvetlenül a templom

mellett lakik. Mesélte, hogy egyszer, sok évvel ezelőtt az akkori plébános, aki szigorú ember volt, azonkívül nem a faluban lakott, mert a plébánia a szomszéd községben lévén, onnét járt át, egyik átjövetele alkalmával kérdőre vonta: miért nem jár templomba? Szomszédom, saját elmondása szerint, azt felelte, hogy azért, mert neki az Isten a szomszédja, és úgy egyezett meg vele, hogy azt is elég hallania, ami áthallatszik.

A fentiek alapján annyit mondhatok magamról, hogy Isten szomszédjának szomszédja vagyok. Hozzám nem hallatszik át semmi; vagy pedig a fülem nem elég érzékeny hozzá. De ami a szememet illeti, úgy veszem észre, hogy a távolság nem végeláthatatlan.

MEZEI BALÁZS
filozófus

A keresztény pillanat

Hódító Mohamed, aki 1453. május 29-én többhetes ostrom után bevette Konstantinápolyt, a csatát követő öldöklés és fosztogatás elültével ünnepélyesen bevonult a kereszténység akkor leghatalmasabb székesegyházába, majd felhágva a ledöntött ikonosztáz mögötti oltárra, megtiporta a szétszórt áldozati kenyeret. Tettét nem csillapuló ujjongás fogadta katonasága körében, mely e pillanatban a kereszténység valós és jelképes megsemmisítését ünnepelte. A keresztény világ — amely már évszázadok óta kiszorult kialakulásának kezdeti területeiről — megdöbbenve figyelt fel e végső eseményre. Megrázkódtatása mégis másféle volt, mint ezer évvel korábban, amikor Róma esett áldozatul a gótok ostromának. Szent Jeromos ugyan az őszinte megrendülés hangján írt Róma elestéről, ám Ágoston az eseményben már a keresztény igazság kifejtésének lehetőségét pillantotta meg. Róma kifosztása mégsem érintette a birodalom egészét, hiszen annak politikai központja ekkorra már a Boszporusz partjára költözött. Konstantinápoly elfoglalása azonban az előzőhöz képest szinte felmérhetetlen, noha csak fokozatosan kifejlődő hatást váltott ki. Egyrészt a hódító oszmán birodalomnak szinte rögeszméjévé vált, hogy történelmi hivatása az egész Nyugat elfoglalása. Másrészt e gondolatot a nyugati politikai hatalmak még Lepanto után is valósnak vélték; szemükben a Város bukása nem egyszerűen a „kereszténység védőbástyájának” összeomlását jelentette, hanem — az ezeréves hagyományok erejéből fakadóan — magának a kereszténységnek az alapokig ható megrendülését is. Sokan érezték úgy, hogy a Város összeomlásával egy egész korszak ért véget, a kereszténység évezredének időszaka, ami után új világkorszak veszi kezdetét. E korszak azonban nem a Szentlélek korszaka lett volna, mint nem sokkal korábban szakadár vallási cso-

portok hirdették, hanem egy addig soha nem látott újdonságé. Az elkövetkező évszázadokban valóban efféle felfogás vezette azokat az erőket, melyek a földrajzi felfedezésekben, az európai politikában, a vallási reformok, a tudomány és technika terén néhány évszázad alatt gyökeresen átalakították a Nyugat arculatát.

Ebben a gyökeres átalakulásban mintha tovább élt volna az a tett, mely az új világekorszak fejleményeit kiváltotta; mintha a moszlim hódító oltártipró léptei ott visszhangoztak volna azon események sodrában, melyek az új Európát röpitették a modern jövő felé. Oly jövő volt ez, melyben hamarosan oltárokat romboltak le; képeket és szobrokat semmisítettek meg; kivételes freskókkal ékesített falakat meszeltek patyolatfehérre. Olyan jövő, melyben a katolikus és protestáns fejedelmek mihamar véres háborúk sorát vívták egymás ellen; s a több mint három évtizeden át tartó kegyetlen pusztítás következtében alapjaiban hasadt meg mindaz, ami a kereszténységet erkölcsben és szokásban mindaddig támasztotta. A megrendült alapok helyett újat keresők nemzedékei pedig fokozatosan kialakították az új orientáció körvonalait; egy olyan gondolkodását, melyben Isten fokozatosan elidegenedett az emberi világtól, matematikai eszmévé változott, melyet lehetséges kikutatni, feltárni, tartalmát írásba vagy jelképekbe foglalni; mi több, lehetséges megszerezni azt a hatalmat, melyet a kereszténység Istennek tulajdonított.

Az elmúlt évszázad eseményeiben talán a nyíltan vallásüldöző szovjet állam fellépésének és győztes háborúinak a hatása hasonlítható ahhoz, amit az iszlám hatalom győzelme jelentett Konstantinápoly felett. Ahogyan akkoriban, most is szinte beláthatatlan hatásösszefüggések lendültek mozgásba már a huszadik század elején, majd fokozott erővel a második világháború után. Noha e hatalom elveszítette a fél évszázados versenyt, melyet a Nyugattal folytatott a világhatalom birtoklásáért; mégsem hihető, hogy megjelenése és sajátos összeomlása ne vezetne ma még alig sejtethető történelmi változásokhoz. E változások, ennyi már ma is látható, nemhogy visszaterelték volna a nyugati emberiséget elődei vallásához, hanem még inkább eltávolítják tőle. S a világalomhoz jutott vélemény- és lelkiüetalakító rendszerek egyre erőteljesebben törekednek olyan világekép elterjesztésére, melyben nemcsak az igaz vallásnak nem marad hely, hanem inkább valláspótló ideológiák sokasága gondoskodik az ember *sensus religiosus*-ának felületes kielégítéséről. Ez az ösztön akkor is kiköveteli a magáét, ha a valódi vallás gyógyírja valamilyen okból nem jut el hozzá; helyére emeli ekkor a politikai ideológiát, a kereskedelmi prosperitást, a szórakoztatóipart vagy a sportversenyek látványos gépezetét. Mindebben, kétségtelenül, utat keres; bár útkeresése alig különbözik a céltalan bolyongástól.

Sokan hajlanánk arra, hogy a modern európai történelmet olyan „új pogányságnak” minősítsük, ami gyökerében a kereszt-

ténység felszámolásának vágyából született és kifejlődése során e vágyat valósággá változtatta. Bizonyára hajlanánk arra is, hogy a kereszténységet minden további nélkül azonosítsuk azon formáival, melyek Nagy Konstantin császár vakmerő és mai ésszel csak nehezen felfogható tettének következtében alakultak ki, és amelyek a kereszténységet az üldözött szekta szerepéből a hellenikus birodalom kulturális, eszmei és politikai princípiumává emelték. E hajlandóság nem érthetetlen. A politikai eltökéltség, amivel a római bürokrácia nagyjából egy évszázad alatt végrehajtotta a hellenikus birodalom krisztianizálását, mai fogalmainkkal nehezen közelíthető meg. Ám a kereszténység kialakult intézményeinek, a zsinatokon kiforrott és szavakba öntött szellemi tartalmának nagyszerűsége mégis méltán kelti azt a benyomást, hogy ez az épület még akkor sem merőben empirikus alkotók munkája, ha minden történelmi korszak stílusa, kultúrája, eszményvilága rajta hagyta is a maga lenyomatát. Ez az épület talán a jeruzsálemi Szent Sír templomhoz hasonlítható, melyben korszakok, építészeti stílusok, egyéni törekvések és tehetségek, nyelvileg, fajlag és kulturálisan egymástól eltérő világok forrnak össze egyetlen, szinte áttekinthetetlen, labirintusszerű épületté. S noha a templom építészeti történetének minden fázisa jól dokumentált, az, akinek szerencséje van néhány percet magára maradni valamely elhagyatott szegletében, az emberi kéz érintésénél többet fog érezni; s különösen többet akkor, ha a templom bonyolult organikusságát összeveti a szomszédos Al-Aksza mecset geometrikusan rendezett, egyetlen belső légtérrel bíró, sugárzóan egynemű épületével.

E mértani térben — melynek szellemi tartalma oly közel áll ahhoz az istenfogalomhoz, melyet a modern gondolkodás matematizmusá alakított ki az újkor elején — hasztalan keressük azt, ami a kereszténység lényege. Hasztalan kutatjuk az organikus összhangzatot, ami a Szent Sír templom bonyolultságában kifejeződik; ami az elmúlt kétezer év viszontagságaiban, az újra meg újra bekövetkező hanyatlásban, szétesésben, majd újjáépülésben és továbbnövekedésben mutatkozik meg; s ami valamiképpen oly közel áll a jeruzsálemi dombok évszázados olajfáihoz, melyek fonadékosan vastagodó törzse, egyre zegzugosabb lombkoronája magában hordja az elmúlt idők valamennyi megpróbáltatását, s mindenekfelett azt az erőt, mely a fában a széttörés, a részleges kiszáradás, a köves talaj kíméletlensége ellenére is újra meg újra meghozza termését.

Hol keressük e termés forrását? Talán a névleg keresztény Sticho gesztusában, aki — utolsóként védve Rómát Alaric gótyjaival szemben — a mégis bekövetkező baljóslat hasztalan elhárításának kísérleteként tűzbe vettette az ősi Sibylla-könyveket? Vagy Justinianus rendeletében, aki vezető teológusok unszolására bezáratta az athéni Akadémiát, a platóni tanok egykori bölcsőjét, és elrendelte az ókori görög misztériumirodalom alapos megrostálását? Avagy

a feltüzelt tömegben, amely Alexandriában agyonkövezte Hypathea filozófusnőt? Aligha tagadható, hogy történetünkben mindez benne van; amiként az is, amiről ma már csak arcpirulással lehet megemlékezni, az újkor kezdetén vívott érdemtelen tudományos csatáktól kezdve a közelmúlt szinte túlzónak ható engedékenyséig olyan ügyekben, melyek egyébként tudományos vita tárgyát képezik. Ám ennek a történetnek van egy eredeti magva, mely feltárulhat, ha valaki megfelelő elmélyültséggel és komolysággal kérdez rá mivoltára. Nem arról az érdeklődésről szólok, amely egy történet empirikus vonásait akarja megállapítani; s arról sem, mely az események felületi láncolatát azonosítja a történet lényegével. A feladat ennél összetettebb: abban áll, hogy e történettel együttélve, nagyszerű és téves fejleményeit egyaránt sajátosként, bensőleg tapasztalva, a megértő kritika eszközeiről sem mondva le keressük benne az arcot, mely mindennek fátyolán keresztül újra meg újra megmutatkozik.

Ez az arc megszólít; feltárul; megnyitja létezésének enigmáját. Magyarazatként rámutat az olajfára, az emlékezetet ébreszti: „Íme, kiment a magvető vetni”; „A mag kicsírázik és szárba szökken”; „Az ország hasonló egy mustármaghoz”; és „Amit vetsz, nem éled fel, csak ha már elrothadt”; végül pedig: „A kik újra születettek nem romló, hanem romolhatatlan magból...”. Ez az olajfa egyszerre látható és láthatatlan; olyan, melynek kifejlett törzse és ágai vannak, melynek tövére időről időre fejszét illesztnek. S noha a történelem fejszéje — mint annyi példa mutatja — a legtöbbször kíméletlenül biztos, maga a fa mégis kipuoztíthatatlan. Néha már-már úgy tűnhet, valóban vége: innen vagy onnan úgy látjuk, hogy gallyait lemetszették, ágait lefűrészelték, törzsét kidöntötték, gyökereit felszántották. Ám tél múltával a tavasz új hajtást hoz a kikutatathatlan hajszálgyökerekben, mely hamarosan szárba szökken, törzset növel.

Ez a történet abból él, amit fentebb keresztény pillanatnak neveztem. Valamennyi új hajtása, új gyümölcse, gyökerének minden milliméternyi terjeszkedése csak újabb sorozata a keresztény pillanatnak. Mégsem könnyű pontosan megmutatni, miben áll e pillanat. Talán abban, hogy nem kínálkozik gondolat zsákmányául; vagy abban, hogy ha már-már felfogni véljük, visszahull az értetlenségbe. Vagy abban és éppen abban az eseményben, melynek során a hódító csizmája az oltárra tapos, hogy egyszer s mindenkorra végezzen ellenfelével. De az „egyszer s mindenkorra” a győztesek történetének kulcsszava; a veszteséké ezzel szemben a pillanat: az, ami kihull az empirikus történelem rostáján és mégis biztosan felismerhető minden mozzanatában. Ez a pillanat magyszerű, folytonosan megvalósuló, de teljességében soha föl nem fogható újdonság: az, ami valóságunkat a maga teljes távlatában létrehozza. A magyszerű pillanat történeti sorsa paradox: miközben minden belőle támad, maga újra meg újra áldozatául esik az

empirikus történet eseményeinek. Eltiportatása tehát áldozat; s az a föld, amibe beleszorították, a sarjadás televénye. Hogyan is hajthatna ki, ha nem kerül a földbe? Hogyan hozhatna termést, ha nem a rothadásból? „*Elvetik gyalázatban, feltámad dicsőségben.*”

Amikor – önmagát elveszni látja

NAGY GÁSPÁR
író, költő

Találkoztál Vele? Elkerülted? Szándékosan állt kikerülni? És mégis szembe jött? Nem voltak biztos szavaid a köszöntésre? Csak biccentettél? Magadban mormoltál valamit? De bensődben megszólalt egy különös sziréna. Kinyitottad a szemed. Sötét volt, mégis élesen láttál. Az idegen ház, hatalmas szobájában az elkövethető bűn most nem lett társad. Angyalaid hagytak talán egy röpke órát nyugodtan álmodni. Tökéletesen egyedül voltál. Szégyened és férfidühöd arra indított, hogy köszönetet mondj azoknak, akik nem zargattak. A veranda égve felejtett villanyánál két rövid üzenetet körmöltél. Nyitott ajtók és ablakok sora tudatta: ők ott békésen alszanak *a vesztőhelyen*. Ha reggel majd kikászálódnak egymás karjaiból, megtalálják (külön-külön) a személyre szóló mondatot. Csak téged nem, a váratlanul érkező, tapintatlan vendéget. Órádra néztél, amikor csöndben kiléptél a nyitott kapun. A ház előtt posztoló utcalámpa fényköre lett kétséges glóriád. Te üzettel ki a pokol Paradicsomkertjéből...

Elmúlt éjfél, de az új nap első órája még nem telt be. Csak néhány perc hiányzott a teljességhez. A földkerekség legárvább emberi pillanatait élted át ebben az ismeretlen városban, amint ösztönösen elindultál a távoli vasútállomás felé. Első vonatod, jó ha öt óra múlva indul, még ennyit kell itt időznöd. Mentél a település szabályosnak tűnő utcáin, csak úgy, felelőtlenül, sejtésed szerint. De inkább menekültél, lopakodtál magad előtt. Egyetlen kutyaugatás se verte föl a májusvégi éjszakát. Csak lépteid kopogása és a jól hallható szívdobogásod jelezte, hogy élsz. Mintha ott jött volna mögötted az imént elhagyott kísértet-ház legbenső hangjaival: füledben a kreol nő lágy pihegése, és a szakálás férfi éles horkolása. De inkább a kertekből kihajló orgonák illata kísért utadon. S fölötted a büszke gesztenyesor fehér gyertyái világították meg a Monarchia-beli indóház sárga falát.

Hihetetlen gyorsan a vasúti sínek mellett voltál. Szemeddel már szinte érintetted az állomás szűrt, párálló fényeit. A bezárt váróteremben csak a sötét gomolygott, de kint a peronon pont annyi fényt hagytak, hogy akár nyugodtan olvashattál volna. Ül-

tél, és a tegnapi, fárasztó napot vetted számba: mit miért tettél talán jól, és mit visszavonhatatlanul rosszul. Főleg időd csaknem egy negyednapnyi óra. Ilyenkor lesz az ember öngyilkos vagy gyilkos, rabló vagy bármi...

Ekkor egy fuldokló hangú, szerencsétlen, bicegő alak állt előtted. Pontosabban egy triciklire emlékeztető, háromkerekű járműre támaszkodott. Ahogy felnézett rád, megijedtél a torz, debil arctól. A hátrahajló kacska kéztől, a szájszögletből enyhén csordogáló nyáltól talán undorodtál is. Az öltözete nem volt tisztító és tisztának látszott. És a segélykérő, nagy barna szemek is. Feri vagyok, mondta. Harminchárom éves leszek, bácsi. Bejöttem a városba egy rossz nőhöz, elvette a tizenkétezer forintomat azért az öt percért. Ott a város túlszélén, a szép panzióban még a pincérnek is adtam egy ezrest, aki ölben föl vitt hozzá a lépcsőn. Ezzel a biciklivel járok, mert gyalog két napig értem volna oda.

Az anyukámnak azt hazudtam, hogy az intézetbe jövök be a doktor nénihez, gyógyszerekért. De most éjnek évadján kidobott a portás, amikor becsöngettem. Nem alhatok bent, hát megyek haza az első vonattal. A biciklimet is föl adom, annak is veszek jegyet, ha kinyit a pénztár. Te ugye Pestre mész, bácsi? Tíz évig voltam ott intézetben. Ott jobb volt, mert nem ismertek. A falumban mindenki ismer. Menthetetlen vagyok. Most voltam életemben ötödször meztelen nő ágyában. Mit fogok hazudni megint, hol vesztettem el ezt a sok pénzt? Vissza akartam kérni, de kiröhögött a... És sírt a fiú. Aztán nagy nekikészüléssel leült a padra. Én most meggyónok neked, bácsi, mindent. Nem kellett volna megszületnem. Mert betegen születtem. Az anyám születésem óta várja a csodát, hogy egyszer egészséges leszek. Az a legszörnyűbb, hogy mindent tudok a betegségemről. Többet tudok, mint az orvosok. Gyerekkorától mondja az életét. A bűneit, a bűnös kívánságokat, melyektől nem tud szabadulni. Kiröhögőit már sorban kivégezte. Aztán állandóan imádkozott értük. Félt az Istent, de tán még jobban az édesanyját, aki a szenvedést szülte a világra. Sokszor gondolt arra, hogy befejezi az életet. De nem! Reménykedik: egyszer szép szál, egészséges férfi lesz. Hirtelen azt szót tagolja: *hiszen csak most vagyok annyi, mint az ács fia, Jézus. Jézus Feri vagyok*, mondja halálos komolyan, és csorog a szájszögletében a nyál. Az apám ács volt, beciszó, de sose láttam. Ő faragja minden nap az én keresztemet, bácsi. Meséld, te is! Ki vagy te, s mit keresel ilyenkor ezen az állomáson? Biztos valami nyomozó vagy. Itt; ebben a városban van minden bűn. Közel a határ, közel a halál... közel a háború. Menj oda a szállodába, tele van szerbekkel, oroszokkal és durva pincérekkel, meg olyasféle rossz Magdolnákkal... Tartóztasd le őket, kérd vissza legalább a pénzem felét, mert az anyukám kidob reggel, ha kifosztva megyek haza. De vigyázz, mert mindnek van fegyvere: kése, karabélyá, gránátja... Maga elé motyog, föltartja a kezét, mint az áldást osztó pap. De csak az

egyiket, az is egy csonkban végződik. Imádkozik. Aztán megérinti valahogy a kezedet. Ez lett volna a kézfogás Jézus Ferivel. A biciklit legurítja a peronról a sínek mellé és bebiceg a közben kinyitott váróterembe. Utána mész a pénztárhoz. Valóban jegyet vesz a határszéli faluig. Te is megveszed a magadét. Azt gondolod, hogy nem jártál itt. A gyorsvonaton a fényes reggeli Nap nem hagy még szunyókálni sem. Most már éber leszel az úton mindvégig. Azok talán fölkeltek ott, de nem is sejtik, hogy milyen éjszakával ajándékoztak meg. Ágoston vallomásaiból mondogatod a vonat ringatózó ütemére: *moriebar vitaliter*. Vagyishogy: életre haldokoltam. A legnagyobb költők és misztikusok egyikétől (szereted így emlegetni), Juan de la Cruztól, pedig hirtelen eszedbe jut a strófa (ahogy még sohasem jutott eddig), Takács Zsuzsa szép fordításában: *Az, ki ide érkezik meg, / önmagát elveszni látja, / mit tudott rég, semmivé lesz, / s megnövekszik új tudása. / Bizonyosságát leli abban, / mindent / fölismer tudatlan, / tudja azt mi tudhatatlan.*

Józsefváros koszos pályaudvara valószínűtlen fényben ragyog. Megérkeztlél.

Az életről és a halálról Krisztus várás idején

PAPP LAJOS
orvos, szívsebész

Az élet emberi léptékkal hosszabb időtartamú létezés, talán a halált is úgy lehetne felfogni, mint egy különleges létezési állapot, csak az események sokkal gyorsabban zajlanak le, mint a nagybetűs ÉLET. A borzasztó valóban az, hogy soha nem tudjuk, hogy ez az élet mikor lép, mikor kezd átlépni a másik létezési formába, a halálba. Éppen azért, merthogy nem tudjuk mikor következik be ez, azt hiszem, hogy akkor tévedünk kisebbet, ha a halálra készülünk mindig.

Fel vagyunk-e készülve a saját halálunkra? Úgy éljük életünket, ahogy a halálunkat haljuk. Nyugodtabban lehet szembenézni a halállal, ha az életünk során megtett út felkészít erre a halálra. Nyugodtabban lehet szembenézni ezekkel a válságos, kritikus helyzetekkel. Azt gondolom, itt olyan alapkategóriát kell keresnünk, mint a létezés szentsége.

A vallásfilozófiák, a vallások próbálják megfogni, az élet és halál fogalmát, tényét, létezését. Minden ember tudatos élete során gondolkodik, afelől, hogy fel lehet-e készülni a halálra. Én hiszem azt, hogy az életünk során elkövetkezett bűneinkért nehéz halállal büntetődünk. Hogy ez rövidebb, vagy hosszabb folyamat? Azt hi-

szem, hogy a relativitás mint fogalom közelebb visz bennünket a kérdéshez. Mi mindig térben és időben gondolkodunk, de, talán, ha nem térben és időben gondolkodnánk, hanem életben és halálban, időtől és tértől függetlenül, akkor az élet, aminek egyenes folytatása a halál csak olyan lehet, mint az életünk. Tehát az életre csak az tud jól felkészülni, aki az életben folyamatosan a halálra készül. Az nem más, mint egy olyanfajta élet, amely tudatosan, felelősséggel teszi a dolgokat, hogy akkor, amikor a halál bekövetkezik, könnyen tudjon átmenni abba a másik világba. Tehát ugyanúgy, ahogyan vallásunkban az életnek a büntetése a pokol, a jutalma a mennyország. Valahol ez a két fogalmazás minden emberben kell, hogy éljen. Minden ember naponta megéli azt, amit büntudatnak nevezünk, ha rosszat, bűnt követünk el, és azt a jó érzést, hogyha valamilyen jót tettünk. Azt hiszem, hogy tudatos életünkben az a legfontosabb, hogy megpróbáljunk jót tenni. Az elmúlt évtizedekben ezek a fogalmak annyira kikerültek a mindennapi beszédünkéből, hogy már ugyanúgy néznek arra is, aki ugyanúgy beszél, hogy: szolgálat, hivatás, másokért való élés. Úgy gondolom, hogy igazán csak akkor tudunk magunkért élni, ha másokért élünk.

Krisztus születése, élete és szenvedése, megfeszítettése a tudatos lét legszebb példája: megszületett, hogy meghalhasson értünk.

PETŐCZ ANDRÁS
író, költő

Találkozásra várva

„Nem elég megpillantanod,
de felismerned kell,
hogy tovább tudj lépni.”
(Seymour Glass)

Sok-sok éve hajózom végtelen tengereken, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*, és még mindig találkozásra várok.

Találkozni akarok *valakivel*.

Várok egy olyan találkozásra, amely megváltoztat mindent körülöttem, amely szokatlan, nem megmagyarázható, és amely találkozás megmagyarázhatatlanságában is felemel, és önmagában is távlatot ad.

Azt várom, hogy *történik végre valami*.

Valami olyan váratlan eseményre várok, amely új és jó perspektívát ad, lehetőséget biztosít. Hogy mire? Mire biztosít lehetőséget? Nem tudom pontosan.

Nem tudom pontosan, mire várok. Vagy éppenhogy pontosan tudom, de mégsem mondom ki.

Nagyon is kézzelfogható dolgokat említhetnék, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*, lehet, hogy ez is baj, olyanokat, amelyek egészen egyszerűen könnyebbé tehetnék hétköznapjaimat.

És várok még egy szerencsés mozdulatot, amely rendbe tesz végre mindent körülöttem.

Várok valakit, aki kijavít mindent, amit elrontottam.

Mert *biztosan* sok mindent rontottam el.

Aztán, tudom, mégse történik meg ez a találkozás, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*. Vagy mégis megtörténik, csak nem veszem észre. Mert nem vagyok eléggé felkészült a találkozásra.

Talán nem is találkozásra várok, hanem valamiféle lehetőségre.

Egy felkínált lehetőségre várok.

Olyan ez, mint amikor régi hajóstársaim ismeretlen tájakat hódítottak meg. Új földrészekre tették lábukat, új szigetekre találtak rá, és valami rendkívülire számítottak, mialatt első lépéseiket tették az ismeretlenben. Próbálták feltérképezni a partvidéket, hogy megtudják, hova is vetődtek, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*. Aztán a rendkívüli legtöbbször elmaradt.

Elmaradt a rendkívüli, és mégis valami új kezdődött. És ez az új csak az övék volt, egyértelműen.

A partvidék feltérképezésének lehetőségére várok én is, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*, egykori hajósok kései leszármazottja. Valami ismeretlenre és rendkívülire számít mindenki, aki úgy érzi, hogy életének jobbításához ismeretlen és rendkívüli erő szükséges. Valami távlat kellene, egy partvidék, amelyet feltérképezve megállapíthatnám, hogy valóban, ez sem rendkívüli, de mégis, csak az enyém.

Jelenleg hajózom ide-oda végtelen tengereimen, *mondotta mintegy magának Labelle, a francia utazó*, és arra várok, hogy találkozom végre saját, személyemre szabott és ismeretlen földrészemmel.

Hogy találkozom végre az *ismeretlennel*, amely találkozás ismerős lesz mégis, valahonnan.

P. GÁBOR MÓZES
teológus

(és láss csodát!)

Mindannyian voltunk gyerekek, ezért *vissza* tudunk emlékezni akkori látásunkra: a csodák világa és a világ csodái még nem szakadtak el egymástól, sőt azt a megkülönböztetést sem ismertük, hogy természetes és természetfölötti. Minden egységes, lehetséges és magától értetődő volt. Az ég is nyitva állt előttünk.

Ebbe a hagyományos és védett kegyelmi állapotba azóta egyre

hamarabb betör a zord realitás: a tv-mesék egyre jobban hasonlítanak az akciófilmekre, a gondterhelt és ideges szülők egyre kevésbé tudják leplezni, hogy a rossz tolakodóbb, mint a jó. Létünk sokszor egy hajszálon függ, — kitől is?

Sokan nem látják ezt tisztán. A *Cantata profana* hangzavara azonban már azoknak sem tetszik, akik nemrég nagy reményekkel és önbizalommal vágtak bele az élet kalandjába. Alaposan belebonyolódtak a labirintusba, mert már akkor sem tudnak kilépni belőle, ha a legszívesebben otthagynák. Mert mindennek ára van.

Sokan alkudoznának egy jó üzlet reményében: hogyan lehetne jól élni nagyobb anyagi biztonsággal, jobb lelkiismerettel, egy kicsit több fényvel ebben a szellemi homályban, — hogy legalább orra ne bukjának. Csak annyi kegyelem kellene, hogy elfelejtsék minden bajukat. Mert végül is kedvük szerint, maguknak akarnak élni.

A profán vallásosság, bármilyen ellentmondásos, — létezik. De Isten őrizze a nagy istenélményektől. Ugyanis nemcsak megelégszik egy langyos, testi-lelki jó közérzettel, hanem fél is a mindent fölkaparó, nagy találkozástól — az igazi Istennel. Mert ez ítéletet jelent. Utána már nem élhet valaki a kedve szerint magának.

A teofániák természetesen sokfélék. A félelmetes villámcsapás inkább elrettentés és büntetés, a szelíd fuvallat pedig inkább annak a jele, hogy kegyelmet talált valaki az Örökkévalónál. És Atyává válik annak, akit fiává fogad. De ehhez minden zaklatott, bizonyosságot vagy biztonságot kereső felnőttnek gyerekké kell lennie.

Mindannyian lehetünk gyerekek. Ha fölismerjük, hogy felnőtt gondjaink nevetséges aggodalmak az ég alatt (sub specie aeternitatis). Csak csőlátásunkat kellene megfordítanunk ahhoz, hogy mindenben fokozottabban észrevegyük Isten tanító, figyelmeztető, vizsgálató jelenlétét. Mert az ő országa nálunk kezdődik.

Fölfedezése misztérium marad, amely másnak nem sokat mond. Mindenesetre a fölfedezőnek ezután ismét megszűnik a profán és a szakrális kettőssége. Nem lesz evilág és túlvilág. Nem kell arra várni, hogy Isten országa eljőjön látható módon. Nem lehet azt mondani: Nézzétek itt van vagy amott! Szemléletünknek kell megváltozma, hogy Isten atyai uralma természetes tapasztalattá legyen.

Mindez úgy hangzik, mintha gyerekjáték lenne, és egyeseknek talán az is. De mi legyen a megfáradt, becsapott és magukat áltató sokakkal? Akik még soha nem gondoltak nagyot, soha nem kockáztattak semmit és mások utánzása helyett soha nem mertek valami eredetit tenni. Rajtuk csak a csoda segíthet?

Megválaszolhatatlan kérdések. Attól azonban tartok, hogy ez a hitetlen nemzedék sem fog jelet kapni, mert ha kapna, azt nem venné észre, és ha észrevenné, azt nem értené meg. Ha Mózesre

és a prófétákra nem hallgatnak, akkor annak sem fognak hinni, aki a halottak közül föltámad. De bár ne lenne igazam.

POSZLER GYÖRGY
esztéta,
irodalomtörténész

Aljosa Hagymája

Tudom, olvastam. Legalábbis azt hiszem, jól emlékszem. Az ember — természeténél fogva — nyitott a transzcendenciára. A transzcendencia — természeténél fogva — megnyilatkozik az embernek. Nos, úgy vélem, nyitott vagyok a transzcendenciára. De a transzcendencia közvetlen, földi-emberi megnyilatkozásaival — mindeddig — nem találkoztam. Az evangéliumban és vallástörténetben — természetesen igen. Az életemben és tapasztalatomban — valóban — nem. Lehetséges azonban, hogy Hegel alapigazsága e szempontból is végiggondolandó. Amit — némi aforisztikus leegyszerűsítéssel — így szoktak emlegetni. Aki értelmesen néz a világra, arra a világ is értelmesen néz vissza. Átkölthető így? Aki a transzcendencia óhajával néz a világra, arra a világ is a transzcendencia valóságával néz vissza? Nem tudom. Nagy emberrel, néhányal találkoztam. De „csak”? emberi, evilági nagyságot éreztem. Hogy önmaguk minőségét képviselik. Nem valami ezen túli és felüli erőt. Bennem lehet a hiba. Nem a transzcendencia nem nyilatkozott meg, hanem én nem vettem észre. Mert nem néztem határozottabban a transzcendencia óhajával, ezért nem találkoztam világosabban a transzcendencia valóságával. De találkoztam nem közvetlenül, ám közvetetten a transzcendencia megnyilvánulásával. Közvetetten, azaz nem az életben, hanem az irodalomban. Csakhogy — gyermekeg lélek vagyok — nekem az irodalom élet. Valahogy közvetlenül vagyok az irodalomban megszólított.

Ehhez ide kell idéznem Füst Milánt. E közvetlen megszólított-ságot, legalábbis ennek elméleti-költői igazolását tőle tanultam. A költészet nagy emberi teremtményeit élő alakokként kezelte. Szerette és gyűlölte, megismerte és nem ismerte meg Őket. Főként Shakespeare és Tolsztoj esetében. A gyötrődően töprengő dán királyfiról valahogy így: én minden e földön valaha is élt ember közül a legjobban ezt a Hamletet szeretem. Anna Karenina őszintén életszerető bátyjáról valahogy így: biztosan megismerném ha szembe jönne velem az utcán; ó, Sztjiva, mondanám, ó, Sztjiva — és megölelném. Nem tagadom, így valahogy vagyok én is.

Az irodalomban pedig — mondtam már — találkoztam a transzcendencia megsejtetésével. Az emberi, evilági nagysággal, amiben megnyilatkozik valami ezen túli és felüli erő. Egészen elmentés égtájokról vett példákban: Shaw Szent Johannájával és Dosztojevszkij Miskin hercegével. De az első váratlan csodáiban

erősen éreztem valami elméleti példázatjellegét. De a második Jézus-inkarnációjában erősen éreztem valami szellemi megszállottságot. Ezért beszélnék most a legföldibbről és legtermészetesebb-ről, Dosztojevszkij Aljosa Karamazovjáról.

Nem megszállott rajongó vagy fanatikus misztikus. Egészséges kamasz és pirospozsgás legény. Vidám is és szereti az életet. A vidáman szeretetteljes életet. Nem paradoxon: ezért megy kolostorba. Mert megutálta a világi élet hitványságát — sokat tapasztalt belőle. Mert kívánja a szeretettől megszentelt életet — sokat remél tőle. Ezáltal szabadítja meg szeretteit a gonosztól. Nem megmagyarázhatatlan csodával, hanem kézzelfogható emberséggel. Valahogy mindig ott van, ahol el kell űzni a gonoszt. Nem ördögűző látomás vezeti oda, inkább beleérző segítőkészség. Megcsókolja Ivant, miután elmondta gyötrelmes poémáját a nagy inkvizítort. Amikor van a sátánnal viaskodik, hirtelen dörömböl az ablakon. Grusenyka küzdelmében pedig odanyújtja ama példázatbeli egy szál hagymát.

A nagy inkvizitor poémája és a sátánnal folytatott vita valahogy összefügg. Mindkettő Ivan meghasadt énjének, énje rosszabbik felének kivételése. Gyötrelmes harc az önmarcangoló inkvizítorral és az önironikus sátánnal — önmaga tagadó és kételkedő énjének spekulatíván romboló érveivel. A 16. században Sevillában megjelenik Jézus. Önkéntes hitet hirdet, szabad, sorsdöntő választást bűn és erény között. A nagy inkvizitor Őt is máglyára akarja küldeni. Mert nem önkéntes hit kell és sorsdöntő választás, hanem szigorú törvény és fenyegető megtorlás. Ivan szobájában este megjelenik a sátán. Az Isten trónfosztását fejtegeti és az emberi kevélység önistenítő aktusát. A szenvedő kételkedő vitatkozik és hisz is neki. Mert nem emberi alázat kell és megváltó testvériség, hanem szilárd magabiztosság és kizárólagos gög. Mindent szabad — vélheti Ivan. Mert tagadja az inkvizitor zsarnoki törvényét, mert oszítja a sátán kétes kételyét. De Aljosa megcsókolja az inkvizítort történetének végén, dörömböl a sátán látogatásának közepén. Ezzel űzi el a gonoszt. Hiszen az inkvizitor csak rosszabb énjének szellemi kivételése, a sátán csak rosszabb énjének gyötrelmes lidércálma. Igaz, Aljosa nem váltotta meg bátyját. De lehetőséget adott az önmegváltó lelki tisztázásra.

Az elcsábított és megalázott Grusenyka pedig választhat bosszú és megbocsátás, gyűlölet és szeretet között. Ő meséli az egy szál hagyma példázatát. A gonosz öregasszony egyszer tett jót életében. A koldusnak adott egy szál hagymát. Órangyala ezért nyújt be neki a pokol tavába egy szál hagymát. Kihúzná vele a szenvedésből. De a gonosz öregasszony a többi belekapaszkodót eltaszítja. És a dulakodásban az egy szál hagyma elszakad. Megvolt a megváltás lehetősége, megmaradt a bűnhődés valósága. Aljosa bizonyítja neki: igazi énje nem a bosszú és gyűlölet, hanem a megbocsátás és szeretet. Megváltottál — mondja Gru-

senyka. Csak egy szál hagymát nyújtottam — válaszolja Aljosa. Vagyis megmutatta az önmegváltás lehetőségét.

Sokan mennek körülöttem végleg el. Ezért jut Aljosa hagymája mostanában eszembe. Saját tagadását és kételyét, bosszúját és megbocsátását, gyűlöletét és szeretetét mindenki maga tudja. Aljosa senkit meg nem válthat. De az érdemeseknek nyújthat egy szál hagymát. Nem tudom, érdemes vagyok-e. De tudom, szükségem lenne rá.

És Füst Milánra is gondolok. Biztosan megismerném Aljosát, ha szembe jönne velem az utcán; ó, Aljosa, mondanám, ó, Aljosa — és megölelném.

Útjukon csillag világít!

SZOKOLAY SÁNDOR
zeneszerző

Meditáció az Adventi-várakozásról és a Világmegváltó születésének karácsonyi-örömről

A címadó sorokat Nagy Gáspár költő *Három királyok* című verséből kölcsönöztem, mert a jövődölések és próféciaik jeleket is adnak. Ezek víziókkal és látomásokkal is járhatnak. Saját fejemmel nem próbáltam megfejteni őket. De hiszem létüket, mert Isten csodákra képes. Nemcsak meteorológiai előrejelzések vannak... A próféciaik isteni előrejelzések, sőt ígéretek is! Ahogy mondják: Beteljesült az Írás! Pontosan ezért hiszek az adventi várakozás misztériumában is. A pásztorok és bölcsek joggal követték a Betlehemi Csillag vezérlő-útját.

A Szent Írás Igéit mindenek zsinórmértékének érzem. Nekem a lélekfaggató költészet, a szentségekkel foglalkozó poétika, az éppen olyan, mint az Ige-magyarázat. Körüljárva megvilágítja azt. Elmélkedés meditációs vizsgálódással. Nekem a bibliai hang: a szó értelmes, megszólítóképesége. Az értékmérő-szavak: Igazak, és a magyarban legtöbbször szépek is. Mert a moralításra érzékeny adottságunk kétségtelen. Gazdag és szépséges anyanyelvünk: fénytadó, vakító-fényességre-képes, és megvilágosító erővel rendelkezik. Ez a szellemi-, lelki- és hit-igényű emberek isteni adománya. A hit hallásból van. Így a szó és a zene is. Ahogy a tudományban a tételes bizonyítás hitelesít — szerintem —, a hitben és a művészetben: több az érzékeltetés. Mert távol tartja a képtelkedést. A nem látott dolgok felőli bizonyosság nem igényel „bizonyítást”: mert a bizonyosság maga a hit. Talán elég, ha az Írás tamási-kételkedésére utalok ezzel kapcsolatban.

Én hitből élő jelenségnek érzem a lelkiismeretet is. Mert az ma-

ga a bűn megsejtése. A megzabolázója, távortartója... a rossz pórása. A lelkiismeret ellenanyaga nyújt védettséget a kísértések között. A jó lelkiismeret a bűn közeledésének éber megszimatozója. Persze felülről való segítség által...

Az isteni-gyermek megszületésének karácsonyi öröme a megváltás létrejöttének első stációja: az emberréváló-földreszállás, ami teljesen elválaszthatatlan a Via Crucis-tól. Attól a romantikus magyarázattól érthetőbb lesz, — mely Jézus életútját szimbolikusan példázza: a betlehemi bölcsőt ugyanabból a fából faragták, mint a golgotai keresztet.

Karácsony időszaka szülőfalumban — Kunágotán — hitem élményszerű kiindulópontja lett. Betlehemesek házról-házra-járó, népszokásokra épülő jelenítő-játéka lelke színpadán: a dramatizálás meghatározó élménnyé magasztosult. Ahogy Nagy Gáspár verse mondja: „hóttalan a hegyek inge, el kell érnünk Betlehembe...” A színpadi érzék gyökerét sejtem életemnek e sejlő időszakában, a bibliai képeskönyvszerű maskarás előadásokban. Én így jutottam el — a betlehemi kislelcska életreszózó üzenetéhez. Igaz — ehhez édesanyám vallásos érzülete segített elsősorban —, ami egyre kevésbé elhanyagolható kérdése napjainknak. Nem mindegy, hogy szemünket mire irányítja rá a család, az iskola és a sokáig félreállított egyház. A *szent* létezése, a transzcendentális is hozzánk tartozik. Nem mindegy az sem, hogy múlt életünk kérdéseivel mikor találkozunk először. Az emberek beszűkülő szemléletét kellene „időben” kitágítani — hogy teljesebb választékban láthassák a „mi dolgunk a világon” kérdéseit.

Én jól jártam gyermekkorom meghatározó élményeivel. Különösen, ha a 20. század kételyhíntő tendenciáira gondolok, amikor az építkezés nemes szándékai helyére egyre gyakrabban kerül a rombolás gátlástalan szelleme. Fenntartásaim egyre tartózkodóbbak a látványosan és feltűnően gyors eredményű érvényesülést kínáló lehetőségekkel szemben. Ezek ritkán tartósak. Őriznünk kell harmonikus nyugalmunkat, kiérlelt döntéseinket és nyugodt álmunkat. Ezekkel, ha nem lesz is hosszabb az életünk, de teljesebbé tehető. Egyre inkább hiszem, hogy boldogságunkhoz az Isten-élmény is szorosan hozzátartozik. Hamis tanácsadó az ezektől való „korszerűnek” vélt félelem. Gyakran halljuk: csak egészség legyen! Eddig rendben is vagyunk, csak ehhez testi-szellemi-lelki összehangolt életvitel is kellene. Az is hozzátartozik, hogy mindenki a saját helyére kerüljön. Ez lehetne: létünk egyensúlya. De jó is lenne! Hiszem, hogy mindenki útját Csillag világítja, csak jobban kellene e jelekre is figyelniük!

Nehezen tudok álmaimról lemondani. Már nincs is értelme — hiszen úgy tűnnek, hogy életfogytiglanok. Persze népünket sem sikerült egybeénekelniük... Vagy nem hagyták? Pedig az valamit felerősít. Még az imádságot is. Néha úgy tűnik: még mindig baj van Kodállal. Éppen ettől? Véleménye mindenkinek lehet. De egy ország kárára? Pedig az énektelen világ sivataggá válik.

Igaza lenne a költőnek: Dsida Jenőnek? —, aki egy versében igen szomorú megállapításra jutott. Röviden: régen oltárépítőt keresett a zsolttár, napjainkban: zsolttártalan a megépített oltár! Ez igaz lehet Kodály országában? Igen, mert művelődési lehetőségeink lassan csak privát módon lehetnek kielégítőek. A nemzetnevelés e zenei világhatalomnak nevezett hazában az éneklés jövőjét tekintve — heti egy énekórában —, nevezhető egy új évezred jövőjének?

Az egyházi ünnepek követése a Jeles Napok igazi mondanójának újraélése által a múltó idót gazdagabbá tehetné szűkre szabott életünkben. Az ember folytonos megújulások által juthat csak előbbre. Ezeket a megújulásokat persze mindenkinek saját magán kellene kezdenie! A szakrális művek írását nem zeneszerzői penzumoknak tekintetem, hanem egy igeolvasási meditáció alkotó-módszerévé vált az idők során. Nem tagadom, hogy a szent gondolatok váltak a legszemélyesebb zeneszerzői megfogalmazásaim alapjává. Az egyházi ünnepek a hívők életében is fokozatosan profanizálódtak. Kár, hogy ez az elvilágiasodás ünnepeinket is megfosztotta lényegi és belső tartalmától. Jézus példázatai nemcsak szép, megható történetek, hanem követnivaló szent példák is. Ezeknek megfejtesét lustaság csak az egyház papjaitól várni. Minden egyén saját belső művelésének személyes igénye lehetne a hit kultúrájának, életvitelének a naponkénti legszemélyesebb művelése.

Az új egyházi év váljék az adventi várakozás öröm igényével, a karácsonyi születés csodáján keresztül minden hívő Isten-imádó szent kurzusává új évezredbe lépő életünk fokozott ünnepén!

TAKÁCS ZSUZSA
költő, műfordító

Az üres sír

Csonkának láttam Krisztust legutóbb. A Déli pu. metróállomásában, az induló szerelvények felé vezető benyílóban ült, hátát a falnak vetve, előtte üres kólás papírpohár. Atlétatrikója egyik vállát leeresztette (ahogy ezt futtatói nyilván meg is kívánták), hogy azonnal lássuk: karját töből levágták. A seb begyógyult, a heg szabályos ráncokat vetett, minta bőre nem is emberi bőr volna, hanem varrott textília, csiszolt felület. Szememet a látványra szegeztem (hiszen nyilván ezzel a szándékkal ültették mindenkinek útba, oda). A bénultság, amitől lábam a földbe nő a bűntény, baleset színhelyén, időtlen. Óvatlan voltam, és bár nem telt el egyetlen mérhető perc sem, éreztem, csapdába esem. Kissé elhízott felsőteste enyhe fordulatot tett (a pohárból balkezeivel zsebébe szórta az aprópénzt), trikója válla még lejjebb csúszott, és ettől eszembe jutott az a rég elmúlt idő, amikor még öltöztetni kellett a kislányaimat, éreztem a bőrük tapintását, ahogyan kihúzó karjukat, könyöküknél fogva, hogy ne rángatás legyen a dologból. Láttam, hogy a bőre termé-

szetellenesen fehér (hiszen az aluljáróban nemigen érhetne nap). Testtartásában volt valami nőies is: groteszk és áldozatszerű; a leeresztett ruha tette bizonyosan, a szabadon maradt bőr kihívó, puha fehérsége. Az egyszerre gyermeki, női és férfi jelleg zavarba ejtően teljesnek, mindenkire érvényesnek látszott (mindannyiunkért ül ott, gondoltam magamban). A mozgólépcső alsó fokairól még fehérnek látszó trikó közelből fényét veszítette, nem is piszkos, valami rossz mosószerben szürkére mosott volt. A *Krisztus a keresztfán* ábrázoláson a megkínzott testet takaró kendő csak a festő ecsetvonása nyomán száll hófehéren az elrejtendő felületre, a történet valóságában a test nedveivel, izzadsággal és vérrel átitatva tapad az ágyéokra. A szürke pamutfelső a test melegétől megpuhult, szinte éreztem langyosságát.

A koldus ott-üldögélése a benyílóban teljesíthetetlen parancsot sugallt: „fogadj be!”, „vigyél magaddal!”.

Történetünk úgy folytatódott, ahogyan várható volt. Háromszor vagy négyszer találkoztunk még. Először hosszú napokra eltűnt. Magammal hordtam egy százast, de nem sikerült odaadnom neki, mert épp bent állt a szerelvény, vagy nem tudtam időben elővenni a tárcámat. Amikor meg — önmagam nagylelkűségétől megilletődve — egy ezresre emeltem az összeget, ismét nem volt sehol. Akkor került elő, amikor a hirtelen beálló hidegben más kabátot vettem fel, és csak az eredeti százforintos összeg volt nálam. „Merszi!” — mondta románul. Megszokhatta, hogy azt hiszik, koldus, holott ő volt a kertész. „Mária ott állt a sír mellett és sírt. Amint így sírdogált, egyszercsak lehajolt (és betekintett a sírba). Láttá, hogy ott, ahol Jézus teste feküdt, két fehérruhás angyal ül, az egyik fejnél, a másik lábnál. Azok megszólították: »Asszony, miért sírsz?« »Elvitték Uramat, felelte, és nem tudom, hogy hova teték.« Ezekkel a szavakkal hátratekintett és észrevette, hogy ott áll Jézus, de nem tudta, hogy Jézus az. Jézus megkérdezte: »Asszony, miért sírsz? Kit keresel?« Abban a hiszemben, hogy a kertész az, így felelt: »Uram, ha te vitted el, mondd meg hova tetted, hogy magammal vihessem.« Jézus erre a nevéen szólította: »Mária!« (Jn, 20,11-16).”

„Merszi!” — mondta tehát románul, és barna pillantása mosolyogva pihent az arcomon. Látnia kellett a megindultságomat.

TILLMANN J. A.
filozófus, esszéíró

Kettős pont

Mivel nem készítettem *Mémorialt*, miként Pascal, évtizedes távlatban az esemény pontszerű emlékként jelenvaló. Két időpont: két kinyílás, két belátás.

A ponthoz közelítve egyre nagyobb lesz a kiterjedése. Emlékezetünk sem egyetlen idegsejtben, hanem neuronok kiterjedt mintázatában tárolja a múltunkat.

Egyetemi éveim vége felé, egy különös zsidó próféta iratait tanulmányozva akadtam az *Ő* és az *Elmélkedések a bűnről, szenvedésről, reményről és az igaz útról* címmel ellátott iratokra. Ez utóbbi cím nem a szerzőtől, Franz Kafkától, hanem a hagyatékát kiadó Max Brodtól származik. Maga Kafka tartozkodott az ilyesféle közvetlenségtől. Nemcsak a címadásban, hanem a centrális kérdésekben is. Úgy tűnik, ő is úgy vélte, hogy a *közvetlenség megtévesztő* (Dietrich Bonhoeffer). Ezért járta a közvetett utat — olykor minden dolgok fonákján lelve fel ennek folytatását. Persze Kafka elsősorban íróként ismert, jóllehet írói életművét is átjárja a prófétikus hagyomány. Annak is az a *haszid* árama, melyet a század elején Martin Buber közvetített a németül olvasó közönség számára. Ennek nyoma már elbeszéléseiben is észlelhető, naplójegyzeteiben és személyes írásaiban pedig egészen nyilvánvaló. Kafka nem egyenes ágon adja tovább ezt a tradíciót, hanem jelenére alkalmazva még tovább élezi paradox logikáját. Az eredeti példázatokban a talmudikus többértelműség még jellegzetes haszid jámborsággal jár együtt. Kafkai folyományában ennek helyét a modernitás váltólázán átesett nagyvárosi szkeptikus tapasztalata áll.

Kafka legkevésbé irodalmias írásainak intenzív olvasása olyasfajta hatással volt rám, mint amikor egy redőny résein áttörő fény hosszabb szemlése után lehunytt szemmel is láthatóvá válik a sötét és a világos sávok rendje. Ellentétben Pascallal, aki pontosan rögzíti — *Körülbelül este fél tizenegyől egészen körülbelül hajnali fél egyig* —, nem tudok már pontos idejére visszaemlékezni, de kétségtelenül éjszakába nyúlt. Sőt, az átéltek utóhatása kiterjedt a következő napra, amikor is vonatra szálltam, hogy egy közeli városban lakó barátommal megosszam új felismeréseimet... Ez persze nem ment maradéktalanul. Vannak egyszeri, közvetíthetetlen tapasztalatok: olyan belátások, amelyeknek az odavezető út vonalának esetlegessége, a magasabb, vagy mélyebb pontjain támadó viszontagságai elengedhetetlen részét képezik.

A másik pont egy-két évvel későbbi keletű. Ez egy mélypont. Nemcsak korabeli életem közvetlen környezetét, hanem közös környezetét tekintve is: helye a lengyel szabadságtörekvések letörését követő hónapok magyar mélyvilágában van. Akkoriban, az egyetem végeztével, garázmesterként dolgoztam; a pincegarázból nyíló perspektíva, a fenti udvarról leszüremelő kevéske fény, a lenti koszlott félhomály állandó lehetőséget kínált mély és magas viszonylatainak beható tanulmányozására. E földalatti távlatokhoz még továbbiak is járultak, és hasonló irányba mélyülő tapasztalatokra adtak alkalmat. Ilyenek hiányában nyilván nincs részvét, nincs együtt-érzés. *Göttliches trifft Unteilnehmende nicht, Isteni nem ér részvétlent* — írja Hölderlin. Előbb *communióba* kell kerülni, valamilyen széles és mély alapon álló közösségnek kell létrejönnie ahhoz, hogy kommunikáció mehessen végbe. A szintek közti sávszélesség különbségéről, a kezdeményezésről, a *kegyelemről* nem is beszélve...

Húsvét napján aztán, miközben harmadmagammal a nagyszüleimhez vezető hosszú földúton mentem, belátásom nyílt egy olyan mélylétbe, a Húsvét mélyére, amelyhez képest a magamé mégiscsak elenyészőnek tetszett. Talán először ez a kontraszt, de még inkább a lenti és a fenti távolsága rendített meg. Majd a mélyben tükröződő messzeség. Aztán pedig annak műve, Aki átjárja és átfordítja ezeket a végleteket: a megtestesülés, ami „*átthátása uralásnak és szolgálásnak, fentnek és lentnek, telítettségnek és ürességnek, gazdagságnak és szegénységnek, végtelennek és végesnek.*

Csöndesen és váratlanul...

CS. VARGA ISTVÁN
irodalomtörténész

A Lélek ott fű, ahol... Irodalomtanárként tudom: a költészetben hatalmas a fűvése.

Emlékezetes élmény köt *Utassy József* egyik költői estjéhez, amelyhez bevezető előadás tartására kértek fel. Döböntem néztem a megadott időpontot: húsvét előtti hét, vagyis nagyhét, mégpedig nagypéntek! Hitetlenkedő szavamra ezt válaszolták: „Nem tévedés, az időpontot a költő kérte”. Elhinni sem tudtam, hogy nagypénteken egy mátrai nagyközségben költői estet lehet tartani.

A helyszínen fürkésző szemekkel kérdeztem a költőt: „Mi lesz ebből?”. A „Csak várd ki a végét!” szavaknál többet mondott arcának metakommunikációja. A katolikus templomban véget ért a nagypénteki szertartás, az emberek pedig szép rendben átsétáltak a találkozóra. (Mintha az Ady-vízióban a „Kalota-hídján” átvonuló „pompás magyarok” jelentek volna meg *feketében*. A költő édesanyja is ájtott Bükkszenterzsébetről, és a közönség közt foglalt helyet.)

Utassy elemében volt szerettei körében. A versek lelki visszhangjára figyeltem. (Még soha életemben nem éreztem annyira fölöslegesnek a bevezetőmet.) A költő az érdeklődő kérdésekre rendre versekkel felelt, és mintha legyőzte volna az időt, a filozófiai rosszat, amely mindent kikezdi. Mintha eltűntek volna idő és tér korlátai. Áhítatos lelki közösséggé vált a hallgatóság...

Hazafelé autózva, a Mátra felett ragyogtak a csillagok, bennem pedig fénylett a találkozó emléke. Ebben az emelkedett, különös lélekállapotban arról meditáltam, hogy a költészet alapfunkciója a kezdetektől máig alig változott: a „poézis első tárgya” ma is: az ember. Bár állítólag a képi látás Babilonnál elveszett, a képgondolkodásból, képlátásból a legtöbbet a költészet őrizte meg. A *poézis* igei alakja már Homérosznál anyagi, szellemi és lelki javakat elő-

hívó, vagyis a teremtéshez hasonló cselekvést jelent. Általa gazdagszik, többé, szebbé, talán nemesebbé is válhat az ember. A költő műveivel a földön soha föl nem lelhető, de megsejthető tökéletességről tesz tanúbizonyosságot.

Memorieterek bukkantak föl emlékezetemben. Adyótól a *Köszönet az életért* sorai: „Aki él, az mind örüljön, / Mert az élet mindenkinek / Kivételes, szent örömmel jön”. A *Követelő írás sorsunkért* főhásza: „Szivemben élsz, sétálgatsz, Uram, (...) Alázatosan, nyomorúan / Kérlek: add nekünk a mi sorsunkat”. Az *Élünk vagy nem?* döbbenetes felismerése: „Sírván siratjuk, hogy vagyunk / S hogy van, még van, az Élet s hogy tudunk, mit se tudva / S utunk a latrok útja, / Holott Jézusokként kezdtük”. A lélek mélyén megszólalt: „Szent elgondolás: volt egy Jézus, / Ki Krisztus volt (...) És szerette az embereket. (...) Egy kicsit véres a szived, / De én szivem egészen tied.” (*Volt egy Jézus*)

Kétségtelen, hogy a sokféle motiváció közt ennek az Utassyestnek a lélekemelő élménye is hatott, amikor elhatároztam, hogy költészetünk szakrális vonulatát is kutatni, és lehetőség szerint tanítani is fogom. Most a tanítva tanulás során szerzett felismerések sok kis csudájából egy kis tarka csokrot kötök.

Miért szép József Attila *Ódája*? — Attól, hogy univerzális szemlélettel a szerelem résnyí lehetőségén át a Mindenségre is ablakot nyit. De talán attól is szép, hogy benne szakrális textus is fokozza a költői kifejező erőt: „Vérköreid miként a rózsabokrok, / reszketnek szüntelen. / Viszik az áramot, hogy / orcádon nyíljon ki a szerelem / s méhednek áldott gyümölcse legyen.” Az *Óda* teljes szépségéhez hozzátartozik az „és áldott a Te méhednek gyümölcse, Jézus”.

A *Mama* kozmikussá táguló zárásában, a színzimbolikától is fokozva, úgy magasodik fel a mosónő-édesanya alakja, mint a Szűzanya, a *Stella maris* és a *Regina coeli*, vagyis a *Tenger csillaga* és az *Ég Királynője* a mennybemenetelt ábrázoló fenséges oltárképen: „Nem nyafognék, de most már késő, / most látom, milyen óriás ő — / szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében”.

A *Reménytelenül* fenséges szépsége mélyről sugárzik: „A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szeliden / s nézik, nézik a csillagok”. Az előzmény Csokonai *Dr. Földiről egy töredékében* található: „Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel / Béfoglalva setét zöldes, félrésze világos, / S mint félérésű citrom hintálva tulajdon / terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán”. A rejtett forrás itt is a Biblia: „Ő terjeszti ki északot az üresség fölé és függeszti föl aföldet a semmiség fölé” (Jób 26,7).

Az Ómagyar Mária-siralom híres figura etimológiájának sugallata József Attila a *Kertész leszek* című dalában is érződik: „ha elpusztul a világ, / legyen a sírjára Virág”. Dsida Jenő *Arany és kék szavakkal* című versének szépsége a Mária-kultusz szakrális tradícióiból is források: „arany és kék szavakkal / csak Téged festeni, / míg ujjam el nem szá-

rad, / mint romló fának ága / s le nem lankad fejem / a béke isteni / ölé-
be, én szerelmem, / világ legszebb virága”.

Radnóti *Nem tudhatomjában* a „nekem szülőházam itt e lángoktól
ölelt / kis ország, messzeringó gyerekkorom világa. / Belőle nőtem
én, mint fatörzsből gyöngé ága...” páros ríme ugyanazt a megszen-
telt hagyományt asszociálja, mint Utassy *Magyarország* című költe-
ménye, „Világ Világa, / Szerelem Kápolna- virága, / Nekem / édes
Egyetlenem, / Hazám, Te Drága...” A *Nagy szárnyadat borítsd ránk
virrasztó éji felleg* verszárlata valóban óvó-védő menedék, de a szó-
használat (virrasztás = vigília) szakrális síkon is értelmezhető. Eb-
ben a dimenzióban a „virrasztó éji felleg” a gondviselő Istent je-
lenti. A világháború poklában a költő az Ó- és Újszövetség népé-
nek közös Istenéhez fohászkodik, aki lángoszlopban, mennydör-
gésben, felhőben, égő csipkebokorban megjelenve, jelenlétével
megszenteli a helyet: „Szent ez a hely, vesd le a sarudat!”.

Mitől szépek Harsányi Lajos versei? Például attól, hogy artisz-
tikus művészettel kimondja: „Egy nagy himnusz az egész Fertő
tája”. A *Toronyzene* címadó versét pedig így zárja: „A Fertő sarka
vörös tűzben ég. / A nád riad... Kiált a kócsag. / Fiam tedd össze
kis kacsódat!”. Egyértelmű a zárókép ismertsége, Arany János *Fi-
amnak* című versének szakrális szépsége átsugárzik: „Kis kacsóid
összetéve szépen, / Imádkozzál, édes gyermekem”.

Ilyen leckékkel manapság csak a költészet szolgálhat. De felis-
merjük-e *Az Úr érkezését*, és el tudjuk-e mondani Adyval a *Köszö-
nömöt*, vagy Sík Sándorral a *Tedeumot*, amikor személyes valóság-
ként éljük meg: „Mikor elhagytak, / Mikor a lelkem roskadozva
vittem, / Csöndesen és váratlanul / átölelt az Isten”.

A megszületés bátorságáról

VASADI PÉTER
író, költő

Túlvilág — evilág, külvilág — belvilág nem az én szópárim. Nem
állítom, hogy amit mondani fogok, bizony (nem bizonyosságokat
kell sorjáznom, azokat Jézus már régen széthintette a világban, ne-
kem gondolkodnom kell felőlük s igyekeznem *eljutni* hozzájuk),
szóval, ha Isten országa „köztünk van”, és „ha nem én élek már,
hanem Krisztus él bennem” (Pál apostol), akkor milyen az az evi-
lág, amelyben már ott van az új, és milyen messze van tőlem, ha
már bennem van nemcsak Krisztus, hanem maga a Szenthárom-
ság? És az (ez) az Ország Krisztusban? És nem igaz, hogy én nem
látom Jézust (*azt* a Jézust csakugyan nem); látom én, ha nem hu-

nyom be a szemem, amikor Kenyérként fölmutatják. S ha egyszer látom, azontúl az a dolgom, hogy nézzem is. Sokáig. Addig, amíg a szívem föl nem fogja. Tudjuk: a szív ért meg. Hall jól. S lát élesen.

Mit jelent az, hogy külvilág? Cézanne megfigyelt néhány tipikusan külvilági almat, és olyan belvilági almákat festett meg, amelyek külvilágiabbak voltak a külvilágiaknál is: azóta keressük a párjukat. Isten nem erkölcsi (elő)ítéletek mentén teremtett, hanem egy extatikus Szerelmes utánozhatatlan művészetével és gazdagságával — csak Vele kapcsolatban nem pejoratív ez a fogalom —, de magával ragadó lendülete elhal a mi lineáris igyekezetünk hullámtörőin, a kategóriáinkon. Beleteremtette a túl-t az itt-be, a kül-t a bel-be, s életünk (vagyis a hitünk) hivatása az, hogy fölfedezzük őket — homályosan, de nem elmosódottan — egymásban, és a bennünk teremtődő világot kivetítsük abba a világba, amelyben benne vagyunk — kovászként. Erjesztetnünk kell, ízesítenünk, s adott esetben csípni is. Nem-világiként vagyunk tehát igazán világ, világiak.

Isten játszott velünk. Nagy dolog ez. Nagyon nagy. De azért lehetetlenné tette, hogy „el-lelkiesítsük” az Anyagot, mert azt akarta, hogy dolgozzuk meg, alakítsuk át, szeressük, ne fanyaloggjunk, amikor szánkra jön a szó: a világ, mert akár a jó, akár a rossz kerül benne túlsúlyra, egyetemeset jelent. El kell ültetnünk benne a dicsőséget. Ami nem sugárözön, nem fénynyaláb, nem magánvízió, nem csupa szuperlatívusz, hanem a teremtői akarat szolgálata, maga is teremtés, szabadság, építés, rend. Ezt nevezzük szépségnek. Ott, ahol ilyen dicsőség van, átsuhan a Paradicsom emlékezete. Ahol nincs, ott purgatórium van. Vagy pokol, ha nem is lehet.

Az már nekem nem kérdés, hogy hit nélkül csak látszat élet van. És nem személyes halál, nem személytelen pusztulás. Vagy az ellenkezője: a legvegetatívabb élet mélyén is áttetsző hit várakoztatik, és a legszétszórtabb pusztulásban is fölragyoghat az utolsó esély. A hitet ezért nem fogalmazgatnunk kell, lehetőleg cáfolatlanul, hanem megmutatnunk. S mivel élet, megszülnünk. Mindenben, ami kikerül a kezünk alól, amihez hozzáérünk, ami ott, ahol várják vagy kívánják, megszólal és beszélni kezd. Az egyház szent, mert Isten akarata Krisztusban, s amennyiben emberi, örökmozgó, formája van és örvendezik. Amennyiben isteni, mozdulatlan, mint a kenyér a monstrációban. A jövő egyházának nagy kérdése: van-e bátorsága ahhoz, hogy átlépje a körébe emelt és magaépítette, látható és láthatatlan külső-belső válaszfalakat, főként a szívben, gondolkodásmódban, a szellemben, hogy a szeretet zseniális dinamizmusával világítson, tekintet nélkül arra, követik-e őt, kik s hányan, hogy a kinyilatkoztatás aszúhordójából megrészegetve, s mintegy könnyelműen ölelje meg azt, aki él, anélkül, hogy valaha is és bármiben összetévesztené a lényegét a lényegtelennel. Ez a szelíd Bátorság született meg Betlehemben. S születik folyton újra. Nincs mitől félnünk.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Te megígért nagy ébredés

Dr. Kisida Eleknek
és Kozma atyának

Te első színes arc-rokon,
te jártál Tordán, Krisztusom,
hogy körülnézz és rendbehagyd,
ha félbe-szerbe itt marad?
Voltál a Házsongárdban is
felírni, mi még nem hamis,
s a Királyhágón át, gyalog
néztél utána: megvagyok?
Egy mozambiki ispotály
ágyánál hasonmásod áll.
Nem másik kép és más beteg!
Összefüggnek az életek.
A halál, az is összefügg,
mint kopott római betűk,
a talpak lecsiszolta lap
az örök új írás alatt.
Miért olvasnék nehezen?
Csak szememmel emlékezem.
Bennem a gyermek mint halott
feladta már az alakot
s túlélte hány halálos sebet
kihordván ezt az öreget.
Kinn minden folyton változó.
Benn örök Kármel, örök hó.
Ez itt az emmauszi éj,
melyben mint rádió beszél
ezer nyelv s egyetlen beteg.
Jelentenek az emberek,
ki ahogy sejti merre, hol,
arra fordulva galagoly,
jajong hogy túrve túrünk és
velünk az áldott szenvedés,

de újraébredünk, tehát
visszavesszük a glóriát
ha kicsit csillapul a kín
az önhit gyarlóságain,
bármin, ami csak elhíttet
elfeledjük a fő hitet
s elalszunk. Ápolhatsz tovább
férges gyömolcsöt aranyág,
álmunkban tükör-arc-rokon,
te magabiztos irgalom,
te ellenségek hídjá, te
elbúcsúzó tekintete,
te megígért nagy ébredés,
te halálunk közötti rés,
te rég beomlott, elkavart
Nílus, Jordán, Tiszapart,
kit oázisként mentenek
e fogoly-éden légerek
hogy minden nyelven meglegyen,
legbelsőbb Sinai-hegyem,
litániaként mondalak
az intenzív halál alatt,
utolsó színes arc-rokon
a felleg ispotályokon...

BENEY ZSUZSA

Epigramma

*Csak egy sárga levél, vagy tán piros
és milyen messze attól, amit öt ujjá végén
a szív rendjének látnak. S még távolabb
a megteremtett platán képzetétől,
de törekény elporladásában a lét
örökléte. Ez összeférhetetlen
ellentét neve: ősz. Vagy halál. Vagy Isten talán.*

KALÁSZ MÁRTON

Mese

*Mondhatnánk azért, hogy a tél
a kovácsnak már könnyebb volt? Hisz az izzó vasat
kihajította a műhely ablakán
a hóba. A köd még reggel az ajtóig jött —
aki az utcán járt s látta a fényes
csóvát, mire gondolt? Jön a Karácsony,
a sötét műhely sarkában a vizes
hűtőhordó üres volt szinte. Csak a hó
magasodott kint, épp csak megpörkölvé, már
a műhely küszöbe előtt —
ha ott kocogtatták a szomszéd faluból
érkező háromkirályok az ajtót,
bent a félreállított szerszámok mögül
majd a féreg fülelt. A kovács talán utazott
saját szánján, kölcsönként lóval napkeletre —
így mondtuk: De ott mit akar?
Hiszen persze fekete volt — csak az igazi
kormos király épp onnan jött, végül didergett,
s e másféle világ házaiba bekántált.
Keresztelték-e egymást a kováccsal
a sűrű havazásban, akartam tudni. S annyi útkeresztnél
át van írva, a bölcső merre van?*

Hat alma (sok)

Mostanára kissé megritkult a hajam, de sapkát még ma is csak hóesésben hordok, egy sötétbarna Lenin-sapkát, amit vagy húsz évvel ezelőtt vettem Belgrádban, amolyan avított ereklyeként, bár mondhatom, hogy a téli havazásokkor hasznosnak bizonyult, megvédte a fejemet, ami számomra nagyon fontos, megőriztem hát, és még húsz év után is egészen tűrhető állapotban van.

Ezen a decemberi pesti éjszakán, amiről szólni kívánok, otthon hagytam a sapkámat, mert nem esett a hó, csak amolyan nyirkos hideg volt, az észak-nyugati szél ugyan rontotta a hőérzetet, mégis hajadonfővel indultam el az Irányi-Literatúra Klubba, ahol pályakezdő írók gyűjteményes kötetét mutatták be, engem hívtak meg díszvendégnek, nem tudom pontosan, hogy miért, tízezer forintot ajánlottak fel, hogy a pályakezdő kollégákat és kolléganőket igazítsam el az irodalom sokféleségében. Eligazítottam őket.

De térjünk vissza a decemberi hidegre. Odafelé alig éreztem a hideget, a villamos gyorsan megérkezett a megállóhoz, ellenben visszafelé jövet hónom alatt a gyűjteményes kötettel, fázni kezdett a fejem, ráhúztam kabátom csuklyáját, meghajoltam az egyre erősödő észak-nyugati szélben a Blaha Lujza tér felé, arra gondoltam, hogy akár taxival is hazamehetnék, ha már ilyen szépen megfizették eligazításomat — taxit azonban nem láttam, bár sokak szerint túltengenek Budapesten, rosszkedvűen és fagyoskodva ballagtam a villamos felé, amikor egy didergő női hang azt mondta mögöttem.

— Drága cicám, eljönnél velem?

Elutasítóan ráztam a fejem a csuklya alatt, és a bordáimhoz szorítottam a pályakezdő írók gyűjteményes kötetét. Ritkuló hajjal sem fizetek a női bájakért, vagy kellek valakinek, vagy...

— Nem számítom drágán magamat — erősködött tovább a didergő hang, amely kissé ismerősnek tetszett.

Megfordultam és Dominikával, a szomszéd lánnyal találtam szembe magam, aki már hónapok óta a lakásom alatt tanyázik egy csődbe jutott és kiürített szemüveg boltban, ahová polgári néven: Martonyi Erzsébet főiskolai hallgatóként jelentkezett be, jószomszédi, sőt baráti — szigorúan csak baráti — kapcsolatunk úgyszólván tökéletes, az éjszakai műszakban azonban Dominika művész néven portyázik, mert szerinte ez egy betegesen külföld-majmoló országban elegánsabban hangzik, és most találkoztam vele először hivatásának gyakorlása közben. Csodálkozva meredtem pirosra fagyott arcába, ő is elcsodálkozott és majdnem zavarba jött.

— Bocsánat, nem ismertem meg, így beburkolódzva — mondta vacogva. Ezzel a könyvvel a hóna alatt amolyan álmodozó értelmiségi baleknak néztem.

Megsértődhettem volna, de vélekedésében lehet némi igazság, meg aztán túlságosan hideg volt, és éppen megérkezett a 28-as villamos, így hát feltuszkoltam Dominikát az első kocsi középső aytaján, kiokítottam, hogy nyirkos és fagyos éjszakán egészségtelen dolog sötét utcákon kóvályogni, menjünk inkább haza meleg odúinkba, éljünk továbbra is jószomszédi viszonyban és szigorúan csak barátságban. Dominika hagyta meggyőzni magát, útközben elpanaszolta, hogy a Törvény meghozatala óta rosszul megy az üzlet, a rendőrök üldözik és kegyetlenül bírságolják őket, némely lánynak már több százezres, sőt milliós tartozása van, amit igen nehéz lesz kifizetni, ezzel egyetértettem, majd csöndesen azon morfondíroztam, hogy napokkal ezelőtt a 28-as villamos autóbusszal ütközött és kisiklott, aggódtam egy újabb kisiklás miatt, de nem történt semmi baj, szerencsésen megértünk huzatos megállónkhoz, majd a házuk elé.

Fázósan, de barátian búcsúzkodtunk, amikor valaki a hátunk mögött a sötét kapualjból monoton gajdolásba kezdett.

— „Azt mondják a hatalmasok, hogy akinek hatalmasok, az már elég hatalmasok, hogy ne legyen hatalmasok.” Boncold fel értelmesen a szavakat, írokám.

Meg sem fordultam, tudtam, hogy ilyen idétlenkedésre csak Zavarkó András hajlamos, az idézett szavakat egyébként is már tizenegy éves koromban értelmesekre boncoltam egy falusi iskolában, és akkor sem élveztem túlzottan a rejtvény megfejtését.

Zavarkó András kilépett a sötétségből, élénk állt, egy adventi koszorú volt a bal karján, mindkét kezét mélyen zsebébe dugta, előre görnyedt, és engem okolt gyötrelmeiért.

— Órák óta váraozom itt — mondta. — Halálra fagytam. Azt még megértem, hogy Dominika elkóborol éjszakára, ő tisztességesen dolgozik, te azonban nem csinálsz semmit, igazán itthon maradhattál volna ebben a cudar időben.

— Megint lebuktál? — kérdeztem kedvetlenül, mert féltem, hogy ismét tőlem kér segítséget.

— A rendőrség figyeli a lakásomat. Valamiféle tabletták terjesztésével gyanúsítanak. Alaptalanul. Sürgősen új albérletet kell találni. Ma éjszaka azonban kivert kutya vagyok. Aki befogad, annak gyönyörű adventi koszorút ajándékozok.

— Nálam van elég hely — mondta jószágosan Dominika. Mindhárman bementünk a becsődölt szemüveg boltba, Zavarkó András az asztalra tette az adventi koszorút, azután a zsebeiből előszedett hat piros almát, a koszorú köré rakta éket, és javasolta, hogy fogyasszuk el mind a hatot. A nyirkos hideg után azonban senkinek sem volt kedve almát enni, ezért Dominika forralt bort csinált, ettől jólesően felmelegedtünk, az alma azonban nehezen

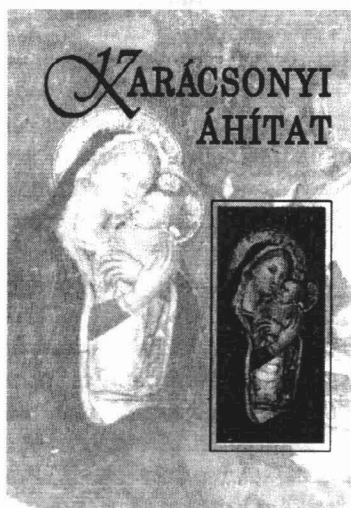
megy, még forralt borral is, mindössze négyet tudtunk megenni, Zavarkó András révetegen azt mondta:

— Sohasem leszünk hatalmasok.

Dominika mintegy tiltakozásként beleharapott az ötödik almába, én meg a hatodikba és kiléptem a szemüveg boltból. Odakint akkor már elkezdett szállingózni a hó, almát rágcsgálva lépegettem fel első emeleti lakásomba, elhatároztam, hogy nyomban előkerezem a húszéves sötétbarna sapkát, merthogy vigyáznom kell a fejemre, és azt is elhatároztam, hogy másnap megveszek egy hetedik almát, sőt nyolcadikat is, és azokat is elfogyasztom. A két üldözött ember pedig békességben melegszik alattam.

A Vigilia Kiadó újdonsága

Válogatás a Vigiliában korábban megjelent
legszebb elbeszélésekből, karácsonyi történetekből
és elmélkedésekből



Ára: 960,- Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em.

Telefon: 317-7246; fax: 317-7682

Postacím: 1364 Bp., Pf. 48

Bölcsek, királyok, ajándékok

SZIGETHY GÁBOR

Zsuzsanna nővér arcára már nem emlékszem. Mi, boldog félárvak a karácsony estét otthon töltöttük (én tündér-szemű édesanyám ölében), az árvák itt-ott, családoknál. De Zsuzsanna nővér a hűvös-völgyi evangélikus árvaházban 1949. december 23-án délután maga köré gyűjtötte a hét-nyolc éves apróságokat, és mesélt nekünk: pásztorokról, Betlehemről, napkeleti királyokról, jászolban bóbiskáló Jézuskáról.

Zsuzsanna nővér arcára nem emlékszem, csak a kezére. Fogta a kezem. Barangoltunk a három királyok történetében. Tőle hallottam először a szót; *lángos csillag*. Nem értettem, de gyönyörű volt. Úgy emlékszem, hét évesen sokféleképpen próbáltam elképzelni. Láttam a három királyokat fénycsóván lovagolva, szikraesőben megérkezni Betlehembe, és arra gondoltam, hogy a csillag vezeti majd vissza hozzánk apámat (akkor még nem tudtam: 1947-ben a túlvilágra vezényelték őt földi parancsnokai), nem értettem a titokzatos szavakat: tömjén, mirha (lehet, hogy csokoládé?; nem mertem Zsuzsanna nővért megkérdezni), és amikor késő délután megjött értem édesanyám és elindultunk hazafelé, az árva kis Kenézzel (nem emlékszem a keresztnévére), akit mi vitünk magunkkal haza Karácsony estére, veszekedtem a villamoson. Nem tudtunk megegyezni, melyikünk legyen a szerencsés király.

Este elalvás előtt láttam az égen a lángcsóvás csillagot. Másnap reggel a kis Kenéz azt mondta: ő is.

Egyikünk sem hazudott.

Sok-sok évvel később, 1976-ban repülőgépen érkeztem Rómba. Egy hétig elvarázsolva bolyongtam a csodalabirintusban. A Szent Péter téren báméskodtam kora délután, ilyenkor a tér kihalt, az árusok legtöbbje elvonul az árnyékba szundikálni. A tér egyik sarkában nagy asztalon könyvek. Biblia, Szentek élete, albumok, Róma útikönyv, térkép, szentkép, levelezőlap, újságbetű és kép a turistáknak.

Az árus figyel, ahogy nézelődöm. Turkálók a könyvek között, egyik-másikba belelapozok. Kora délutáni kellemes Róma-turmix. A tulaj kibújjik az árnyékból, nem nagy meggyőződéssel, de kínálni kezdi portékáját. Látja rajtam: üres a zsebem.

Angol, német? — kérdezi olaszul a különböző nyelvű könyvekre mutatva. *Magyar* — válaszolok olaszul.

Magyar nincs — mondja magyarul. És mosolyog a szeme. Be-

szélgetünk. Erről, arról, már nem emlékszem miről. És amikor indulnék — megállt mellettem egy férfi és összehúzott szemmel hallgatta, milyen furcsa nyelven karattyolunk —, újdonsült ismerősöm hirtelen lehajolt, a pult alól előhúzott és a kezembe nyomott egy vékony, zöld műanyag borítású könyvet. *Most jelent meg, ajándék, mindenjót* — mondta, és a mellettem álló férfi felé fordult: *angol, német? Köszönöm* — gondolom, valami ilyesmit dadogtam és lassan elindultam az Angyalvár felé. A könyvnek csak a címdoldalát néztem meg. *Népimakönyv énekekkel és az Új miserenddel.* Szerkesztette P. Dr. Rákos Balázs Raymund. Róma, 1976.

Évekig pihent a könyv ágyam fölött a polcon érintetlenül.

De egyszer rendezgetés közben belelapoztam és órákra odapadtam egy verssorhoz: *Krisztus Jézus Nagyanyjának, dicsőséges Szent Annának...* Járatlan vagyok a katolikus szentek történetében, de elbűvölt a verssor: *Krisztus Jézus Nagyanyjának...*

A Szent: családtag. És a *Példabeszédek (Derék asszonyt kicsoda találhat? Mert ennek ára sokkal felülhaladja az igazgyöngyöket)* ihlette, Szent Annát köszöntő ének hangütése mint a régi magyar népdaloké; *Boldog volt a házad, hú feleség, / Drágakő lett benne a békesség...*

...A pirkadat már konyhában talált...

Álmosan állok az ajtóban: Menj vissza álmodni, kisfiam!

...Úgy keltél útra az élelemért...

Ritmusra lendül a lábunk, húzzuk a piacra nagyanyámmal a pajtásszekeret.

...Szőlőt telepített a munkakedved...

Negyvennégy nyarán a hegyen kiszáradt a kút, fejem búbjáig koszos vagyok, belemárt a mustoskádba, kacagok, kacagunk.

Krisztus Jézus nagyanyjának...

A szent: családtag.

Eszembe jut Zsuzsanna nővér hangja: *Mária, Jézus Krisztus édesanyja....*

Eszembe jut édesanyám hangja, amikor Karácsony este az ajándék-izgalomtól már alig-alig fékezhető két fiát leültette az asztal mellé, és csendesen fölolvasta nekünk Máté evangéliumából Jézus születésének történetét. Már kamasz voltam, amikor egyszer megkérdeztem: miért napkeleti bölcsek, miért nem három királyok?

Anyám sem tudta, én sem jártam utána.

De most, amikor újra kezembe vettem a Rómában majd negyedszázada megjelent imakönyvet, izgatni kezdett a történet. Nem a tudós okfejtések, a teológiai értelmezések, a biblia szakértők magyarázatai!

A költők álmai érdekeltek, akik kétezer éve szavakat szavukba öltve mesélik Jézus Krisztus születésének történetét.

Szent Hilarius — *Hajnali éneke Krisztus életéről* — több mint másfélezer évvel ezelőtt így írt: *Elsőbb csillagjáró bölcsek imádták a Kisdedet, / aranyat és tömjént hozva mint királyi adományt.*

Stellam secuti — olvasom latinul; Babits Mihály csodás szavával: csillagjáró. De ez a magyar szó nem csupán azt jelenti: a csillagot követő, a csillagok nyomában járó, hanem az is eszünkbe jut e szót hallva: fellegjáró — köd előttem, köd utánam. Csillagjáró szavunkban ott alszik fellegjáró szavunk is.

Hilarius követi Máté evangéliumát: *Magi* — bölcs, mágus, nagy tudású ember, semmiképpen nem király, uralkodó. De ajándékuk latinul is *királyi* (regi), bár a mirhát Hilarius elfelejti megemlíteni. S a késő középkori ismeretlen szerző latin nyelvű himnuszában (*Éneke Krisztus születésére*) sem királyok, hanem bölcsek imádják s köszöntik ajándékkal a kisdéd Jézust:

*Csillagjáró bölcsek
a Krisztust imádvá
hoznak tömjént, mirhát és aranyat
mi a Gyermeknek szíveinket adjuk!*

Stella duce Magi — Babits Mihály a másfajta latin kifejezést ismét csillagjárónak fordítja. Mi magyarok csillagjárásnyira vagyunk Betlehemtől. És gazdagodik a történet: akinek tarsolyában nincs tömjén, arany és mirha, szívét ajándékozhatja a kis Jézusnak. Máté evangéliumát Károli Gáspár így fordítja: *napkeletről bölcsek jövének*. A modern fordításokban is így olvassuk, s a középkori latin himnuszokban szintén napkeleti bölcsek érkeznek a csillagot követve Betlehembe.

De Hilariusnál az ajándék már *királyi*.

Parasztbibliánk tanúsága szerint — évszázadok alakították, formálták, csiszolták e szövegeket — van, aki úgy meséli: napkeleti bölcsek, van, aki úgy: napkeleti királyok. A Beszterce-Naszódon 1900-ban született Gáspár Antalné Palkó Mária napkeleti királyokról beszél, a Heves megyei Bodonyból származó, 1908-as születésű Kovács Józsefné Bazsó Borbála napkeleti királyokról, akiknek a nevét is ismeri: Gáspár, Menyhért, Boldizsár.

József Attila versében napsütötte országból érkezett *Betlehemi királyok* látogatják meg a kis Jézust, s a költő azt is tudja: egyikük *szerecseny*.

Talán Vas István is József Attila versére gondolt, amikor *A názáreti Jézus története* című könyvében a három királyok közül az egyikről azt állítja: *szerecsen*.

Napkeleti királyok. Napkeleti bölcsek. Közülük az egyik néha szerecsen. (Az aranyosmaróti oltárkép ismeretlen festője 1460 körül három európai királyt fest, kezükben ajándékkal, a Mária ölében ülő Jézus Krisztus köré. A szepeshelyi oltár ismeretlen alkotójának táblaképén 1480-90 táján az egyik király már sötét bőrű és turbánt visel. Nándorfehérvár messze van. Mohács közel.)

Újra elolvasom Rákos Balázs Raymund *Népipamakönyvét*, a Jézus születéséről írott imát.

Úr Jézus, világ Világossága, aki a három napkeleti bölcsek ki-nyilatkoztattad magadat, hálát adok Neked, hogy engem is az igaz hit világosságára vezettél. Engedd, isteni Údvözítőm, hogy e boldogító világosság számára mindig kitárjam lelkemet. Segíts, hogy a legtisztább szeretet aranyát, a buzgó imádság tömjénjét és a keresztény önmegtagadás mirháját ajánlhassam fel Neked, aki Istenem, Királyom és Megváltóm vagy.

Adj kegyelmet, hogy tanításod szerint rendezzem be életemet, és a három szent királyhoz hasonlóan állhatatosan folytassam az utat a mennyei haza felé, majd célba érve, Téged dicsőségemben örökké áldhassalak. Amen.

Az első bekezdésben: *napkeleti bölcsek*.

A második bekezdésben: *három szent király*.

Szent Hilariusnál: *mint királyi adomány*.

Ebből könnyen lehet: a királyok adománya.

Máté evangéliumában: a napkeleti bölcsek három ajándéka arany, tömjén, mirha.

Ebből könnyen lehet a *három királyok ajándéka*.

Nem a szavak fontosak. Nem az arany, a tömjén, a mirha.

Királyok? Bölcsek? Mindegy.

Szeretnék úgy emlékezni: Zsuzsanna nővér 1949. december 23-án az evangélikus árvaház ebédlőjében az asztal körül helyet foglaló apró nebulóknak a legtisztább szeretet aranyáról, a buzgó imádság tömjénéről, s a keresztényi önmegtagadás mirhájáról mesélt. Akkor, amikor még nem tudtam, hogy évek múlva majd minden Karácsony reggel leveszem könyvespolcomról az édesanyámtól örökölt, Babits Mihály fordította *Amor Sanctus* kötetet, középkori latin himnuszaink gyönyörű gyűjteményét, fellapozom s elmormolom magamban a napkeleti bölcsek Betlehemben mondott szavait:

*Csillagjáró bölcsek
a Krisztust imádvá
hoznak tömjént, mirhát és aranyat:
mi a Gyermeknek szíveinket adjuk!*

Karácsony este minden évben csak néhány ember van körülöttem. Azok, akiket mindenkinél jobban szeretek. Kint, bent nagy a csend. És mellettem áll, fogja a kezem rég halott édesanyám. Mosolyog rám Zsuzsanna nővér. Megsimogatja fejem a nagyanyám.

És mint gyerekkoromban, látom az égen fényesen suhanó lángos csillagot.

Ilyenkor az ember nem fél az élettől, nem fél a haláltól.

Nincs aranyam, nincs tömjénem, nincs mirhám.

De a szívemet mindig odaadhatom azoknak, akiket szeretek.

Karácsonyi, dramatikus prédikáció

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Erdély, a 17. század első fele

Született 1947-ben. Magyarlatin szakos tanár, könyvtáros, levéltáros. 1972–1997 között az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, az egyházi könyvtárak referense, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Intézetének vezetője. Kutatási területe: 1800 előtti magyarországi irodalom- és művelődéstörténet. Legutóbbi írását az 1999. 6. számban közölik.

Elhangzott Egerben a *Szent és profán. A magyar színjátszás európai gyökerei* című konferencián 2000. augusztus 23-án.

¹Vö. Csapodi Csaba:

A Magyar Codexek elnevezésű gyűjtemény,
Bp., 1973.

(K 31–K 114.), K 67.;

Muckenhaupt Erzsébet:

A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei.

Könyvleletek, 1980–1985.

Bp., Balassi

Kiadó–Kolozsvár, Polis

Kiadó, 1999, 105–106.

²A kézirat nem a *sermo*, hanem a *contio* kifejezést használja.

³Muckenhaupt,

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Intézetében 16–18. századi prédikációkból készített egyetemi szöveggyűjteményt. Ennek során szisztematikusan válogatunk egymással összehasonlítható beszédeket kéziratos és nyomtatott forrásokból. A kéziratos kötetek felmérése során figyeltem fel egy 17. századi kötetre, amely Csíksomlyóról került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába.¹ Feltűnt benne a beszédek² bensőséges volta, továbbá az azok nagy részének sajátos ritmust adó ismétlődések, itt-ott párbeszéd jelenléte. A kézirat Szent András naptól Gyümölcsoltó Boldogasszonyig tartó ünnepnapokra tartalmaz félszáz prédikációt. A beszédek többsége magyar nyelvű, azokat a margókon és másutt olvasható feljegyzések szerint a keletkezés utáni években többször elmondták. A kötet alapszövege két kéz írása (az évszámokból ítélve az 1610-es évektől 1630-ig), az egyik könyviráshoz közelítő, a másik folyóírás. Az elmondásra utaló, többségükben erdélyi bejegyzések közül a legkorábbi évszám 1617, a legkésőbbi 1676. Valószínűleg ezt a kötetet is Kájoni János kötötte be a 17. század közepe után.³

A kötetben 16 karácsonyi beszéd található. Ezek egyike az alább közölt dramatikus prédikáció. Keletkezése az 1610-es évek végére, esetleg a következő évtizedre tehető. Szerzőjét nem ismerjük. Elmondására utaló hely- és évszámot nem tartalmaz a kézirat. De több esetben találunk az e prédikációt író kéz többi beszédénél. Ezek közül a legkorábbi: *Habita in Fejéregyháza* (Elmondott Fejéregyházán) 1617.⁴

A reformáció nem tudott gyökeret verni a csíki székelyek körében, akiknek lelki gondozását a nem kevés gonddal küzdő ferencesek és általuk megbízott licenciátusok látták el. A licenciátusok eskettek, temettek és vezették a pap nélküli istentiszteleteket, felolvasták a tanítást, többnyire pontosan leírt prédikációkat.⁵ Természetesnek vélhetjük, hogy a 17. század elején keletkezett ferences prédikációk még középkori gyakorlatot követnek. Gyakori bennük az erős érzelmi töltés, a prédikáló személyes kiszólásai, párhuzamos fogalmazás, példák jelenléte. Az erdélyi ferenceseknél a 17. századi hallgatóság körülhatárolható. Néhány nemesi udvar, de leginkább azok a falusi közösségek, amelyekben a hitélet folytonosságát kellett táplálniuk. Szinte törvényszerű, hogy a

2. jegyzetben i. m. 21.
4f. 119.

⁵Az 1628. évi pozsonyi
zsinat szerinti feladatuk:

praelegere populo
verbum Dei.

⁶Pintér Márta

Zsuzsanna: *Történelmi
rétegek a ferences
színhátékokban,*

in: *Iskoladráma és
folklor.* Szerk. Kilián

István, Pintér Márta

Zsuzsanna. Debrecen,
1989, 125-134;

Uő: *A ferences iskolai
színháték a XVIII.*

században. Bp.,

Argumentum, 1993, 25.;

*Régi magyar drámai
emlékek, I-II.* Szerk.

Kardos Tibor. Bev. és
sajtó alá rend. Dömötör

Tekla, Kardos Tibor.

Bp., Akadémiai Kiadó,
1960, 98, 107.

⁷Pintér: *Történelmi*

rétegek (7. j.), 128-129.

⁸A betlehemesekről ld.

Kilián István:

*A betlehemes játék a
XVII. századi*

Magyarországon.

IK 1992, 633-638.;

Uő: *Tizennégy történelmi
betlehemes (1629-1768),*

Iskoladráma és folklor.

(6. j.) 135-143.

gondosan struktúrált sermők helyett a prédikálásnak egyszerű formája maradt gyakorlatban.

A magyarországi szakirodalom többször foglalkozott már a dramatikus prédikációk kérdésével, azoknak az anyanyelvű színjátszásra, különösen az iskolai színhátékokra gyakorolt hatásával. Középkor végi szerzőink közül Laskai Osvát ferences szerzetes latin nyelvű, egyszerű, egységes hangulatú, dialógusokkal tarkított beszédeit szokás példaként említeni. Laskainál nemcsak a szenvedéstörténet, hanem a karácsonyi ünnepkör eseményeinek elmondásánál is akadnak színpadszerű részletek.⁶ 16. század eleji kódexekben a szenvedéstörténethez kapcsolódva fordulnak elő magyar nyelvű, elmélkedésre és előadásra is alkalmas jelenetek. Devóciós passiók szenvedéstörténeteit feltételezi a kutatás a középkor végi erdélyi szárnyasoltárok ábrázolásai mögött. A 18. századi iskolai színhátékok elemeiből visszakövetkeztethető, hogy a magyar ferenceseknél folyamatosan jelen volt a dramatikus prédikáció és az abból kialakult devóciós passió.⁷ A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó színhátékok, betlehemesek és a dramatikus prédikációk nyilvánvaló összefüggéseire azonban csak gyér adatokból következtethettünk eddig.⁸ Az alább közölt dramatikus prédikáció kapcsolódási pontot jelent a prédikációk és a színhátékok között. Sőt; a középkori prédikációs gyakorlat ferenceseknél való folytonosságának bizonyítéka. Amit a szakirodalom eddig külföldi és latinul fennmaradt források alapján feltételezett, az immár a karácsonyi ünnepkör esetében bizonyosság: ferences környezetből magyar nyelvű dramatikus prédikáció került a kezünkbe a 17. század elejéről.

Beszédünk dramatikus részeinek tematikája nem a későbbi betlehemesek külön, vagy együtt előforduló motívumaira épül. Az angyalok énekéből kiválasztott témának, a jóakaratsnak körülményes persze előkerülnek a szálláskeresés és a pásztorjelenet egyes elemei. Világi vonások csak a középkori prédikációkban is alkalmazott exemplumok, példázatok szintjén jelennek meg. A használt szófordulatok színhátékokban, betlehemesekben való későbbi előfordulása tovább növeli forrásunk bizonyító erejét: dramatikus prédikációnk nem egyedülálló jelenség lehetett.

A beszédet az alábbiakban szószerint közlöm, mai helyesírással.

* * *

[f. 78] Gloria in altissimis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. Dicsőség Istennek és ez földön béke a jó akarats embereknek.

Azon éjen, melyen született az Úr Krisztus, új és azelőtt soha nem hallats éneket éneket nagy fennszóval az angyalok ez földön.

Ennek az mennyei énekszónak hallgatói az vigyázó pásztorok voltak. Az kórus éneklő kar, az szélyes mező, és az ének, és ez földön Békesség a jó akaratú embereknek. Ennek az éneknek egy részét másszorra hagyván, lássuk meg most: Micsoda az jó akarat? Én erre az mélységes kérdésre elegendőképpen meg nem felelhetek, hanem rendről rendre kérjük meg azoktól, kik ezen a drágalátos áldott éjen az istállóban az Krisztus jászolyához gyűltek volt.

Elsőben is mit kérjünk azoktól az angyaloktól, azt, hogy micsoda az jó akarat.

— Ó ti tisztaságos, boldogságos és szentséges szent angyalok! Miért jöttetek oly nagy sereggel ebbe a mi rongyos kalibánkba alá? Mit kerestek ez földön, mi héával vattok, mi szükségtek legyenek nektek mennyben? Bizon itt minálunk semmi méltó és bőcsületes szállást nem találtok.

Erre a kérdésre közönségesen égi szóval felel az angyali sereg.

— Ó halandó emberek, jól tudjuk mi az ti lakóhelyeteket, az ti állapototokat és elméteket is tudjuk. (f. 78v) Azért ne véljétek, hogy mi azért jöttünk volna, hogy az ti tiszteteket, méltóságotokat, állapototokat, örökségteket, jószágotokat, kénccseteket, gazdagságotokat keresnők, úgy kívánnók. Nem azért jöttünk, hogy titőletek valami szokatlan mesterséget tanolnánk. Nem tikteket kerestünk, sem semmitek, azmelyek nekünk nem kellenek egy cseppnét is, hanem csak az egy jó akaratot, mely minden aranynál, minden drágakőnél, gyöngynél, gyémántnál drágább és nekünk kedvesebb.

Úgy tetszik, énnékem, hogy az mennybéli szent angyalok hasonlóképpen cselekedtek, amint szoktak cselekedni, az fejedelmek, nagyurak és főrendek, mikor útjukban valamely szegény serfőző, vagy tyúkász házánál megszállnak. Mikoron látják, hogy a gazda igen szegény, sem tála, tányéra, abrosza, ágyleple, kenyere, étke nincsen nekie való, s az mie vagyon pedig, azt örömet adná vendégének, ha parancsolná, ha néki kellene, s maga jó akaratját ajánlja, hogy ami házánál vagyon, meg nem tagadja, csak parancsoljon. Kinek az úr így felel nagy kegyesen:

— Tudom édes jámborom, micsoda házba szállottam, ha énnékem egy pár tyúkhasznót és egy ital sert adsz, elég énnékem erre a napszorára, nem es vendégeskedni jöttem, édes Jámborom, én tehozzád, [f. 79] hanem édes ismeretlen gazdám csak egy kevés ideig akarok nálad lenni, és tégedet gazdagabban hadni, hogysen mint találtalak. Akarod-é azt?

Kinek a tyúkász nagy örömmel és mosolyogva így felel:

— Hogyne akarnám Uram, igen es akarom, mert én igen szegény ember vagyok, csak parancsolj, kész vagyok mindenre, valamit parancsolsz.

Ezt az jó akaratot, ezt az készséget kívánják az szent angyalok, azok az mennyei fejedelmek mitőlünk ezen ez világon. Azt pedig

az mi hasznunkért, hogy minket meggazdagítsanak, ama drága kénccset, gazdagságot, melyet az egész emberi nemzet kívánt és óhajtott annyi ezer esztendőök forgása alatt: Et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

De kérjük meg Józseftől is, mi végre jött Betlehembe.

— Ó szentséges József! Ó ennek az kis cselédecskének tisztaságos gondviselője, mit keressz ilyen hosszú úton, ily alkalmatlan, hideg, téli üdőben? Mit keressz itt most Betlen városában, holott az sokaság az szállást mind elfoglalták, hiszen látod, hogy sohult nincsen teneked és az te cselédednek itt hely, sohult csak egy szegeletet sem találsz ez egész városban, hanem orca pirulással szégyenkedel házról házra, mindenünnét ugyan kiigazítanak, jobb hogy haza menj Názáretbe az te terhes jegyeseddel. Itt téged senki nem köszönt, senki egy darab kenyeret, egy ital vizet nem ad. [f. 79v]

Erre megfelel Szent József, kinek igyekezete vagyon.

— Látom, hogy sehult nem talállok szállást, de egy pusztá istállóba bészállok. Nem is azért jöttem én ide, hogy itt vendégeskedjem, kedvem szerént lakjam, hanem hogy az Isten akaratját bételjesítsem.

— De megbocsáss nékem, édes József! Nemde, nem az Isten akaratja ez, hogy most ide jöttél, ilyen állapattal, hanem az római császárnak kevélysége, hogy megismerje az ő birodalmának nagy voltát és felfuvalkodjék, mint Dávid régenten.

József erre.

— Ennek az bálványimádó pogány fejedelemnek kevélységére nékem kevés gondom vagyon, hanem mivelhogy Uram és Fejedelmem, nékem azt kell cselekednem, mivel Isten azt parancsolja, Isten azt akarja.

De kérjük meg az Boldogságos Szűz Máriát erről a dologról.

— Ó te boldogságos, szeplőtelen szép Szűz Mária, ha tégedet Isten Anyjának mondlak, avagy ha minden tisztelettel magasztalalak, méltó vagy. Mert te édesanya vagy annak, akinek fiacskájának tiszteletire és szolgálatjára mennyországból leszállottak az angyalok. Hova mégy, hova sietsz Betlehembe, az nemzetségednek városába, hogy magadat császár levelébe béfressad, hogy Dávid magvából és nemzetségéből való vagy, s tudod-é, hogy az szegen rendet senki sem isméri meg, s onnét csak orca pirulással kell visszatérnetek? [f. 80] Az te nemzetségid közül senki bé nem fogad titeket, nemhogy egy darab kinyeret, egy italt, de mégcsak szállást sem adnak. Hát te, ó szentséges Szűz, mit jársz itt, miért otthon nem ülsz, holott az leányoknak otthon volna helyek? S annak felette, tudod-é, micsoda állapattal vagy, tudod-é, hogy mit monda az angyal, hogy az kit az Szentlélektől méhedbe fogadtál, az magasságbéli Isternek Fia? Tehát miért veted magadot ily veszedelemnek? Az te szállásod talám az város piarca leszen!

Erre megfelel, és azt mondja.

— Az én jegyesem, József s én, nem keressük az mi dicsőségin-
ket, hogy még mi es Dávid király nemzetségéből volnánk, sem az
mi nyugodalmunkot, vagy nem az mi akaratunkon járunk, ha-
nem csak az egy Isten akaratját akarjuk bételjesíteni.

— De megbocsáss, ó boldogságos szép Szűz Mária! Nem lát-
szik énnékem, hogy Isten akaratja volna ez, hanem ember akarat-
ja, mégpedig Isten ellenségének akaratja. Mert nem parancsolja Is-
ten, sőt igen tiltja, hogy az szegény községet ne saccoltassák, ne
síkássák, ríkássák, mint ez az Cyrius tisztartó cselekeszik. Mert
ez síkatja, ríkatja az egész tartománt, ő az, aki ilyen sanyarú üdö-
ben mindeneket kiűz, kibontaluztat házából.

— Úgy, de ki parancsolta Cyriusnak? Én azt vélem, hogy a
császár. Hát az császárnak ki? Az Isten. Tehát azért cselekedte,
hogy Isten parancsolta. Az Isten akaratjához akarjuk magunkot
szabni, [80v] azért cselekedszük ezt az utat.

Hát ha az városban szállást nem találtok, légyen Isten akaratja.
De kérdjük meg ettől az kis gyermektől is.

— Ó kedves és gyönyörűséges, szép, ártatlan kis gyermekcske!
Ó az Atyaistennek egyetlen egyszülött Fia! Ó, aki bölcsőbb vagy
Salamonnál, sőt ki az Atyának bölcsessége vagy! Ó angyaloknak
királya, mit keressz itt ilyen számkivetésben? Nemde ezerszer
nem jobb lett volna teneked azon gyönyörűséges szép városban,
az te angyalid között laknod, az te dicsőséges királyi székedben,
az Atyának kebelében maradnod, hogysesm ebben az rongyos
kalibában, ebben az bűdös istállóban, ily szórós jászolyban, ily
kórós szénán, szalmán, úgy pólyában, ily hideg téli üdőben sa-
nyarognod? Ó Uram, Téged ez világ így meg nem ismér, ha más-
képpen meg nem ismérteted magodot, sőt megvet, megutál.

Erre nem szóval, hanem cselekedettel, sírással megfelel ez gyö-
nyörűséges szép gyermek.

— Tisztességes állapotot én most nem keresek, az testi gyönyö-
rűséget és nyugodalmot megvetem, senki jó lakását, meleg házát,
lágú ágyát, bölcsőjét én nem kívánom. Az én ételem, italom ut fa-
cio voluntatem Patris mei, az, hogy az én Atyám akaratját csele-
kedjem, bétöltsem, csak azt kívánom, azt szomjúhozom, s azért is
jöttem ez világra, nem hogy az én akaratomat cselekedjem. És az-
mint most láttok engem az jászolyban fekünni, úgy fogtok látni
az oszlophoz kötözve [f. 81] és az keresztben függeni. S ezek mind
az én Atyám akaratjából lesznek. Quia descendi de coelo non ut
faciam voluntatem meam, sed ejus, qui misit me, Patris.

Ez az Krisztusnak hozzánk való felelete.

Mi légyen pedig az jó akarat, kiknek az angyalok békességet
hirdetnek? Megfelel Szent Leo. Az jóakarátú emberek, kiknek az
angyalok békességet hirdetnek, kiknek Isten szent angyali által
békességet promulgáltat, hirdettet, azok, kik az Isten akaratjától
semmi úton, semmi okon el nem szakadnak. Azok, akik minden
nap, minden órában tökéletes akarattal azt mondják Istennek: fiat

voluntas tua, légyen az te akaratod, miképpen mennyben. Az jó-akarat tehát az, hogy ember tökéletes szívvel, lélekkel egyet akar, egy akaraton vagyon, az mit Isten akar, ő is azt akarja, az mit Isten nem akar, ő is azt nem akarja.

Ha Isten azt akarja, hogy innepet szenteljünk nem veszteg heveréssel, nem vendégeskedéssel, tobzódással, hanem isteni szolgálattal, mi es azt akarjuk, ezt cselekedjük. Ha Isten azt akarja, hogy irgalmasok, sziligyek, egymáson könyörülők, békességesek, alázasok, józan életűek [legyünk], mi es azt kövessük, hogy mindenben Isten akaratjához szabjuk akaratunkot és életünköt. Beteg vagy? Azt mondjad: fiat voluntas Dei és könnyebben tűr[öd]. Üldöztetel? Azt mondd: fiat voluntas tua, Domine, könnyebben elviseled. Kárt vallottál? Jóságodat elvesztetted? Házad megégett? Marháidot elvették? Szolgáidot megölték? Fiaidot, gyermekidet nyomorgatják? Mondjad Szent Jóbbal: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Deo placuit, ita factum. Sit nomen benedictum, fiat voluntas tua. Ezt az jó akaratot éneklelték az Krisztus Bölcsénél az angyalok, ennek osztogatják ama drága ajándékokot. Akiben ez a jó akarat, és az ő akaratját tökéletesen [f. 81v] az Isten akaratjával egybe nem kapcsolja, szüntelen másokat síkat, ríkat, üldöz, kerget, lop, húzon, veszkődik, tobzódik, átkozódik; nincsen annak békessége sem Istentől, sem az szent angyaloktól, sem az gonosz angyaloktól.

Evvel a jó akarral, evvel a drága ajándékkal köszöntenek bé az Úr Krisztus eleibe az pásztorok. Transeamus usque in Bethlehemi, et videamus Verbum, quod factum, quod Dominus ostendit nobis.

Nem vonogatták magokot, nem szánták fáradságokot, nem gondoltak vele, hogy talám kárt fognak vallani. Nem mondotta egyik a másiknak, hogy menj el te, itt leszek én a marha mellett, vagy inkább te menj ott, itt maradok, hogy kár ne légyen, hanem mindnyájan egyenlő akarral, transeamus, menjünk el, szintén Betlehemig, lássuk meg az Igét, melyet az Úr megjelentett nekünk: Et venerunt festinantes, és sietséggel eljövének, et invenerunt puerum Jesum Christum, Mariam, matrem ejus. És megtalálák.

Ez okáért, Keresztyén Ember, járd el ez világnak minden helyeit, hánd fel ez világnak minden szegletit, olvasd által ez világnak minden könyveit, hágj fel az egek felibe, szállj alá az pokolra, nem találsz igaz és valóságos békességet, hanem csak abban az jó akaratban, mely az Isten akaratjával megódhatatlan kötéllal magát egybe kötötte és kapcsolta. Ezt az jó akaratot hirdetik és ajánlják ezen az szentséges éjen az szent angyalok, énekelvén: És az földön békesség az jó akaratú embereknek.

Liszt Ferenc *esztergomi miséjéről*

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Született 1945-ben. Irodalomtörténész, kritikus. Az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, a Szegedi Egyetem professzora. 1991-től 1995-ig hazánk olaszországi nagykövete.

Ez az írás eredetileg a II. János Pál pápa számára rendezett vatikáni koncert magyar kísérőüzenetébe készült.

Az újjáépített esztergomi bazilika felavatása 1856-ban a legszorosabban kapcsolódott azokhoz a törekvésekhez, amelyek a Habsburg önkényuralom által kormányzott, a Bécsből irányított összbirodalomba betagolt Magyarországon ébren tartották a magyar nemzeti függetlenség szellemét. Scitovszky János esztergomi bíboros érsek, az ország primása — noha személyesen egyáltalán nem rokonszenvezett a forradalmi eszmékkel — az 1848-49-es szabadságharc leverése óta folyamatosan szembeszállt az osztrák elnyomó intézkedésekkel; így például fellépett sok, az osztrák hadbíróság által elítélt pap érdekében, védelmébe vette a hazafias szelleme miatt üldözött piarista rendet és meg akarta akadályozni a bécsi érsek azon törekvését, hogy az egész Habsburg-összbirodalom primásaként joghatósága alá vonja a magyarországi egyházmegyéket is.

A magyar katolikus fő- és alsópapság legnagyobb része örvendett annak, hogy a IX. Pius pápa és Ferenc József által aláírt konkordátum legnagyobb részt megszüntette a jozefinizmus gyakorlatát és ily módon lehetővé tette a Szentszékkal való kapcsolattartást, az ellen azonban a primás vezetésével egyöntetűen tiltakoztak, hogy a bécsi kormány abban a szellemben értelmezze az egész birodalomra érvényes konkordátumot, hogy egyház kormányzatilag is beolvassza Magyarországot. Ebben a nemzeti függetlenséget és pápához való hűséget egyaránt kidomborító magatartásban a katolikus egyház számíthatott a magyar protestánsok támogatására is. Éppen ezért vált igen nagy jelentőségűvé nem csupán egyháziilag, hanem szellemileg és politikailag is az újjáépített esztergomi bazilika felszentelése. Alátámasztotta ugyanis a magyar egyház Bécsből való függetlenségének eszméjét; a primás az ünnepségre meghívott számtalan előkelőséggel értekezletet is tartott, amelyben a császárral való kibékülés gondolatát tárgyalták meg, tehát előkészítették a majd csak 1867-ben megvalósuló osztrák-magyar kiegyezést. A kiegyezés után, pontosabban a pápai csalhatatlanság dogmájának kihirdetése után a magyar püspöki kar a maga részéről nem is tartotta továbbra kötelezőnek a konkordátumot, amely így csak Ausztriában maradt érvényben.

Esztergomnak, mint Szent István király szülőhelyének, hajdani királyi, majd egyházi fővárosnak, illetve székhelynek jelképes jellege azután is megmaradt, hogy a hódító török a 16. században elfoglalta a várost. Az egyesült keresztény seregek ugyan a tizenöt éves háborúban (1590-1605) többször is megostromolták (az el-

ső ostromnál 1594-ben halt hősi halált Balassi Bálint, a magyar reneszánsz legnagyobb költője, aki az imádkozó Dávid királyt festette lobogójára); rövid időre sikerült is visszafoglalni, ám végül a török ismét erősebbnek bizonyult, és így csak Bécs felmentése után, a 17. század végén szabadította fel végleg Sobieski János lengyel király, mint a XI. Ince pápa által szervezett Szent Liga egyik résztvevője. Azonban a török megszállás idején is tovább élt Esztergom szimbolikus jelentősége. Az esztergomi érsekek ugyanis a Pozsonytól északra fekvő kis várost, Nagyszombatot építették ki egyházkormányzati központtá; mivel pedig a királyokat a török kézre került Buda helyett Pozsonyban koronázták, ezért más földrajzi körülmények között felújult ez a kettőség, amely a középkorban Buda mint világi, Esztergom mint egyházi központ viszonylatában létezett.

A török kiűzése után a 18. században az akkori érsekek folyton tervezték, hogy visszaköltöznek Esztergomba. A legnagyobb szabású előkészületeket erre gróf Barkóczy Ferenc érsek tette, akinek javaslatára az ország megyéi gyűjtést indítottak, hogy a begyűlt összegből fedezhessék az újjáépítés óriási költségeit. A primás korai halála miatt azonban ez a kezdemény meghiúsult. A század végén, a 19. század elején azután Rudnay Sándor primás kezdte meg a grandiózus építkezést, amely évtizedekig húzódott és végül csak 1856-ban fejeződött be. Hogy mennyire az egész dicső keresztény magyar múlt momentumának számított maga az épület, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a korban még egyáltalán nem általánossá vált műemlék-megóvási szempontok messzemenő figyelembevételével szedték szét, majd építették be újra a bazilikába azt a török uralom alatt is csodálatos módon megkímélt, olasz művész által a firenzei reneszánsz stílusában épített 16. század eleji kápolnát, amelyet Bakócz-kápolna néven ismer a művészettörténet és amelyet Bakócz Tamás esztergomi érsek építtetett a maga sírkápolnájául. (Egyébként Bakócz Tamás bíborosként részt vett azon a konklávéban, amelyen végül is X. Leót választották meg pápává, de ezt megelőzően az ő neve is felmerült a jelöltek között.) A kápolna megőrzése tehát nyomatékosan hangsúlyozta a magyar történelmi múlt folyamatosságát.

Mint ismeretes, Liszt Ferenc ebben a nagyszabású remekműben, az Esztergomi misében is — módjával ugyan — de alkalmazott magyaros zenei motívumokat. Liszt számára a magyarosság nem csupán azt jelentette, hogy a kor romantikus módján olvasztott egybe régies, félnépi (vagy eredetileg is folklorisztikus), illetve más kelet-európai néptől átvett zenei elemeket, hanem azt is, hogy sajátos teóriát alkotva azt feltételezte, hogy mindezen zenei töredékek egy nagy elveszett ősi zenei naiv eposz részei, amelyeket előadóként, azaz rhapszódoszként muzsikus cigányok tartottak fenn Magyarországon. Úgy gondolta, hogy mintegy az ő szellemükbe belehelyezkedve alkotásaiban tudja rekonstruálni ezt az

elveszett ősi kincset. Elmélete — amely egyébként viharos vitát váltott ki — erősen hasonlít a romantikus irodalom azon teóriájára, illetve helyenként gyakorlatára, amely az egyes népek folklórisztikus vagy annak vélt anyagából a Wolff-féle klasszika filológia értelmében felfogott homéroszi gyakorlat alapján ősi eposzokat akart rekonstruálni vagy pótolni. Ilyen például a finnek Kalevalája, ilyennek szánta hun eposzát Arany János. Liszt is írt egy szimfonikus költeményt a hunok csatájáról, amelyben a magyarok őséneket tartottak a hunok királyát, Attilát végül is a kereszt jele győzi le. Thierry francia történetíró, Liszt kortársa, aki igen sikeres és nagy hatást gyakorló könyveket írt Attiláról és az Attila-hagyományról, még mindig úgy gondolta, hogy a magyarok a hunok leszármazottjai és ezért igen merész romantikus rekonstrukcióval összekapcsolta az Attila-mondát és Szent István koronájának legendáját. Szerinte tehát II. Szilveszter pápa végül is azért küldte el a Szent Koronát István királynak, hogy mintegy viszonzozza ezzel Attila gesztusát, aki Nagy Szent Leó pápa kérésére, illetve a pápa feje fölött csodálatosan megjelenő Szent Péter és Pál látványától megrettenve visszafordult seregeivel, és megkímélte Rómát.

A magyar kereszténység kezdetéhez és személyesen Szent Istvánhoz a legszorosabban kapcsolódó esztergomi bazilika újraszentelésére írott misében a magyaros motívumok alkalmazása tehát nem kevesebbet jelent, minthogy Liszt véleménye szerint a magyar kereszténység egyesíti hagyományosan a kezdetekig visszamenő magyar nemzeti történelmi folyamatosságot, a pogány hagyományokat legyőző kereszténység diadalát és a Rómához kötő elszakíthatatlan szálakat. A remekmű egykori sikere bizonyítja, hogy ezt az érzést közönsége is osztotta.

MONORY M. ANDRÁS–
TILLMANN J. A.

Várszegi Asztrikkal

Katolikus püspök, pannonhalmi bencés főapát

Mennyiben sajátos az ezredforduló vallásossága? Milyen a jelen kereszténysége?

Nagyon ellentétes tendenciákat látok érvényesülni. Az egyik az, hogy az emberekben hihetetlen igény van a személyes, élő Istennel való bensőséges kapcsolatra. Ugyanakkor a történelmi egyházak kevésbé tudnak válaszolni erre a kérdésre. A vallás vonatkozásában is egyfajta krízis mutatkozik. A krízis nem jelent feltétlen negatívumot, hanem őszintébb, mélyebb keresést. Ez a keresés ugyanúgy megtalálható a katolikus egyház berkeiben, mint az ortodoxián belül, és a protestantizmusban is.

Történelmi kulisszáink eltakarják az igazságot, és az erejét gyöngítik. Szavainkat ki kellene venni a barokk burkokból, a kegyességi köntösből, és nyersen kimondani, ahogy az élet is nyers. Az egyházat nem szabad egy jámborsági egylettel összetéveszteni, mert személyes hitről van szó, és ahol az evangéliumot hirdetik, ott nem jámborságról van szó, hanem radikális életalakító valóságról. Nem a pápa hatalmának a növeléséről, nem az egyházi perselyek megtöltéséről, nem épületek restaurálásáról van szó, hanem arról, hogy az evangélium életet formál. Az evangéliumot kell halálosan és radikálisan komolyan venni a keresztényeknek ahhoz, hogy ezt a jó hírt másoknak is el tudják mondani. De először saját maguknak kell tudniuk, hogy Krisztus egyházának a tagjai, és ennek az egyháznak van a saját tagjai számára életet formáló és alakító mondanivalója, és van az emberek számára ugyanilyen mondanivalója. Ezt hirdette meg II. János Pál pápa az új evangelizációs programjában.

Egy mai ember, ha azt hallja, hogy „evangelizálni” akarják, az évszázadokon keresztül tűzzel és vassal térítő kereszténység jut eszébe.

II. János Pál pápánk, a II. Vatikáni zsinat szellemiségét követve azt mondja, hogy bocsánatot kell kérnünk visszamenőleg a történelemben mindazoktól, akikkel szemben megengedhetetlen eszközöket használtunk. Nem hittünk abban, hogy az igazság önmagában is erős ahhoz, hogy az ember szívét és értelmét megragadja, és hatékony legyen. Az egyháznak, ennek a közösségnek, arról kell szólnia, hogy Isten ezt a világot, bármily szenvedés is vesz bennünket körül, szeretetben és szeretetből teremtette, és erre hívja meg. Ennek a közösségnek nem az az elsődleges feladata, hogy társadalmi projekteket finanszírozzon, vagy kulturális elgondolásokat próbáljon realizálni, hanem az Isten és az ember kapcsolatát, ezt a szeretetkapcsolatot kísérelje meg közösségben megélni és tanúsítani: egy utat, amelyen járni lehet, amelyet minden embernek lehet ajánlani.

A mindennapi életünkben a látottak, hallottak munkálnak bennünk, és bekövetkezik az életünkben egy olyan szakasz, amikor elkezdünk másként látni; megvilágosodunk. A világot, egyes embereket, Istent, a bennünket körülvevő valóságot az ember más összefüggésben, más aspektusból látja. A keresztény embernek ebből kell kiindulnia, amikor dialógust folytat. Az igazság közvetítésének, az evangélium átadásának ezt a fáradságosabb útját kell választania, amikor egy szekularizált világban Jézus Krisztusról akar beszélni.

A fundamentalisták azonban nem ajánlanak, hanem az általuk kifundáltakat előírni, és hatalmi intézményekkel betartatni akarják.

A világ hagyományos társadalmi berendezkedése fölbomlóban van. Bár bizonyos keresztényi értékek beépültek a törvényhozásba, a nemzetközi jogba, kohéziós ereje, amely támogatólag hatott az egyházra és a társadalomra, szinte teljességgel megszűnt. Sokakban félelmet kelt az, hogy nincs külső formális, hatalomtól való megítélhetőségünk, s az is, hogyha az egyházon belül bizonyos formákat, tradíciókat nem őrzünk meg, akkor el vagyunk veszve. Noha számunkra, szerzetesek számára alapvető, hogy „őrizd meg a rendet, és a rend megtart, megőriz téged”, azt gondolom, hogy Isten és ember kapcsolatáról van szó, melyben — akár egyéni, akár közösségi, egyházi vonatkozásban — nem köthetjük magunkat még ilyenfajta rendszerekhez sem, mert az élet mindig változik. Ha két embert szeretet köt össze, akkor ez a kapcsolat bővül, mélyül, tágul. Ugyanígy Isten és az ő egyháza, a benne hívők kapcsolata sem maradhat statikus. Nem kötődhet sem egy társadalmi rendhez, sem egy filozófiai rendszerhez, csak olyanfajta eszmélkedéshez, amely az élet formálódó dinamikájáról gondolkodik. Ezt a dinamikát Isten és az ember kapcsolata alapozza meg. Sokan vannak, akiknél ez a fajta dinamika hiányzik, és azt gondolják, hogy ha bizonyos formákat, gondolati sémákat nem tartunk meg, akkor tulajdonképpen kicsúszik a kezünkől minden.

A hagyományt azonban itt sokan muzeálisan, a múlt restaurálásaként értik, és ehhez külső segédletet igényelnek.

A tradíciónak vannak dinamikus és vannak statikus elemei. Egyes korszakokban a statikus elemek kerülnek túlsúlyba, és az átadott értékek dinamikája alig érződik. A szellem, a lélek java nehezen foglalható bele fogalmak béklyójába, hiszen az életet kell értenünk akkor is, amikor merev fogalmakkal dolgozunk. Az egyház kétezer éves történelme folytán nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyomány nem azt jelenti: úgy cselekszem, ahogy a második, az ötödik, vagy a tizenhatodik század. Mert minden kor a maga eszköztárával és sajátos gondolkodásmódjával közelített Istenhez. A közeli tapasztalatainknak kellett kialakítania bennünk olyan érzékenységet, mely megtalálja azt a módot, ahogy itt és most Isten Jézus Krisztusban, az Evangéliumban válaszol az ember üdvösségigényére. Itt nem testi vagy egyéb pszichikai igény kielégítéséről, hanem mindig Isten és ember kapcsolatáról van szó. És Jézustól tudjuk, hogyan értette saját kora tradícióját, amikor arról beszél, hogy a Szombat

van az emberért, és nem megfordítva. Ez egy rendkívül kemény mondás ott, ahol a Szombat meghaladhatatlan szentség.

Úgy tűnik, mintha nálunk e téren még a II. Vatikáni zsinat előtti régmúlt volna érvényben. Különösen kontrasztos ez Európa nyugati felének egyházaihoz képest.

Sok feszültség, értelmezési zavar mutatkozik Nyugat és Közép-Európa bizonyos tájai között. A Lajtától nyugatra a társadalom hihetlenül fölgyorsult, más utat vett, míg itt bennünket jól aszaltak. Ez a feszültség még mindig jelen van stílusban és számos kérdésben. A hierarchia, a papság, a püspöki szolgálat, a világiak szerepe a nyugati társadalomban már radikálisabban fölmerült. Ez itt is mind elő fog kerülni. Ez a via facti, a tények útja. A valóságot tudomásul kell vennem, és úgy kell elfogadnom, ahogy az adott. A hierarchia, az egyházban a hagyomány során kialakult és megszentelt szolgálatok megmaradnak, de ennek tartalmi köre, illetve megnyilvánulási módja változik.

Ezt a világot itt körülöttünk bármilyen is, valamikor mi neveltük. Az emberek fejében vagy szívében rólunk kialakult hamis kép tőlünk származik. Ezért aztán, ha politikai pártok, vagy spontán mozgalmak értékeinkből próbálnak kölcsönözni, egy bizonyos szinten megrekednek, mert — elnézést a „klasszikus” szóért — az alépítmény hiányzik: a Biblia, a Szentírás és Jézus tanítása. „Keresztényi érték” a levegőben lógva nem létezik. A keresztényi érték mindig csak akkor létezik in concreto, ha van keresztény, aki Isten vagy Jézus Krisztus iránti szeretetből hajlandó sok áldozatot, szolgálatot vállalni felebarátaiért. Ennek a szeretetnek lesz a gyümölcse az a fajta tapasztalat, amit úgy mondunk, hogy keresztény érték a társadalomban.

A különféle hatalmi képletek nemcsak „értéket” kívánnak kölcsönözni az egyháztól, hanem politikai támogatást is kérnek, méghozzá nem is eredménytelenül. Miként alakul ennek a viszonynak a jövője?

Történelmünk nagy átalakulásban van. Jézus Krisztus nem fordult semmiféle állami hatósághoz apanázsért, vagy akart eltartási szerződést kötni! Ahogy Pál apostol sem, és az utánuk következő nemzedék sem. Hanem a mindennapi munkája mellett végezte az igehirdetést; kevéssel beírta, hogy a jót tehesse. Nyilván egy intézményesedett egyház esetében ez másként van. Sokan fölrojják az egyháznak, hogy a hatalommal valamiféle kapcsolatban van. Nincs az a hatalom, még a legszentebb is, amely lemondana arról, hogy az egyház legitimizálja. Az én nemzedékem, háború után született nemzedék azt hallotta úton-útfélen, hogy a feudális egyház törvényesítette a hatalmat. Közben a kommunista párt, az Állami Egyházügyi Hivatal segítségével azon volt, hogy az összetört egyház legitimizálja az ő hatalmukat is.

Az elmúlt tíz esztendő után mindenképpen el kell kezdődnie a szétválás folyamatának. Itt az ideje annak, hogy az egyházat leválasszuk a hatalomról, a társadalomról, mert hosszú távon így nem tud hitelképes lenni. Főképpen akkor nem, ha négyéves periódusok alapján akar alkalmazkodni. Ez lehetetlen egy demokráciában. Kellő távolságból, egymás tiszteletben tartásával az egyházat hagyni kell, hogy az lehessen, ami. Élhessen a saját belső

természetének és küldetésének megfelelő módon. Az egyház konzolidálni fog, mert nem arra vagyunk berendezkedve, hogy forradalmat csiholjunk. Nem hamis megelégedettséget akarunk hirdetni, hanem Jézus evangéliumát, aki szabadságról, békességről, az élet nehézségeivel, kihívásaival való szembenézésről szól, az Isten-kapcsolatról beszél.

Ha egészséges és normális a fejlődés, akkor, ha az egyház ténylegesen megtalálja a maga hangját és a maga formáját, akkor saját magának kell kezdeményeznie, hogy a történelmi frigyét Szent Istvántól napjainkig lazítsa, és saját lábára álljon. Mi nem egy kitartott, eltartott, megfizetett egyház akarunk lenni, hanem jelen akarunk lenni, és szolgálni akarunk ebben a magyar hazában. Nekünk a mi Urunk erejével, az alázatos szeretetével kell megszólítanunk az embereket, hogy a szívükhöz jusson el a szavunk, és megérezzék azt, hogy a szeretetünk nem a hatalmunk növelésére, nem a territóriumunk növelésére irányul, hanem hogy róluk van szó. Hogy olyasvalamit kaphatnak, ami az ő életük számára fontos.

Miközben egyre növekszik a távolság szegények és gazdagok között, úgy tűnik, mintha a magyar egyház nem annyira az özvegyek és árvák, mint inkább bizonyos középréteg szószólója volna.

Az egyház választása nem lehet más, még akkor sem, ha olykor a gazdagok oldalára állt, hogy a szegények mellett kell döntenie. És hogyha eszközöket használ, azt sem teheti öncélúan, hogy saját magát biztosítsa, mert azzal egyenes arányban csökkenti hatékonyságát és hitelességét. A magyar társadalomban ma nagyon furcsa a megjelenésünk, mert azt látni-hallani, hogy mennyi pénzt, eszközt kap az egyház — ami megtévesztő. Szerencsére néha az is szóba kerül, hogy hány öregotthont, árvaházat vagy iskolát, drogos ambulanciát, vagy prostituáltak mentésére berendezett intézményt alapított az egyház.

Az Evangélium első megszólítottjai Jézus cselekedetétől napjainkig nem a gazdagok és nem a hatalmon lévők voltak — ők is, mert az Evangéliumból senki sincs kizárva —, hanem a kicsinyek, az egyszerűek, a többféle értelemben vett szegények, de a gazdasági nyomorultak, a Mária Magdolnák, adott esetben a homoszexuálisak, és még sorolhatnám mindazokat az emberi szenvedésformákat, kiszolgáltatottságot, gazdasági vagy erkölcsi nyomorúságot; mindazt, amiben az embereknek részük van. Ez a mi erőnk.

Számomra is hatalmas belső küzdelmet jelent, hogy nem kelle-ne-e otthagyni mindent, és elmenni az árvák és szegények közé, hogy életem hátralévő részét a kiszolgáltatottaknak szenteljem. Mert annál megrendítőbbet nem ismerek, mint amikor az ember a másiknak — aki elhagyatott, sérült, vagy szenvedő — apja, anyja, testvére, nővére, bátyja és lelki atyja tud lenni. Ez az a tapasztalat, ami a keresztényeket arra emlékezteti, hogy Jézus is Urunk, Atyánk, Istenünk és barátunk lett. Hogy ha ezt a szeretetet megtapasztaltuk, akkor ilyen konkrét módon kell továbbadnunk.

*Miért nem érzékelhető
ez a kereszténység a mai
Magyarországon?*

A magyar társadalom humántragédiája, hogy az emberek gondolkodása, lelki alapállása nincs a helyén. Ennek következménye, hogy mindenki szemben áll mindenkivel, senki nem akar senkivel sem beszélni, s csak az a megnyugtató, ha szekértáborok közepéről ordítozhatunk át egymásnak. Ez egy beteg állapot. Én — s ez keresztény „kiváltság” — nem azonosulok a környezetemmel, nem ordítok együtt a farkasokkal.

Magyarországnak, minden történelmi megpróbáltatása ellenére, az élethagyományában volt egy spirituális hálója, mely Soprontól Záhonyig, Váctól Algyőig valamiféle lelki szűrőberendezésként működött. Élőbbek voltak az egyházi közösségeink; nemcsak a római katolikus közösségek, a protestáns közösségek is, akárcsak a zsidó hitközségek. Ezeknek a hívő közösségeknek voltak intézményeik, iskoláik, prostituált otthonai, árvaházai stb. Ezek afféle szűrőberendezésként működtek, és egy csomó agresszivitástól, lelki problémától és egyébtől megtisztították a közösségeket. Ezek elérhető közelségben is voltak, így aki kinyújtotta a kezét, az bele tudott valamibe, valakibe kapaszkodni. Aztán a „Nagy olló” ezeket mind földarabolta, méghozzá helyreállíthatatlanul. A rablógazdálkodásnak az a változata elment rólunk, és itt vagyunk a humán romok között. Rendeletekkel ezen a helyzeten nem tudunk változtatni, mert egy nagyon komoly időfaktorral állunk szemben. Most úgy tűnik, nincsen rá elég idő. Más megoldást azonban nem ismerünk; egy gyermek megszületéséhez is kilenc hónap kell, és hogy felnőjön és alkotóképes legyen, ahhoz megint kell húsz-harminc esztendő. Az átalakulás fájdalmas, és elkerülhetetlenül milliók lesznek kárvallottak, boldogtalanok. Az élet előre felé halad, és a sok szenvedés kijózanodást is fog hozni az emberek számára.

*Mi a szeretetesség szerepe
a mai kereszténységben?*

A szeretetesség eredetileg egy szekularizálódó, a világhoz alkalmazkodó kereszténység radikális alternatívája volt. A korai szeretetesség — bár ez gögösen hangzik — a kereszténység kereszténységeként értelmezte magát. Nem véletlen, hogy az egyháztörténelem során a szeretetesség gyakran került szembe a hierarchiával. Szent Benedek atyánk sem a római pápa székénél építette fel kolostorát, hanem elment vidékre. Assisi Szent Ferenc is szembekerült a családjával, mert valami egészen újat, Jézus utópiáját próbálta realizálni. A korai szeretetesség a szeretettest, így Benedeket is, vir Deinek, Isten emberének mondta. Tőlem sem azt kérdezik, hogy mikor volt a mohácsi csata — föltételezik, hogy talán még tudom —, hanem azt kérdezik: tudok-e az Istenről szólni. Tudok-e egy jó és vigasztaló szót mondani, hogy bátorítsam élete küzdelmeiben.

A mai, belsőleg szomjas emberiség nem intézményekre, nem teóriákra, elméletekre vágyik, hanem olyan hiteles, hívő emberekre, akiknek a személyiségén átsüt valamilyen módon, hogy az illető kapcsolatban van az Istennel. Ezt nem lehet mesterségesen

előidézni, ehhez csendre, imádságra van szükség. Egy mély, személyes istenkapcsolatra van szükség, hogy ebből a mélységből tudja a szerzetes a másik embert megszólítani. Erre a belső tapasztalatra mindenki reagál, mert ez a fajta megszólítás nem agresszív, nem akar senkit se befogni és megalázni. Pál apostol szavaival szólva: — nem a tiédet, hanem téged akarlak. Azt gondolom, hogy a szerzetesi életünk e felé tart, még akkor is, hogy ha intézményeket tartunk fenn.

Míg II. János Pál pápa mindenütt a keresztény egyetemesség előmozdítását szorgalmazza, addig a katolicitást Kelet-Európában nem kevesen a felekezeti, nemzeti, sőt olykor faji kirekesztés eszközének tekintik.

Ezekon a tájakon a katolikus egyháznak újra kell tanulnia katolicitását. Szóban ugyan mondjuk, a gyakorlatban nagyon messze eltávolodtunk tőle. Ennek történelmi, eszmei okai vannak, de semmiképpen sem fér össze a kereszténységgel. Mint ahogy nem fér össze ez a fajta leszűkítő látásmód a II. Vatikáni zsinatnak a saját magáról alkotott egyházképével sem. Ezért az egyháznak saját magáról kimondott kijelentéseit, fogalmait, többek között a katolicitást is újra kell értelmeznie. Abból kell mindig kiindulni, hogy Krisztus egyháza meghívó és befogadó. Nem a faj, nem a származás, nem a rang számít; a meghívás mindenkinek szól. A katolicitásnak ezt a fogalmát kell fölfrissíteni akkor is, amikor protestáns vagy ortodox testvéreinkről, vagy a zsidósághoz való viszonyulásról van szó. A katolicitás fogalmi tisztázásán túlmenően a jézusi alapállást kell kutatnunk ahhoz, hogy a leszűkítő praxison tágítani tudjunk. Nem bizonyos néprétegekhez, nemcsak a magyarokhoz van küldetésem, hanem mindenkire. Ez az értelmiséget éppúgy magában foglalja, mint az egyszerű, szegény embert, vagy más nemzetnek a fiát, mint ahogy benne van a megszólítandó és történelmileg kiengesztelendő zsidó hívő közösség is. Ha Magyarországról beszélek, akkor benne van minden magyar, és ha Kárpát-medencéről, akkor benne van minden szlovák, szerb, németajkú stb. Az elsőbbség Krisztus egyháza esetében mindenképpen az egyetemesség; ahogy aztán az Evangélium inkulturálódik, beleépül egy-egy nemzetnek az életébe, az is rendkívül fontos, de ezek nem egymással szemben kijátszható valóságok. Egyszerre, együtt megélelődnek, de ha prioritást kell keresni, akkor az egyetemességnek van elsőbbsége.

Az egyetemesség kérdése még élesebben vetül fel a világvallások kapcsolatában, ahol ma a véres viszályok sem ritkák.

Nemcsak gazdasági, szellemi válságtünetek vannak, hanem a válások is valamiféle krízist élnek meg. Ezek feszültségeit, kiéleződéseit a nagy világvallások között is tapasztaljuk. Az iszlám világban nem csak a római katolikus misszionáriusokat üldözik — Afrikában apácákat és jezsuita szerzeteseket öltek meg. Egyiptomban az őshonos keresztényeknek, a kopt egyháznak szinte naponta vannak újabb mártírjaik.

A különböző egyházi vezetőknek egyrészt nagyon kell figyelniük a saját népükre, a saját híveikre, másrészt pedig a kiengesztelődés és az egymás iránti tisztelet határozott jeleit kell tanúsítaniuk, mert egy az Isten. Ez nem egy unitárius kijelentés, hanem azt

jelenti: egy Atyának vagyunk mindannyian a gyermekei. És a másikat, a másik istenhívőt, bármilyen legyen az, bármilyen kultúrából, tisztelnem kell. A másik emberben az istenképüsheet tisztellem, és az Isten képét nem csúfíthatom el. Nem gyilkolhatom meg a testvéremet.

De nemcsak véres viszályok vannak, hanem a párbeszéd és a megértés lehetősége is nyitva áll. Pár éve a Szent Egyed Közösség engem is meghívott a világvallások padovai találkozására. Egy buddhista szerzetes mellé kerültem, aki hibátlan németséggel közölte velem: örül, hogy találkozik velem, mert magyar bencést még nem látott. És elmondta, hogy amikor erre jár, akkor bencés kolostorban szokott megszállni, mert Európában itt érzi otthon magát. Rögtön meg is hívtam Pannonhalmára.

Hogyan érintik az olyan híradások, amelyek — az esberdők eltűnésétől a klónozásig menően — az élet alapjaiba történő beavatkozásokról szólnak?

Nehéz Krisztus egyházának, a keresztényeknek a helyzete, mivel korábban hihetetlen monopóliumot birtokolt, ma viszont hiába hallatja a hangját. Szólhat a génmanipuláció vagy bármiféle, az emberi életbe történő beavatkozás mellett vagy ellen, a világ ma nincs olyan helyzetben, s pláne benne az egyház, hogy a szavára odafigyelnének. Például a genetika, az élet alakítása esetében — amely eddig kizárólagosan a Teremtőnek „fenntartott” lehetőség volt — nem is az a veszélyes, hogy ne lenne szabad kísérletezni, ne kellene erkölcsi felelősséggel, az ember javára újabb eredményeket elérni. Én magam ebben egyre inkább a kiszolgáltatottságot élelem meg. Hívóként Istenre tudok hagyatkozni, ami számomra a szabadságnak az örömét adja. De tudom, hogy mennyi mindenféle ember van, s hogy a történelmünk során milyen tömeggyilkosok, hitlerek, sztálinok jutottak hatalomra. Ha az emberiség egy ilyennek a kezébe kerül — mert az embert nem lehet kiiktatni a tudományos eredmények mögöl —, akkor azt mondom a Biblia szavaival, hogy inkább az élő Isten kezébe essek, mintsem az ember kezébe, mert az embernél nincsen igalom.

Ki vagyunk szolgáltatva. A történelem folyamán megismertük a rabszolgaság klasszikus vetületeit. Ma a szolgaság — a látszat ellenére — sokkal nagyobb, mint valaha. A mai ember önmagát veszíti el, a bensőjét adja el napról napra. És a világ, a hatalma, a gazdálkodása, a konzumkínálata révén arra állt be, hogy az ösztönös ént lovagolja meg, és bocsássa áruba. Aminek az árucímkéje mellé nem teszi oda, hogy ennek a vége a romlás és a halál; azt majd csak te fogod megtapasztalni, ő pedig meggazdagszik belőle. Az ember világa hatványozottabban borzasztó. Bár szokás sajnálkozni a középkor sötétségén, sajnálni a hívó embert, vagy azt, amit konzervatívnak neveznek, de nem veszik tudomásul, hogy tulajdonképpen belülről mosnak ki bernünket és tesznek lehetetlenné. Kiszolgáltatottak vagyunk — a magánrabszolgaság szivatagában.

Iszonyatos lehetőségek állnak az ember előtt. Miközben a min-

dennapi élet kommunikációjában a legtudatosabb kizsákmányolás és emberbutítás folyik. Arról fogalmunk sincs, hogy milyen ez a világ, de még kevésbé van fogalmunk arról, hogy milyen az ember. Ki az ember? Hogyan éljen a benne megszólaló hangokkal, vágyakkal, igényekkel? Mire van följogosítva? Mi az, ami ténylegesen örömmel, boldogsággal tölti el?

Én nem vagyok válságpróféta. Mindenütt a reményt próbálom az emberekben tartani, és Krisztus örömhíréről beszélek, de az nem az ember vonatkozásában tapasztaltatik meg. Egyetlen mentése van az embernek: a végtelen szerető Isten. Ez a távlat. Mert látom azt, hogy mit művelünk egymással, mi ment tönkre ebben a mi modern, kilúgozott világunkban. Az emberek a felszínén élnek, és a felszín ingereire reagálnak. Ugyanakkor tele vannak a vágygal, hogy egyszer igaz szeretettel vagy tisztelettel közelítsenek hozzájuk. Nekem, mint az egyház képviselőjének, mint keresztény embernek, így kell elfogadnom őket. Ezzel az elfogadó magatartással kell közelednem hozzájuk, mert amíg nem fogdom el őket, addig nem tudok változtatni az életükön sem. Ezt kell ma szembehelyeznünk azzal a magatartással, amelyik mindenáron nyerni akar a másikon, aki ki akarja használni, vagy be akarja csapni a másikat, mert a világunk erre épül föl kicsiben, nagyban egyaránt.

*Minden kedves olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket
és Boldog Új Évet kívánunk!*

A VALLÁS A KOMMUNIZMUS IDEJÉN

A *Concilium* című nemzetközi folyóirat hét nyelven jelenik meg, évente ötször. Mint már neve is jelzi, közvetlenül a II. Vatikáni zsinatot követően avval a céllal jött létre, hogy a zsinati okmányokban megfogalmazott teológiát folytassa és elmélyítse.

A *Concilium* legutolsó, 2000/3. száma közlőről érint bennünket, hiszen a vallás helyzetét vizsgálja a kommunizmusban. Az írások két részre oszlanak: egy részük visszapillant a múltba, másik részük viszont a jelen feladataival néz szembe. A számot összeállító szerkesztők — Tomka Miklós és Paul Zulehner — bevezető tanulmányukban a múltról szövegezik: a hatalom mindenütt arra törekedett, hogy korlátozza, idővel pedig megszüntesse az egyházak tevékenységét. A túlélésre két szélsőséges alternatíva kínálkozott: egyrészt a rendszerhez való alkalmazkodás, ahogyan ez a papi békemozgalmakban megjelent; másrészt pedig az illegálitásba vonulás, vagy legalábbis a távolmaradás a hivatalos állami és egyházi szervektől. Persze az egyházak helyzete jelentősen eltért egymástól az egyes országokban.

Saját múltunkat többé-kevésbé ismerjük. A magyar olvasó talán a csehszlovákiai történeteket olvassa a legnagyobb érdeklődéssel. Már csak a szerzők személye miatt is. Jan Sokol Prágában született 1936-ban. Három gyermekes családapa, aki 1964-től 1990-ig szoftver-fejlesztésben dolgozott matematikusként. 1997-ben ő is aláírta a Chartát, 1990-1992-ben a csehszlovák parlament alelnöke, 1993-tól a prágai egyetem filozófia tanára, 1998-tól Csehország oktatásügyi minisztere. Oto Mádr 1917-ben született 1942-ben szentelték pappá. 1950-től a prágai egyetem teológiai tanára, 1951-ben azonban letartóztatják az egyetemisták lelkipásztori gondozása miatt, majd életfogytiglani börtönre ítélik. 1966-ban feltételesen szabadlábra helyezik, majd — miután a kormány engedélyével részt vesz a Pax Christi és a Prágai Békekonferencia közös konferenciáján — újból bebörtönzik. Tizenkét éven át szerkeszt egy szamizdat kiadásban megjelenő teológiai folyóiratot. Miloslav Vlk ma Prága bíboros érseke és az Európai Püspöki karok Konferenciájának elnöke. A rendszerváltozás előtt — már fölszentelt papként — éveken át ablakpucolóként dolgozott.

Mindhárom írása izgalmas és tanulságos olvasmány. Itt csak részleteket ragadhatunk ki.

Oto Mádr a szemtanú hitelességével mondja el a — jórészt csak híresztelésekből ismert — titkos püspökszentelések történetét Csehszlovákiában. A Koinotes nevű földalatti mozgalom csak 1990 után lett ismertté külföldön. Alapítója Felix Davidek, Mádr szerint rendkívül tehetséges és önfeláldozó pap volt. 1952-től két évet töltött börtönben, és ekkor jutott el arra a felismerésre, hogy csak egy földalatti egyháznak van esélye a túlélésre, mert a kommunista hatalom a hivatalos egyházat rövid időn belül felszámolja. Sikertől is elérnie, hogy őt is, más papokkal együtt, titokban püspökké szenteljék. Ettől kezdve viszont gyakorlatilag önállósította magát, és saját földalatti egyházat épített ki. Róma határozott tilalma ellenére titokban tizenhat püspököt szentelt, ezek tovább kilencet. Az általuk fölszentelt papok száma ennél jóval nagyobb, erről mindmáig nincsenek pontos adatok.

Zavaros helyzet állt elő, hiszen Davidek házas férfiakat is szentelt pappá, sőt püspökké, majd megkezdte nők pappászentelését is. Lassan egyre inkább függetlenítette magát az egyházjogtól, és profetikusi lendülettel önálló egyházat próbált szervezni nemcsak hazájában, de a szomszédos országokban is. 1988-ban halt meg. A politikai változások után évekig tartott, mire a helyzet tisztázódott. Vlk bíboros minden titokban fölszenteltet felszólított arra, hogy jelentkezék nála, és négy-szemközti megbeszélésen tisztázza helyzetét és szándékait. Sokan éltek a lehetőséggel, és lelkipásztori munkát vállaltak, a nőspapok a görög-katolikus egyházban folytathatták szolgálatukat. Csak egy kemény mag zárkózott el minden tárgyalástól, és maradt távol az egyháztól.

Mádr szerint a történelem váratlanul más-ként alakult. 1985-ben százötvenezer zarándokoltak el Velehradba, majd 1988-ban félmillióan írták alá a szabad vallásgyakorlást követelő petíciót. Tomasek bíboros maga is — részben a földalatti katolikus ellenzék, részben Wojtyła bíboros, II. János Pál pápa hatására — egyre bátrabban mert kiállni az emberi jogok és az egyház védelmében.

Jan Sokol a múltat idéző írása végén néhány mondatban markánsan foglalja össze a jelen tennivalóit. A legfontosabb, hogy az

egyház visszanyerte szabadságát. Fájdalmas tény azonban, hogy nincsenek művelt papok és teológusok — legalább egy nemzedéknyi hiányzik belőlük. A kolostorok újra megnyitották kapuikat, de kevés a szerzetesi hivatás. A hittudományi kar ismét részévé lett a prágai Károly-egyetemnek, a zsinati megújulásra azonban mindmáig képtelennek bizonyult. Az egyházi vezetés kilátástalan harcot folytat az egyház javak visszaadásáért. A gyakorló hívők háromnegyed része a hagyományos falusi népességhez tartozik. A műveltebb városi emberek az egyházzal idegennek érzik, a társadalom egyik érdekcsoportjának. A fiatalok közül ezért sokan inkább a szektákhoz fordulnak, vagy egy szabad, semmire sem kötelező vallásosságot keresnek maguknak. Nehezen megközelíthető, de sokat ígérő missziós terület ez, írja Sokol.

Ami a jelent illeti: a politikai változások váratlanul és felkészületlenül érték az egyházakat. Az adottságok, és ennek megfelelően a feladatok és nehézségek eltérőek országonként. Némelyikben (mint a volt NDK-ban és Csehországban) a hívők száma minimálisra csökkent). Többek véleménye szerint az egyházak legnagyobb feladata az, hogy a modernizációval szembenézzenek. Új helyzet állt elő: az egyházaknak a mai pluralista kultúrában kell megtalálniuk a helyüket. Újra meg kell találniuk a hangot a társadalmi nyilvánossággal, be kell kapcsolódniuk a közéletbe. Ennek módzatai azonban még egyáltalán nem eléggé körvonalazódtak. Gondot jelent az is, hogy a keresztények a legtöbb országban hátrányos szociális helyzetbe kerültek. Az egyházi ingatlanok visszaadása csaknem mindegyik országban érdekellentéteket és konfliktusokat szült. Olykor nehéz eldönteni, hogy hol kell az egyháznak érvényesítenie jogait, és hol tanácsosabb lemondania jogos követeléseiről missziójának érdekében.

A hívők számaránya a volt NDK-ban és Csehországban a legkisebb. Vlk bíboros megjegyzi: sokan még ma sem hajlandóak tudomásul venni — a papok és püspökök közül sem, hogy Csehországban a hívők kisebbséget alkotnak (a népességnek alig 30%-a tartozik ide). A politikai változások nyomán sokan — vallási tekintetben is — csodákat vártak: a hitélet hirtelen kivirágzását. A csodavárás eufóriás hangulata elmúlt. A bíboros szerint rossz úton járnak azok, akik még mindig a múltat kívánják vissza, a zsinat vagy a háború előtti állapotokat, de azok is, akik fölös-

leges félelmeket keltenek, visszariadva minden újdonságtól. Gyökeres megújulásra van szükség az egyházban, őszinte és nyílt párbeszédre mind az egyházon belül, mind az egyház és a társadalom között.

Új missziósterület nyílt Közép-Kelet-Európában. Sokban mégis hasonló ez a Nyugat-Európában már jól ismert jelenséghez. Ezt tekintti át tanulmányában Albert Franz, aki 1993-ig Trierben (a volt Nyugat-Németországban) tanított, azóta viszont a drezdai Műszaki Egyetem (a volt Kelet-Németországban) a rendszeres teológiai tanszék vezetője. Nézete szerint keleten a marxizmus tudományos világnézetként deklarálta önmagát, nyugaton viszont a tudomány és a közélet távolodott el a hittől. Az egyház, azon belül pedig a teológia feladata az, hogy ebben a világban tudja hirdetni az Evangéliumot, és hiteles tanúságot tenni róla.

A Magyarországot érintő, illetve magyar szerzőktől származó írásokról itt nem szönlünk külön, hiszen saját múltunkat és jelenünket közvetlen közelből ismerjük. Feltűnő azonban, hogy a cseh és a magyar elemzések mellé csak a Szlovéniával foglalkozó írások állíthatóak terjedelemben is, mélységben is. A ma is marxista Marko Kersevan a poszt-szocializmus ambivalenciáját elemzi az ateista szemével írt tanulmányában. A hetvenes évektől kezdve Magyarországon és Szlovéniában föllendült az érdeklődés a vallás iránt. 1990 után Szlovéniában sokan megütköztek azon, hogy az egyház visszaigényelte egész intézményrendszerét, amelyet a világháború után államosítottak. A szerző véleménye szerint az egyház népszerűségét növelné, ha távolabb maradna a politikától, és kevésbé polemizáló hangon, párbeszédre törekedve szólítaná meg a társadalmat.

Stanko Gerjolj a vallási nevelés lehetőségeit vizsgálja tanulmányában. A családok szocializációs ereje gyengült, a gyerekeket főleg a tévé és a számítógépes játékok kötik le. A demokratizálódás jele, hogy alakulhattak magán- és egyházi iskolák. Hosszú ideje folyik viszont az — eddig eredménytelen — vita arról, hogy az állami iskolákban legyen-e vallási, világnézeti vagy erkölcsi oktatás. A 6–15. éves tanulók 63%-a viszont részt vesz a plébániai hitoktatáson. Ez az arány viszont 5–6%-ra esik vissza az ennél idősebb fiatalok között.

LUKÁCS LÁSZLÓ

JÓKAI ANNA: MENNYBŐL AZ EMBER

Elmélkedéseket, emlékezéseket, köszöntőket, rádiós kisesszéket olvashatunk Jókai Anna legújabb könyvében. Többségükben alkalmi írásokat tehát: de ugyan mi lehetne ennek az alkalmiságnak az ellenpontja? Mi lehetne a másik fajta írásmód? A lényegi, a belülről fakadó, a spontán, a bölcséleti? Hiszen éppen ezek a tűnődések járják át mindenestül a *Mennyből az ember* írásait, csakúgy, mint a *Perc-emberkéék dáridója* című kötetet (1996), amelyhez oly közel áll a mostani gyűjtemény. Alkalmiság és lényegiség forr össze az itt olvasható írásokban is, melyek három csoportba rendeződnek: a kötetcímet viselő ciklus etikai, lélektani, történelmi, irodalmi tárgyú tanulmányokból áll: ezekben a főtémává emelt tárgykör szélesebb, érvelőbb, részletesebb kidolgozásban részesül; a Szolgálat kortárs alkotók alakrajzait sorakoztatja fel; a Vársáni levelek eredetileg a rádióban hangzottak el, s kiindulópontjuk rendszerint valamely mindennapi helyzet, átlagos jelenség, jól ismert fonáság.

Mindennapi, átlagos, jól ismert: nos, ezek a szintén átlagos jelzők semmi lényegeset nem árulnak el Jókai Anna meditációinak jellegéről, kivált pedig irányáról. Mert ez a jelleg és irány bizony közös az író által ihletőknek és mestereknek tekintett Hamvas Béla, Kodolányi János és Várkonyi Nándor gondolatvilágát taglaló, elmélyült tanulmányokban és — mondjuk — az időjárásról, a kéretlen és hiteles tanácsadásról, a közlésmódjaink túlhabzásáról szóló jegyzetekben — és természetesen a pályatársakat méltató, remekművi kisportrékban. A könyv minden mondatának megvan ugyanis az a mélységélessége, az a többdimenziós távlatossága, amely Jókai Anna olvasóinak régtől fogva ismerős lehet. Az ő meditációi mindig egyszerre szólnak választott témájáról, és egyidejűleg valami egészen másról; pontosabban ugyanarról egy másik megvilágításban, egy másik vonatkoztatási térben, egy másik kontextusban. Ez a kontextus nem merő szövegvilág, hanem maga a világ, amely egy szellemi törvényrendszer közege; a valóság itt megvalósulás, a világló bizonyosság színtere. Jókai Anna ennek a megismert tapasztalatnak a megismertetésén dolgozik, s hogy mekkor hatással, arról *Ne féljetelek* című, 1998-ban megjelent, nagy esztétikai, etikai és

bölcséleti erejű regényének különlegesen széles körű (az irodalmi szakma határain messze túllépő) fogadtatása tanúskodik.

S hogy mi ehhez a módszere? Az, hogy távol tartja magát közéletünk, közgondolkodásunk, közvélekedéseink makacs és egyoldalú (de *legföljebb* kétoldalú) antitéziseitől. A jelzett távol tartás Jókai Anna elemzéseiben részint az egymással egy szinten ellenségeskedő eszmék és szokások pontos leírásában valósul meg, részint pedig a mindkettő(k)nek fölébe emelő tájékozódásban, mely megjelöli a harmadik utat. Ez a harmadik út azonban máshonnan és máshová vezet: a kettő vízszintes tusakodása helyett a *Három* függőlegese ez, amelynek reményteli bizonyossága Jókai Anna azonos című könyvében összegződött először, s azóta is áthatja művészetét és gondolkodását egyaránt. (*Belvárosi Könyvkiadó, 2000*)

BÁRDOS LÁSZLÓ

FERENCESEK A FELOSZLATÁS IDEJÉN

Az egyik ferencesnek vágta oda az egyik ávós: „*Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?*”. Ez a címe a dokumentumkötetnek, amelyet Kármán Peregrin állított össze a ferencesek elhurcolásáról, internálásáról, azokról a közösségekről, amelyeket nem érintettek az intézkedések, illetve a Kapisztrán Szent János Provincia további történetéről. A könyvet gazdag képanyag és a ferencesek határon túli sorsára való kitekintés teszi teljessé.

Tizenegynéhány éves voltam az események idején. Napjaim nagy részét a budai ferenceseknél töltöttem, Achilles testvér apai irányításával. Azok egy részét, akik a könyvben szerepelnek, ministránsként ismertem, legerősebben az itt nem említett Szabó Szerénhez, a kiváló és indulatos lelkipásztorhoz kötődtem, akit tudomásom szerint kimenekítettek, s később Tamás Alajoshoz, a küzdelmes sikereket megért szerzetes-zenészhez, aki Buda ostrománál nem kis hősiességről tett tanúságot.

A gyűjtemény legérdekesebb, megrendítő emlékezését Schneider Vencel írta a ferences püspök, Zadravecz István börtönben szenvedett éveit utáni életéről, magányáról, elhagyatottságáról. Ebben a részben az ötvenes-hatvanas esztendőök hazai katolikus egyházának minden fájdalmas ellentmondása felszínre

kerül, s az olvasó újra szembesül a máig nem tisztázott kérdéssel, vajon odáig ment el egyházunk megmaradása és egzisztálása érdekében, ameddig szegény és megalázkodás nélkül tehetette, vagy néha-néha tovább is. A ferencesek helyzete ebből a szempontból igen bonyolult volt, hiszen nagyon sokat köszönhettek Balogh „páternak”, állítólag ő beszélt rá Rákosit, engedélyezze, hogy a rend két iskolát működtessen. Így aztán jónéhány szerzetes került a békepapi mozgalomba, s jelek szerint az ő életüket is megmérgezte a félelem: nem lehetett tudni, ki az Egyházügyi Hivatal „hírvívője”. Ez a bizonytalanság, óvatosság a rendház falain belül is érezhető volt. „Kintről” szemlélve megalkuvásnak, önfeladásnak mutatkozott. Ennek látta, élte át Zadravec püspök és hú támogatója, Schneider Vencel is. Fájdalmas, keserves ellentmondás: ami egyfelől a „modus vivendi” kiharcolásának, az másfelől gyengeségnek, árulásnak látszott. S ez korántsem csak a ferencesek történelmét jellemezte... Ha csak arra gondolunk, mekkora súlyt kellett cipelniük a meghagyott szerzetesrendek vezetőinek, amikor döntöttek, ki maradhat meg rendi kötelékben, s kitől kell megválniuk, máris sejthetjük, milyen mély tragédiákat szült, hány vérző vagy palástolt sebet ütött ez a korszak, s milyen kínkeserves helyzetbe került az egyházi vezetés, amelynek néhány tagjáról oly könnyen mondják: békepap volt, cserben hagyta az egyházat. De valóban cserben hagyta? Volt, aki igen, s ezzel cinikusan hivalkodott is. De tagadhatatlan: voltak, akik meghasonlott lélekkel szenvedték végig ezeket az éveket, s hogy vétkeztek-e, vagy sem, nem mi fogjuk eldönteni, mint ahogy a bűnbocsánat szavait sem mi mondjuk ki.

A ferenceseknek különleges a „bája”. Közvetlenségük, kedvességük megejtő. Szóljanak bár a legsúlyosabb, legdrámaibb dolgokról, mindig ott érezzük szavaikban azt a biztonságos derűt, amit azok birtokolnak, akik Isten tenyerén élnek. Ezekben a néha dadogó valamásokban, emlékezősekben ez a legvonzóbb. A szívemhez oly közel álló J. atya mindig nagyokat döcögve idézte vissza börtönévé, amikor a WC-ből kényszerült vizet inni. Gondold meg, mennyivel többet szenvedett a drága Jézus — tette hozzá, s ezt egészen komolyan mondta. Pedig micsoda présben és megaláztatásban telhettek napjai, hetei! De mindig abban a tudatban élt és gondolkodott, hogy nem diadalmenet tagjainak rendeltettünk.

Ha azonban a ferencesekre gondolok, kik ismerőseimként tűnnek föl e lapokon, mindig

a derús otthonosság jóízét érzem. Gábris Grácián, az „abbé”, a hatalmas termetű házfőnök, P. Anaklét, a szélesebb Quirin atya, a „szörnyű bűntől” elszörnyedő Halmay Paszkál, a galamblelkű aggastyán, Nándor atya, aki oroszlánna változott, ha a műsekönyvet nem a kellő sebességgel vittük egyik oldalról a másikra, Jeney Jenő, aki a miseruhák hajtógatásai is ellenőrizte, a borotvaéles eszű Tatrai Gyula Lipót atya szegény, aki idős korában nem mert kilépni a rendház biztonságából. És ifjúságom álmaiban visszatérő képei: a keddi Szent Antal-misék, a tömjénfüstben úszó templom méltósággal lépdelő Schrotty Pál delegatus generalissal, a húsvéti körmenetek, Szerén atya, amint a templom romos tornyából dörögte átkait, akkora hévvel, hogy rettegtünk, mikor zuhan le. Váradai Béla, akit Isten levéltári kutatónak teremtett, de provinciálisként kellett keresztjét vinnie. Hilár testvér, amint az elszabadult disznót kergeti a kertben. Paulisz testvér a borok féltékeny gazdája. És az a két ember, akit sosem felejték el: Borbély Achilles és Tóth Parmeniusz „Matyi bácsi”. Amit nekik köszönhetek, nem lehet megfogalmazni, a lelkembe épült bele.

Ilyennek láttam őket. És most döbbsentem rá, milyen hősiesek voltak, amikor „azok” után mosolyogtak és a szeretet jegyében éltek, tevékenykedtek. (Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány – Vigilia kiadása, 2000)

RÓNAY LÁSZLÓ

KÓS KÁROLY LEVELEZÉSE CZINE MIHÁLYVAL

A művelődés-, az életmódtörténet számára bármely személy leveleinek halmaza érdekes és tanulságos lehet, s ha tisztességgel vannak megírva a szövegek, a szélesebb olvasóközönség figyelmét is leköthetik. A híres emberek levelei azonban mindenképpen ebbe az utóbbi olvasói körbe is behatolhatnak: a kiemelkedő személyiség többé-kevésbé hétköznapi arcára ugyanis sokan szoktak kíváncsiak lenni. Kós Károly (1883-1977) nem csupán híres ember volt, hanem voltaképpen szerencsés is: ami feladatot vállalt, azt a zord történelmi időben el is tudta végezni. S ami még csodálatosabb: közvetlen utókorra nem vált hűtlenné hozzá, sőt éppen az elmúlt negyed században épült be a Kós-életmű végleg a magyar klasszikusok pantheonjába. S híres ember Czine Mihály (1929-1999) is, irodalomtudósként és tudománynépszerűsítőként egyaránt.

Az első levél 1956 februárjában keletkezett, az utolsó 1977 tavaszán. Összesen 37 van belőlük, közülük néhány levelezőlap is. Kós Károly, az építőművész, az író, az irodalomszervező, a közéleti ember 1956-ban már évek óta nyugdíjas, s az évek múlásával kénytelen egyre inkább visszavonultan élni. Nem egészségi állapota, hanem a romániai viszonyok miatt. Magyarországgal való kapcsolata is nehézkes, sejthető, hogy egyik fontos informátora az unokája korú Czine Mihály. Hosszú évek után 1956 októberében juthatott el Kós ismét Budapestre. Programját a forradalom miatt csak részben valósíthatta meg. Egyik utolsó levelében említi, hogy ekkor szerette volna végre felkeresni Sárospatakot, ám ez elmaradt. Gondoljunk csak bele: az egyik legjelesebb magyar építésznek élete 93 esztendeje alatt nem volt módja Patak várát megcsodálni.

Mi jellemzi Kós Károly leveleit? Elsősorban az igazmondás halálig tartó kötelessége. Nemezszer kényszerül arra, hogy virágnyelven fogalmazzon, hiszen tud mind a román, mind a magyar levélcenzúráról, de így is megtalálja módját annak, hogy egyértelműen jelezze: zsarnokságban él. Szakmai kérdésekben pedig mindennél előbbreválonak tartja a tények tiszteletét. Amikor Czine Mihály elküldte neki nagy tanulmányát a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomról, hűsz könyvoldalny terjedelemben foglalta össze kifogásait, észrevételeit. Férfias nyíltsággal írt, de mindig udvariasan. A mai fiatalok számára talán megmosolyogtató, számomra inkább felemelő érzés az a másik ember iránt érzett tisztelet, ami árad a levelekből. Az igazmondás a Kós által mindvégig vállalt szolgálatelvű ars poeticából is következik. Legfőbb mesterei az idősebb pályatárs Ady és Móricz voltak, mellettük Tamásit és Illyést tartotta az írók közül a legtöbbre. Ilyéssel különösen sokat foglalkoznak a levelek. S ami talán a legbámulatosabb: Kós Károly haláláig megőrizte szellemi nyitottságát, frissességét. Olvasta és méltányolta a legfiatalabb kortárs írókat is.

A leveleket egyelőre sajnos nem kíséri filológiai apparátus. Előttük és utánuk viszont újra olvashatók Czine Mihálynak Kós Károllyal foglalkozó írásai: pályaképek, köszöntők, emlékezők. Jó volna, ha a kiadványt hamarosan újabbak követhetnék, mind Kós Károly, mind Czine Mihály levelesládájából. (*A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 2000*)

VASY GÉZA

MAGÁNOS TEREMTÉS Báger Gusztáv: Magánterem

Báger Gusztáv sajátos alakja költészetünknek. Az a típusú meditatív líra, amit képvisel, egyedülálló, szokatlanságával is figyelmet keltő. Azt gondolom, legújabb önálló kötete után már elmondhatjuk, hogy Báger Gusztáv fontos, egyben magányos figurája líránknak, és mint ilyen, kétségtelenül kiemelt figyelmet érdemel.

Az a típusú reflexivitás, ami jellemzi költészetét, leginkább két hagyományból táplálkozik, és ezt a két hagyományt vele kapcsolatban az értő olvasók újból és újból fel is fedezik önmaguknak.

Az egyik hagyomány a szabad vers, pontosabban az avantgarde, amely elementárisan van jelen század végi líránknak, azt mondhatjuk, hogy az avantgarde hatása mára már általános lett a legjobbknál.

Ez a hagyomány Báger Gusztávnál a meditatív, reflexív, lecsupaszított „gyökvers” formájában jelenik meg. Nem véletlenül használom azt a kifejezést, amelyet Tüskés Tibor használt nagyon találóan Pílinzky Jánossal kapcsolatban: Báger hagyományához Pílinzky költészete éppúgy hozzátartozik, mint az avantgarde. És Bágernél azt is megmutathatjuk, hogy ez a két hagyomány, az avantgarde és a klasszikus modernség, pontosabban szólva a Nyugat hagyománya mennyire összekapcsolódik.

Arról van ugyanis szó, és ezzel érkezünk el a második hagyományhoz, hogy az avantgarde, annak is a nyelvi kísérletek iránti érzékenysége valójában a század folyamán többszörösen kapcsolódott a klasszikus modernséghez, vagyis ilyen formában a magyar irodalomban elsősorban Kosztolányihoz, József Attilához, Szabó Lőrínchez, és ezeknek kétségtelen továbbfejlődéséhez, a Pílinzky-féle lírához, amely Tandori Dezső közvetítésével ér el egészen napjainkhoz, Báger Gusztávig például.

Pílinzky saját meditatív költészetében a klasszikus modernséget és az avantgarde hagyományt valósította meg, és ezeken lépett túl. Ezen a kétféle hagyományon.

Báger esetében szintén valami ilyesmit láthatunk. Az a visszafogottság, a feszültségnek az a sajátos elrejtése, amely például a *Névjegy* című vers hat sorát jellemzi („Égő ház előtt / gyökeret vert tücsap / hiába-izzadó / drcsüpkés levél / főnfelejtett szilva / koszorús maradék”) olyannyira elementáris, olyannyira sűrített, hogy elemzése, értékelése óhatatlan nehézségekbe ütközik.

Az „óhatatlan nehézségek” persze „óhatat-

lan veszteségeket” eredményeznek az elemzés szintjén, de nem a befogadás szintjén.

A *Magánterem* című kötet ösztönös felismerése annak a sajátos magányosságnak, amely a Báger-típusú lírából fakad. Ez a líra ugyanis nem közösségi, nem divatirányzatokhoz kapcsolódó, hanem csakis önmagából táplálkozik.

A *Kijelzőtábla* című versében így fogalmaz a szerző: „Téli gipszben / nyári lázban / beton-üveg-tükörházban / acélhálós palotában / sosincs vége / átrendeződik / suhog-liheg / a madárraj”. Figyeljük meg a sűrítést, az érzelmek dinamizmusát, és azt a természetes rácsodálkozást, ahogy mindezt önmagában és a körülötte lévő világban Báger felfedezi. Mindez csupán egyetlen, bár nagyon is jellemző példa arra a világlátásra, amely jellemzi szerzőnket, ahogy mintegy „felügyeli” maga körül az eseményeket, és nem véletlen ez a megfogalmazás, miszerint Báger „felügyel”. Ez a megfogalmazás Tandorit idézi, mert Tandori az az alkotó a Pilinszky utáni költészetben, aki alapvetően mestere a Báger-típusú lírának.

Magányos alkotó, írtam korábban. Azt gondolom, hogy magányos, de ez a „magányos teremtés” alkotó erejében kiemelkedő lehet, vagy már az is: „kicsit vak vagyok, de annyira nem”, írja a szerző, és megérzi saját jövőjét, mert úgy fejezi be, hogy „igen vak vagyok, de csak annyira”. Ez a líra ugyanis, amit Báger képvisel, immanens értékeinél fogva meglehetősen statikus, változások, hirtelen átalakulások nem jellemzik.

Éppen ezért költészetében — ahogy eddig is — az elmélyülés, a tudatosodás fokozatait különböztethetjük meg, nagy átalakulásokra nem kell számítanunk. Báger Gusztáv újabb, *Magánterem* című kötete méltán vált ki elismerést, és egyben méltán értékelhetjük úgy, hogy *biztonságban vagyunk*, mert van egy olyan költő a közelünkben, akire — reflexív magányosként — számíthatunk.

Báger ezzel a könyvével a meditatív líra jelentős hazai képviselője lett. (*Tevan kiadó*, 2000)

PETŐCZ ANDRÁS

PARTI NAGY LAJOS: HŐSÖM TERE

Parti Nagy első regénye nem okoz csalódást. Az ember izgalommal veszi kézbe, s kezdetben csak csipegeti, lapozgat a könyvben jobbra, balra, s azon kapja magát, hogy a találomra kiválasztott részek (lehet, hogy csak szerencse dolga) mindegyikéből lehetne egy regényt írni, mindegyike képes arra, hogy egy egész regényvilágot szervezzen önmaga köré.

A regény azonban nem széttartó történetek gyűjteménye, hanem jól megfogalmazható szűzsége van: az elbeszélőnek tizenkét óra leforgása alatt kell megszerkeszteni regényét, s azt e-mailen eljuttatni a kiadóba. A rendezetlen kéziratcsomóból a regény elbeszélőjének története kerekedik ki a városi galambokkal. Ezek a galambok azonban nem azok a galambok (pontosabban dehogynem), amelyeket az öreg nénik etetnek a tereken, hanem öntudatra ébredt szárnyasok, önmagukat párttá, egységfronttá szervező palomisták. Céljuk, hogy átvegyék az emberektől a hatalmat, s ebben a (poszt)modern élet technikai vívmányai (mobil telefonok, fegyverek, turbókeltek stb.), illetve tudományos eredményei segítik őket. Azonban hiába a sasboyok (értsd testőrök), a hatalmas létszám, a világot behálózó szervezeti felépítés, mert egy probléma még megoldatlan, mégpedig a méret. Azaz, hogy a galambok kicsik, az emberek viszont nagyok. Ezen a ponton kapcsolódik össze a regény írójának élete a galambok mozgalmát megtestesítő Tubica Cézár, későbbi Fajfőtanács elnök röppályájával. Ugyanis az író egy tárcájával és egy novellájával, akarva-akaratlanul, a fikción innen és túl hírt adott a Tubica Cézár vezette, kutatási fázisban lévő, méretkülönbségeket megszüntetni kívánó kísérleteknek.

A történet abszurditását erősíti és egyben valóságossá teszi a regény nyelvezete, amely elsődlegesen járul hozzá, hogy Tubica Cézár tollas alakja metaforikussá váljon. A Fajfőtanács elnök mondatai tökéletesen illeszkednek a diktatórikus rendszerek hatalmi retorikájába, nyomon követve annak minden lépését és válfaját a kezdetektől kiteljesedéséig. A másik, jól elkülöníthető nyelvi regiszter a *Sárbogárdi Jolán* című kisregényben megismert félművelt, latin-amerikai sorozatokon felcseperedő, bevásárlóközpontokban tollszkodó társadalmi réteg nyelve. E kettőből születtek meg az a nyelvhasználat, amely leginkább a mindennapjainkat színesítő, biztonsági szolgálatot teljesítő embereket jellemzi, akiknek egy kis keresztapás vagy tarantinós alfürért nem kell a szomszédba menniük.

Ahogy Tubica Cézár alakja a kezdetben el nem hihetőből hihetővé válik, úgy mosódik össze a regény írójának és a regény elbeszélőjének élete, megeremtve egy harmadik hőst, pontosabban fogalmazva a címszereplő HŐS-t. Az elbeszélőből önálló életre kel ez a hős, aki Tubicáék génkísérleteinek lesz a nyoma. A regény ekkor nyitja meg a következő kommunikációs csatornát, az internet, a vir-

tuális valóság világát, ahová üzenni nem lehet, viszont üzenetet kapni annál többet. Tübica Cézár fogja, a hős lassan idomul a Fajfőtanács elnök világához és értékrendjéhez. Magára találásával párhuzamosan erősödik az a szándéka, hogy legitimálja magát az elbeszélő világában is, azaz a regény születésének valóságában. E legitimáció velejárója, illetve következménye, hogy az elbeszélő elveszti uralmát hőse felett, s a regényszerkesztési folyamat megfordul, azaz a regény szerkesztőjére irányul úgy, hogy a hős teremti meg, pontosabban rendezzi át az elbeszélő világát.

Ekkor teljesedik ki a regény egyik fő kérdése, hogy mennyire és mennyiben felelős az ember az általa teremtett, fikcionált világért. Képes-e rá, hogy a világ és a mindennapi élet hatalmi és bármiféle a személyiség ellen irányuló törekvései alól kivonja magát, azaz a mindenkiben létező hős terén milyen demonstráción vegyen részt? Egyáltalán van-e lehetőség arra, hogy ezen a bizonyos hőszám terén egyszerű sétáló legyen? (*Magvető*, 2000)

CSIZRIK BALÁZS

TAR SÁNDOR: NÓRA JÖN

Tar Sándor elbeszélőművészetéről szólni régebb óta komoly föladatot jelent, hiszen lényegében egyedülálló, így aligha könnyen leírható vagy skatulyába szorítható szint képvisel a jelenkori magyar széppróza szerencsésen széles palettáján. Amint arról Tar újonnan napvilágot látott kötete is meggyőzheti az olvasót, novelláinak értékét föltehetőleg egyre nehezebb kétségbe vonni. A válogatás ráadásul úgy ad képet az eddigi életmű egészéről, hogy — a korábbi kötetekben megjelent történeteket további öttel bővítve — a pályát alakulásban lévőként s gazdagodóként mutatja be. Igaz, talán érdekesebb lett volna, ha nem Kenedi János (amúgy színvonalas) válogatását, de a szerző saját kezűleg összeállított novellagyűjteményét olvashatnánk. Akár meglepő is lehet, hogy a *Nóra megjön* hangsúlyja egyértelműen Tar Sándor szinte egészében újraközölt második kötetére esik (*Mért jó a pók-nak?* 1989).

Az írások viszonylag könnyen megragadható — bár épp ezért fölszínű — jellemvonása a témaválasztásban, ennek társadalmi vonatkozásában kereshető: a főhősök, a szereplők zöme nehéz sorsú, nyomorgó és/vagy megnyomorított, netán testileg vagy szellemileg terhelt, vagyis a társadalom alsó rétegébe tartozik. Kétségtelen, erkölcsi érvénye is van an-

nak, hogy olyan emberek életútja áll a művészi megszólalás középpontjában, akiknek hangja igen kevésbé képes távolabbra hatolni, akik tehát mintegy képviselőre szorulnak — az irodalomban és a társadalomban egyaránt. Azt persze erős túlzás lenne állítani, hogy parasztok és munkások, csavargók és gyöngelműjűek hangsúlyos szerepeltetése akár csak kivételes lenne a művészetek történetében. Sőt az is kérdéses, a hangot adás erkölcsi tette elégséges-e önmagában ahhoz, hogy e tett olyan, korokon átható és a fönnálló társadalmi jelenségektől független érvényre tegyen szert, amely művészi (is), s nem kizárólag történelmi. Korhoz kötött és általános kényes egyensúlya (mint egyfajta kettős látás) néhány írásban valóban megbomlani látszik. Noha épp az elbeszelt sorsok kimeríthetetlen, így az emberi létmegtérésben részesíteni képes egyedisége közvetíthetné a sajátszerűségében is általános történelmi tapasztalatot, az elbeszélésbeli társadalmi helyzetek, a korban népszerűsített álságos eszmék bírálatai, az akár kifejezetten politikai kötöttségek egyszerű-kétszer úgy kerülnek túlsúlyba, hogy a szereplők kiszolgáltatottsága a történelmi körülmények hatalmának pusztán megfektető-fölismerendő példázatává válik. Ezzel párhuzamos veszély a hősök gyarlóságát jelentéktelenné nyilvánító eszményítése, mely — nem függetlenül a hangadás erkölcsi mozzanatától, mégis viszonylagosabbá téve azt — könnyen egyén és főnökök/társadalom kétosztatú, jó és rossz szinte egyneműen tragikus végkicsengésű ellentétére csupaszíthatja a különféle távlatokból eltérően szemlélhető emberi viszonyok összetettségét. Am ha föl is sejlenek — leginkább csak egyes részletekben — a kevésbé szerencsés megoldások körvonalai, majdnem mindig ellensúlyozza ezeket a Tar-novellák másik jellegzetessége, az elbeszélés többszólamúsága.

Az írások szinte soha nem egyetlen hangon szólalnak meg; a mesélő folyton másoknak adja át a szót, ezáltal bontakoztatva ki a történetben megjelenő életvilágot. Méghozzá olyan világot, amelyben a szereplők gyakorta elbeszélnek egymás mellett, nem értik egymást, leginkább tehát képtelenek valódi beszélgetésre és odafigyelésre. A hősök tehát, egyéniségükből egyre többet elveszítve, elidegenedetségükben és magányosságukban nemritkán nagyon is hasonlítanak egymásra. Többek között ezzel magyarázható, hogy az elbeszélés többszólamúsága ellenére az írásoknak, sőt némi megszorítással a kötet egészének nyelvi világa lényegében egységes, s

a különféle szólamok — leszámítva néhány szóhasználati jellemzőt — nyelvileg általában kevésbé egyénitettek. Azokra a szövegekre is igaz mindez, amelyekben nem valamilyen külső szemlélő, de a főhős beszéli el életútját. Az ilyesfajta (néha kifejezetten belső) magánbeszéd — önnön megformáltságuk szervezőelveként többszörösen is megismételve a hangadás tettét — érzéketlenség és érzékenység, az egymással való ellehetetlenülő és vágyott beszélgetés, személyesség és személytelen igazodás/sodródás, netán jószándékúság, közönyösség és durvaság vibráló feszültségének (nyitottá váló) terében bomlanak ki. Ezzel pedig világosan rámutatnak a Tar Sándor novelláit — mint a megszólalni tudás/engedés kivételes pillanatait — jellemző erőteljes hatás egyik legfontosabb forrására. (*Magvető*, 2000)

BENGI LÁSZLÓ

VÉGTELENRE NYÚJTOTT TÉR

Végtelenre nyújtott tér uralta a Radnóti Színház Athéni Timon című előadást, amely egyszerre játszódott a ruhatárban, a pénztárban, az üvegajtón, az előtérben és a színpadon. A videotechnika segítségével a néző élő képen értesült például arról, hogyan próbálja a kincstárnok takarékosagra inteni a jóhiszemű féktelen adakozó Timont a Radnóti Színház pénztárában. Az elszegényedett uralkodó, akit barátai cserben hagytak, búcsúlakomáján (amit valóban a ruhatárban fogyaszthat a néző) Timon ki- és levetkőzve megátkozza a pénzéhes, hízelkedő, képmutató emberiséget, majd egy erdőben rejtőzik el. Az erdőt a lecsupaszított színpad fekete falai szimbolizálták. Az avarban összevágott hulladék-papír-bálák között kapirgált szegény Timon, akít időnként meglátogattak fürdőruhás barátai. Talán ez a kép jól jellemzi az egész előadást. Zsótér Sándor meglepő, erőteljes hatásokra törekedett Shakespeare adaptációjában, bár érzéseim szerint nem elemezte végig a szituációkat, ezért nem egyszer főiskolás poénokkal és napjaink argójával próbálta meg- és feloldani bizonytalanságát, kérdéseit. Persze ez a fajta határozatlanság szülhet frapáns megoldásokat is, de zömében elhalványítja az amúgy is drámaiatlan korai Shakespeare mű drámaiságát. A színészeknek nem túl sok játéklehetőség adódik ilyen fajta színházban. Bár Timon alakját sem kitalálni, sem megformálni nem sikerült igazán, Cserhalmi György becsülettel végigjárta a rá kirótt óriási tereket. Kulka János bölcselkedő figurájának a

tökmag és fehérrepa-evés jutott színészi alakítás címén. Egyedül a szenátorok bőrébe bújtatott öreg hölgyek (Csomós Mari, Koós Olga, Martin Márta) élősködő színpadi jelenléte hagyott mélyebb nyomokat az emlékezetemben, amihez a főiskolások csak asszisztáltak.

VARGA JUDIT

JUHÁSZ JÓZSEF - MAGYAR ISTVÁN - TÁLAS PÉTER - VALKI LÁSZLÓ: KOSZOVÓ

A könyv csalódást okozott (feltéve, hogy egy háborúról szóló könyv meglepetést és netalán örömet is szerezhet). Az 1989-től éleződő koszovói konfliktusról készített keresztmetszete kevésbé életszerű és emlékezetes (és ezzel talán kevésbé autentikus), mint a BBC szerzőpárosának Laura Silber-Allan Little: *Jugoszlávia halála* című könyve. Az ebből készült sorozatot a Magyar Televízió is bemutatta. A koszovói eseményeket az 1988-as rigómezei események óta figyelemmel követtem az írott sajtóban, televízióban és a világhálón. A könyvben csalódnom kellett, ugyanis nem tudta valóban tükrözni a történeteket és indulatokat, melyek egymásnak feszültek.

A történész, katonai szakértő, politológus és nemzetközi jogász szerzők egy-egy terület elismert szakértői. Valóban nehéz munka és kihívás, izgalmas játék lehet négyszeres könyvet írni úgy, hogy túlsúlyba ne kerüljön egy szerző érdeklődése vagy stílusa — ezt az akadályt nem vették sikeresen. A könyv mindvégig személytelen marad, adatok (nehol túl sok, néhol kevés) közlésére szorítkozik. A szerzők jártasak a Balkán történelmében, helyi viszonyaiban, ismerik a konfliktusok lehetséges forrásait, a nemzetközi jog törvényeit és példáit, melyek a tárgyalásokat elősegítették vagy éppen hátráltatták. Amikor a szöveg kiszabadulna kötöttségéből, és feszültséggel telítődve felgyorsulna a cselekménye, visszazökken a steril környezetébe. A konfliktus legfontosabb összetevője marad ki: az ember (politikus, diplomata, katonai vezető, katona, gerilla, háborús bűnös, áldozat, menekült). A könyvben, amely médiafogyasztásra szánt leegyszerűsítésekkel jelent meg, túlsúlyba kerül a nemzetközi jog területe. Ez talán annak is a következménye, hogy a rövid jogi szövegekben is annyi adat jelenik meg, hogy az olvasás nagyobb erőfeszítést és odafigyelést igényel, mint egy történeti áttekintésnél.

Az egyén kimaradása a könyvből azt eredményezi, hogy a konfliktus vezetőiről kevés információt kapunk, s nem ismerkedünk meg a háttérrel, mely nyilván befolyásolta döntéseiket. Sok minden kimaradt a könyvből, s a konfliktus globális áttekintése nem vezet célra egy olyan karsztos terepen, ahol a törzsek, indulatok, személyes és családi szálak, fegyver- és droggereskedelem mozaikkockái teszik ki a bekövetkezett háború és valószínűleg a közeljövő képét. Köztudott, hogy a válság éleződésének folyamán a szerb és albán tiszték családja például tabunak számított. Ennek megszegése komoly konfliktusokhoz vezetett. Ezek a tények a könyvben említés szintjén sem szerepelnek. A menekültek csupán számadatként jelennek meg pár helyen. A számok ekkor már folyamatosan növekednek, de az egyéni sorsokról, a környező országok magatartásáról és befogadóképességéről — készségéről nem szól a könyv. Hogy mit kellett átélniük ezeknek az embereknek — függetlenül az etnicitásuktól —, kevés szó esik. Arra az érdekes momentumra, hogyan sakkoztak a nyugati országok a befogandó menekültek számával, és ezt miként használták politikai céljaik elérésére és a közvélemény befolyásolására, nem világít rá a könyv. Csupán említést tesz, hogy a háború végén az etnikai tisztogatás már nyíltan folyt. Az alatomos eszközök (rendszámtáblák, személyi és mindennemű igazolvány elkobzása) felhasználásának hosszú távú és nyilván megfontoltan kitervelt célját és következményét nem tárgyalja kellő mértékben a könyv. Ugyanis a valószínűleg bekalkulált légitámaszok utánra készülve immár az (általa sokszor megszegett) nemzetközi jog ítéletében bízva a szerb állam arra hivatkozhat, hogy (a személyazonosságukat bizonyítani nem tudó koszovói lakosok helyett) albániai albánok szeretnének letelepedni Koszovóban, s valójában ők változtatnák meg a tartomány etnikai összetételét. Kimaradt az a tragikomikus epizód is, amikor Rambouillet-ben az egyik küldöttség nem tudott pihenni, mert a kastélyban fölötte elszállásolt másik küldöttség éjszakánként mulatott.

Az iraki háború óta a köztudomásba és filozófiába is bekerült posztmodern háború fogalma és annak melléktermékei nem jutnak szerephez a kötetben, a szerzők nem vesznek tudomást a valódi háborúval párhuzamosan

folyó média háborújáról, csupán a Belgrádi Televízió épületének és néhány leadóállomásnak a bombázását említik. Holott a három fél (JSZK, UCK, NATO) legfőbb támasza haderője mellett a média volt, ezek közül Jugoszláviának a televízió jelentette legfontosabb eszközét lakosságának irányítására. Nem tudom, mennyire dolgoztak a szerzők helyi nyelvű — szerb és albán, megrostált vagy rostálatlan forrásból.

Ahogy a bomba becsapódásának híre megelőzheti magát az eseményt (ezzel el is rettenthet), úgy az áldozatok bemutatása képes alakítani a közvéleményt (adófizetőknek, hivatásos katonák hozzátartozóinak, a nyugati szavazó polgároknak véleményét), és a háború további kimenetelét. Ám ebben a háborúban, ellentétben az irakival, ahol az eseményeket csupán egy oldal kommentálta, egyfajta visszarendeződés is megfigyelhető; a média nemcsak résztvevője, de újra kívülálló szemlélője is lett a háborúnak. Mennyire furcsa helyzet volt, amikor a Sky News folyamatos helyszíni tudósítását megszakította a stúdióban folyó beszélgetés-elemzés, melynek résztvevője volt a szerb állam képviselője is. Ezzel egy meccs közvetítéséhez hasonlított a műsor, jelezve, hogy a totális konfliktus már nem létezik, ahogy a totális háború képe irreális, hisz még ilyenkor is folyik a párbeszéd. Ezzel a nyugati hatalmak azt is bizonyították, hogy emberiség (!) elleni bűntettek meggátolását szeretnék elérni, és teret biztosítottak mindkét félnek, szemben a belgrádi televízió kiátkozó műsorszerkesztésével. A könyv további hiánya, hogy figyelmen kívül hagyja az interneten dúló háborút és propaganda hadjáratot, az ellenség tájékoztató szerveinek feltörését, valamint a hírháborút, melynek elképesztő tulajdonsága a másodpercenkénti frissítés és jobb esetben teljes visszakereshetőség.

A *Koszovó — Egy válság anatómiája* mégis fontos kiadvány, dokumentum értéke hiányai ellenére nem megkérdőjelezhető, alapos, sterilitásból fakadva szenzáció és spekuláció mentes, internetes dokumentumra is hivatkozó (!) munka, aminek szépséghibája a térképek és grafikonok silány (a digitális technika korában elfogadhatatlan) minősége. (*Osiris*, 2000)

SZÜTS ZOLTÁN

SOMMAIRE

- ATHANÁZ OROSZ: Dieu s'est fait homme et l'homme se divinise
Rencontre et Ouverture
Responses de quelques personnalités hongroises
- LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Une homélie de Noël dramatique
 GÁBOR SZIGETHY: Les sages, les rois, les offrandes
 NÁNDOR GION: Six pommes
 ■ Poèmes de Zsuzsa Beney, Márton Kalász et Aladár Lászlóffy
 ■ Entretien avec Asztrik Várszegi

INHALT

- ATHANÁZ OROSZ: Gott ist Mensch geworden, und der Mensch kann sich vergöttlichen
Begegnung und Öffnung
Antworten ungarischer Persönlichkeiten
- LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Eine dramatische Weihnachtspredigt
 GÁBOR SZIGETHY: Weisen, Könige, Geschenke
 NÁNDOR GION: Sechs Äpfel
 ■ Gedichte von Zsuzsa Beney, Márton Kalász und Aladár Lászlóffy
 ■ Gespräch mit Asztrik Várszegi

CONTENTS

- ATHANÁZ OROSZ: God has become Man, so mankind may be divinised
Encounter and disclosure
Answers of outstanding personalities
- LÁSZLÓ N. SZELESTEI: Old Christmas sermon in dramatic form
 GÁBOR SZIGETHY: Wise men, kings, gifts
 NÁNDOR GION: Six apples
 ■ Poems by Zsuzsa Beney, Márton Kalász und Aladár Lászlóffy
 ■ Interview with Asztrik Várszegi

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZŐRÉNYI LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma



Nemzeti Kulturális Alapprogramja

és a Soros Alapítvány támogatja



Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia/> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzáma

száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám

ára 136, — Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság

tér 15.) vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

JÓKAI ANNA	Mennyből az ember
■	Ferencesek a felosztás idején
■	Kós Károly levelezése Czine Mihállyal
BÁGER GUSZTÁV	Magánterem
PARTI NAGY LAJOS	Hősöm tere
TAR SÁNDOR	Nóra jön
■	Végtelenre nyújtott tér
JUHÁSZ-MAGYAR- TÁLAS-VALKI	Koszovó

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bárdos László, Bengi László, Czifrik Balázs,
Petőcz András, Rónay László, Szűts Zoltán,
Varga Judit és Vasy Géza

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 18. század
- Anyanyelvünk Európa
- Intézeti nevelés – családi nevelés
- Az új média

ISSN 004260242-4



9 770042 602425